

ედუარდ კოდუა

**სერბი დანელიას
ეროვნული
თვალსაზრისი**

გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი 1998

87 (27)
1(479·22)
კ 654

ნაშრომში განხილულია ცნობილი ქარიველი მოაზროვნის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ზოგიერთი მანამდე უცნობი განზომილება და გაერთიანებულია ავტორის ეროვნული თეატალთაქედის პორიზონტში. წიგნი გამოადგება სტუდენტებს და ყველას, ვისაც ქართველი ერის პრობლემები აინტერესებს.

რედაქტორი პროფ. პ. მრქომანიშვილი

რეცენზენტები: მ. ბუჩქმნიქი

ი. კაჭკაჭიშვილი

© გამომცემლობა „მერიდიანი“ 1998

© ე. კოლუა, 1998

ISBN 99928-22-24-4

სერგი დანელია სააზროვნო ასპარეზზე გამოსვლისას აქტიურ დაინტერესებას იჩენდა სოციალური სინამდვილის ანალიზისადმი. განსაკუთრებით, ქართული სინამდვილე და მისი განვითარების ტენდენციები იგაცეხდა. მას ნაკლებად აინტერესებდა მსოფლიოს სოციალური პრობლემები, კიდევ უფრო ნაკლებად სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების დაფუძნება. ის შემოიფარგლებოდა საქართველოს სოციალური ყოფიერების ანალიზით, ქართველი ხალხის დასაქმების ძირითადი სფეროებით, ძეგლისა და ახლის ბრძოლით ქართულ სინამდვილეში, აანალიზებს იმ პროგრამებს, რომელთაც სახელმძღვანელოდ უსახავდნენ საქართველოს სხვადასხვა პარტიები, თვალს ადევნებს ქართველი მოსახლეობის მოძრაობას, ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობის თანაფარდობას, სოციალურ სტრუქტურას და მისი განვითარების ტენდენციებს. ისე როგორც მიხაკო წერეთელი და არჩილ ჯორჯაძე, სერგი დანელია იღებს ეროვნულ თვალსაზრისს, მთელი ერის განვითარება აინტერესებს და არ იფარგლება რომელიმე კლასის იდეოლოგიით. საერთოდ წინააღმდეგია კლასობრივი სტრუქტურით და ინტერესებით სოციალური ანალიზის წარმართვის. აკრიტიკებს სოციალ-დემოკრატებს კლასობრივი ბრძოლის პრინციპის ქართული სინამდვილისადმი მიყენების გამო. მიაჩნია, რომ ქართული სინამდვილე არ ექვემდებარება კლასობრივ დაყოფას, მასში ადამიანები ამოდიან არა კლასობრივი, არამედ ეროვნული ინტერესებიდან. „კლასობრივი ბრძოლის პრინციპს, რომელიც 20 წლის წინათ ესოდენ ღიდი გატაცებით წამოაყენეს ქართველმა მარქსისტებმა, ალბათ, რეალური წარმატება ამჟამადაც კი არ უწერია. ყოველ ქართველს გაცილებით მეტი საერთო ეროვნული ინტერესები აქვთ, რომლებიც მას აახლოებს სხვა ქართველებთან, ვიდრე ვიწრო კლასობრივი ინტერესები. კლასებად დაყოფა საქართველოს საზოგადოებაში ჯერ მხოლოდ ისახება და მის განვითარებას ხელს უშლის პოლიტიკური რეჟიმის საერთო პირობები“¹

დანელიასთვის ისტორიის სუბიექტები კლასები კი არაა, არამედ ერები. ქართველი ერის აწმყო და მომავალი – აი, მისი ანალიზის საგანი. თავის პირველ სოციოლოგიურ მონოგრაფიაში „საქართველო 1905 წლის შემდეგ“ სერგი წერდა: „ამ ბროშურის მიზანია ჩვენი განვითარების საერთო მიმართულების მხოლოდ მოხაზვა ამიგომ აქ აღებულია ყველაზე

¹ Дариани С., Грузия после 1905 года, Кутаиси, 1914, стр. 43-44.

სათელი ფაქტები, რომლებიც მომავალზე მეტყველებს. ეს ახლის დანახვის ცდაა“!

ქართული სინამდვილის სოციოლოგიური ანალიზისადმი მიძღვნილი საგაზეთო წერილების და გამოუქვეყნებელი სტატიების გარდა, დანელიამ სულ სამი წიგნაკი გამოსცა. პირველი გამოვიდა 1914 წელს და მიზნად ისახავდა საქართველოს 1905 წლის რევოლუციის შემდგომი პერიოდის სოციალური ყოფიერების ანალიზს; მეორე – „საქართველოს ეკონომიკური ვითარებისათვის“ – გამოვიდა 1920 წელს. მისი მიზანი იყო ოქტომბრის შემდგომი ქართული სინამდვილის ანალიზი და იმ გზების დასახვა, რომლითაც უნდა განვითარებულიყო საქართველო; მესამე, პირველი ორისაგან განსხვავებით სოციალურ-ეკონომიკურ ანალიზს კი არ ისახავდა მიზნად, არამედ სოციალური ყოფიერების საზრისის განხორციელების გზების დასახვას და საქართველოს ყოფიერებას ამ გზაზე. იმის განსჯას, რამდენად შეძლო საქართველომ ყოფიერების საზრისის განხორციელების გზაზე წინსვლა. ასეთი იყო ნაშრომის – „ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“ – ძირითადი საკითხი. ფორმალურად შრომას უნდა განესაზღვრა ვაჟას ადგილი ქართულ კულტურაში. მაგრამ ავტორმა გააუარყოფა შრომის ამოცანა და სცადა განესაზღვრა ქართველი ხალხის ადგილი კულტურის განვითარებაში, ეჩვენებინა გზის მონაკვეთი, სადაც ქართველობა იღვა საზრისის განხორციელებისათვის ბრძოლაში. ამის შემდგომ სერგი არსებითად არ დაბრუნებია ქართული სინამდვილის ანალიზის პრობლემას. ის მთლიანად გადაერთო ფილოსოფიის და ლიტერატურის ისტორიის პრობლემებზე; ამიგომ სერგის სოციოლოგიურ შეხედულებათა შესახებ მსჯელობა ძირითადად ამ სამი შრომით შემოიფარგლება. პირველი ნაშრომი, რომელშიც დანელია გამოთქვამს სოციალური სინამდვილისადმი დამოკიდებულებას და ებრძვის ამ სინამდვილის სოციალდემოკრატიულ განაზრევებს – არის ყორდანისას წინააღმდეგ მიმართული წერილი, რომელიც დაუწერია 1912 წელს ფოთში და წაუკითხავს ნიკო ნიკოლაძეს. ამ უკანასკნელს შენიშვნები გაუკეთებია წერილის გვერდებზე. ამ წერილში ს. დანელია, „იმედიანის“ ფსევდონიმით, ებრძვის ყორდანისას მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას, თითქოს ქართველებს ეროვნული გრძნობა არ ჰქონდეთ; აანალიზებს 1905 წლის რევოლუციაში ქართველების მონაწილეობის მოტივებს, აჩვენებს, თუ რაგომ გააყვა ქართველი გლეხობა და ინტელიგენცია 1905 წლის რევოლუციაში სოციალ-

დემოკრატებს. დანელია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს მარქსის თეორიის ანალიზს, – იმის დასაბუთებას, რომ ის არამეცნიერულია, მეგაფიზიკურია და რომ, საერთოდ, ქართული სინამდვილისათვის გამოუსადეგარია, რადგან თავსმოხვეულია ამ სინამდვილისათვის და არ გამოდის მისგან. დანელიას პოზიციის ამოსავალი იყო ქართული მოძრაობის ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ხასიათი, რომლის ამოცანებს განსაზღვრავდა მთელი ერის ერთობლივი ინტერესები. ეს კი განუსორციელებელი იყო ეროვნული თვითცნობიერების გარეშე, მაშასადამე, ეროვნული თვითშეგნება იყო ამოსავალი ქართული სოციალური სინამდვილის იმ დახასიათებისა, რომელსაც დანელია იძლეოდა. ეორდანიამ კი თავის ბროშურაში „ქართველი ხალხი და ნაციონალიზმი“ – პირველ თემისად წარმოაყენა ის, რომ ქართველ ხალხს ეროვნული თვითცნობიერება არ გააჩნია და ამის ახსნას ცდილობდა ქართველი ხალხის ისტორიით. ეორდანია არგუმენტად იყენებდა იმას, რომ საქართველოში ნაციონალისტური პარტიები არ სარგებლობდნენ დიდი მხარდაჭერით და, რომ 1905 წლის რევოლუციაში გლეხობა და ინტელიგენცია გაჰყვა სოციალ-დემოკრატიას, რომელიც ნაციონალურ მოძრაობას კი არ წარმოადგენს, არამედ ინტერნაციონალურს. ეორდანიას პასუხად დანელია ასაბუთებს, რომ ქართველ ხალხს აქვს ეროვნული თვითცნობიერება, ის, რომ ქართველები გაჰყვნენ სოციალ-დემოკრატებს და არა ნაციონალისტებს, არ იყო განპირობებული ეროვნული თვითცნობიერების უქონლობით. დანელია წინააღმდეგობას ხედავს ეორდანიას მგკიცებაში, რომ ქართველობა ერს წარმოადგენს და ამავე დროს არა აქვს ეროვნული თვითშეგნება. ერი შეუძლებელია არსებობდეს ეროვნული თვითცნობიერების გარეშე. თუ ერს ვაღიარებთ, როგორც ფაქტს, უნდა ვაღიაროთ მისი თვითცნობიერებაც. თვითცნობიერების გარეშე ერთან კი არ გვექნება საქმე, არამედ ადამიანთა უბრალო თავყრილობასთან. ერის ფორმირებაში ყველაზე არსებითი მისი თვითცნობიერებაა, ყოველივე დანარჩენი მასთან შედარებით მეორადია, რადგან საფუძველში უნდა იყოს რაღაც, ეს რაღაც შეიძლება იყოს მხოლოდ ეროვნული ერთიანობის ცნობიერება“¹.

დანელია ამტკიცებს, რომ ერი მყარი ერთიანობაა, ის თავისებური ორგანიზმია, რომელსაც აქვს სხეული და სული. სწორედ ერის სული არის მისი თვითცნობიერება, ამის გარეშე ორგანიზმს არ შეუძლია არ-

1 Дanelia C., Грузинская (наша) социал-демократия и национализм, ხელნაწერი, გვ. 1.

სებობა. შეიძლება ეს თვითცნობიერება სხვადასხვა მომით იყოს გახვითარებული, მაგრამ მის გარეშე ერი ვერ იარსებებს. საერთოდ ამ წერილში რამდენიმე არგუმენტი წამოყენებული მარქსის თეორიის წინააღმდეგ, ამავე დროს, ამ თეორიის დადებითი მხარეებიც არის აღნიშნული, რაც ნიკო ნიკოლაძის მხრივ უარყოფითი შეფასებას იმსახურებს, თუმცა ქართული სინამდვილის დანელიასეული ანალიზი საესებით და მთლიანად დადებითადაა შეფასებული ნიკოლაძის მინაწერებში. ერთ-ერთი არგუმენტი მარქსიზმის წინააღმდეგ – არის მტკიცება, რომ მარქსიზმი მეტაფიზიკური თეორიაა. ის სინამდვილეზე კი არ იზომება, არამედ სინამდვილეს ზომავს თავის შესაბამისად. დანელიას აზრით, მეტაფიზიკური აზროვნება მეცნიერულის წინასაფხურია. ქართველ სოციალ-დემოკრატებს, მათი ჩამორჩენილობის გამო, ახასიათებთ მეტაფიზიკური აზროვნება, რომელსაც ჩერნიშევსკი „ზარმაც აზროვნებას“ უწოდებს. ასეთ აზროვნებას აზრი არ მიჰყავს ლოგიკურ სრულყოფილებამდე და ჩერდება მოჩვენებით ჭეშმარიტებათა ღონეზე. დანელია უსაყვედურებს სოციალ-დემოკრატებს ისტორიზმის პრინციპის უქონლობას, რადგან მათთვის თეორია ერთია ყველა ერისა და ეპოქისათვის. ქართველი სოციალ-დემოკრატია იზუთხავს მარქსის ნათქვამს და ცდილობს, ქართულ სინამდვილესთან მოიყვანოს შესაბამისობაში. დანელია ებრძვის იმ მოსაზრებას, რომ ქართველებს არ გააჩნდათ პოლიტიკური მოთხოვნები. 1905 წლის რევოლუციაში ქართველი გლეხობის მონაწილეობა სოციალ-დემოკრატიის პროგრამის მიღებას კი არ ნიშნავდა, არამედ სიძულვილს მეფის თვითმპყრობელობისადმი და რადგან სოციალ-დემოკრატია აყენებდა მეფის ხელისუფლების დამხობის მოთხოვნას, ამის გამო შეუერთდნენ მათ გლეხები, მაგრამ ეს არ მომხდარა ნაციონალური გრძნობის შესუსტების შედეგად. მართლაც რა არის ნაციონალიზმი? – კითხულობს ავტორი და პასუხობს: „ეს არის პარტიკულარიზმის განსაკუთრებული ფორმა. ყოველი გამათავისუფლებელი მოძრაობისათვის დამახასიათებელი პარტიკულარიზმი მრავალეროვან სახელმწიფოში აუცილებლად გამოიხატება ნაციონალიზმით. თუ ვაღიარებთ (ხოლო ეს რომ არ ვაღიაროთ, შეუძლებელია), რომ 1905 წლის პოლიტიკური მოძრაობა აგარებდა გამათავისუფლებელ ხასიათს, რომ ის მიმართული იყო ბიუროკრატიული რეჟიმის წინააღმდეგ, აუცილებელია ვაღიაროთ, ისიც, რომ ეს მოძრაობა ცენტრალიზმისადმი მგრულად განწყობილი იყო და მოითხოვდა დეცენტრალიზაციას, რომ ის გაქდენილი იყო პარტიკულარისტული და, მამასადამე, ნაციონალისტური სულით, რადგან მრავალეროვან

სახელმწიფოში ყოველგვარი დეცენტრალიზაცია, პირველ ყოვლისა, დაიყვანება ყოველი ერის თვითგამორკეცვამდე. მაშასადამე, ვინც მრავალეროვან სახელმწიფოში მოითხოვს დეცენტრალიზაციას — ნაციონალისტია. ღათე 1905 წელს ქართველი ხალხი იბრძოდა პოლიტიკური თავისუფლებისათვის, ამით მან აჩვენა თავისი ნაციონალიზმი¹. ქართველი ხალხის ნაციონალიზმი იმაში ელნდება, რომ მოითხოვს ქართული კულტურის დაცვას, ამიგომ მასში არაფერია დასაგმობი, ნაციონალიზმი როდია კონსერვატიზმი. ჟორდანია შეურაცხყოფას აყენებს ქართველ ერს მტკიცებით, რომ ის არაა ნაციონალიზმის, ეროვნული თვითცნობიერების მაგარებელი, რადგან მიჰყვებოდა ინგერნაციონალიზმისა და ცენტრალიზაციის მომხრე სოციალ-დემოკრატიას. დანელიას აზრით, მთელი ჩვენი ისტორია ცხადად აჩვენებს, რომ ქართველ ერს პკონდა და აქვს ეროვნული თვითცნობიერება. „ქართველი ხალხი თავისუფლების მოყვარული და დამუასებელია. იგი ვერ იგანს ჩაგვრას სხვა ხალხებისაგან და ცდილობს მიაღწიოს ეროვნულ თვითგამორკეცვას“. დანელიას ანალიზი ვრცელდება არა მარგო ქართველ გლეხობაზე, არამედ ქართველ ინგელიგენციაზეც. მას უნდა ახსნას, რაგომ გაყვა ქართველი ინგელიგენცია სოციალ-დემოკრატიას და რაგომ არ ახასიათებს ამ ინგელიგენციას ქართველი ხალხის შესაფერისი სიმყარე. ამის მიზეზს დანელია ეძებს, ევროპელ ინგელიგენციასთან შედარებით, ქართული ინგელიგენციის ჩამორჩენაში, მის დაბალ განათლებაში, რაც განათლების სისტემის ნაკლოვანებების შედეგია. „ჩვენ ვიამრებთ და ვსწაელობთ არა მშობლიურ, არამედ სხვა ხალხის ენაზე, ამიგომ ჩვენთვის ძნელია ავითვისოთ კაცობრიობის აზრის მთელი სიმდიდრე, რომელსაც არ გადმოგვემენ იმ ენაზე, რომლის სული შეწოვილი გვაქვს დედის რძესთან ერთად.“ ამ აზრს შემდგომაც ავითარებს დანელია. ეს პრობლემა მას ყოველთვის აწუხებდა და როდესაც გადაიჭრა, დანელია ერთ-ერთი პირველი მიესალმა ამ ვითარებას. ის წერდა: „უკრაინელებს, სომხებს, ქართველებს რევოლუციამ სასკოლო სისტემა შეუქმნა. თბილისის უნივერსიტეტი ისტორიული ძეგლია ამ გაეროვნებისა. რომ ქართულ ენაზედაც შესაძლებელი იქნებოდა მეცნიერული შემოქმედება, ამაზე ვინ იფიქრებდა რევოლუციამდე, როდესაც ე. წ. განათლებული წრე... გადაგვარების გზაზე იყო შემდგარი და დედაენის უცოდინარობა უმაღლ სასახელო საქმედ ითვლებოდა, ვიდრე საძრახისად. თვით ამ მყირერიცხო-

ვანი შექადგენლობისა და ჩამორჩენილი გომეებისათვისაც კი, რომელთაც თავისი მწერლობაც კი არ გააჩნდა, რევოლუციამ განიზრახა საკუთარი ეროვნული სკოლის შექმნა... ყველაფერი ეს გიგანისებური განზრახვაა. რევოლუციამ დაბადა დიდი იმედი, რომ უისტორიო და უკულტურო ჩამორჩენილი გომეებიც შეიძლება ისტორიის ფართო ასპარეზზე გამოსვლას, რადგან მან ამ გომეებში გათვითცნობიერების ძლიერი ფერმენტი შეიტანა განათლების სახით¹.

დანელია უსაყვედურებს ქარსიველ ინტელიგენციას უნიადგობას, იმას, რომ ანგარიშს არ უწევნ საკუთარ სინამდვილეს, რომ მექანიკურად გადმოაქვთ სხვა სინამდვილის მიმართ შექმნილი თეორიები. მისი მტკიცებით, ქართველი ინტელიგენცია იმდენად სუსტია, რომ ჯერ კიდევ არ ჩამოგვიყალიბებია საზოგადოებრივი აზრი. ამ მოსაზრებების შესახებ ნიკოლაძე აღნიშნავს, რომ ეს „უსათუოდ სწორი დაკვირვებაა“.

ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შრომა, რომელშიც სოციოლოგიური განაზრებანი ქართული სინამდვილის შესწავლის შედეგადაა მიღებული, არის ზემოთ აღნიშნული „საქართველო 1905 წლის შემდეგ“. დანელიას ამოსავალი პრინციპია, რომ ქართული საზოგადოების ანალიზი უნდა მოხდეს ამ საზოგადოების რეალური ძალების გათვალისწინებით და არ იქნეს გადმოგანილი ევროპული სქემები ჩვენს სინამდვილეზე, რომელსაც არაფერი აქვს საერთო ევროპასთან.

დანელიას აზრით, „საქართველოსთვის დამახასიათებელია ინდივიდუალობა, რაც მას გამოარჩევს, როგორც რუსეთის მეგროპოლიის, ასევე მის მიერ დაპყრობილი პერიფერიებისაგან. რუსეთის ბიუროკრაციას კი ამის გაცნობიერება არ ძალუძს, მას ერთი მიზანი აქვს – საერთო მნიშვნელით გააერთიანოს ყველა ხალხი და გადალახოს ინდივიდუალიზმი, ყოველივე ის, რაც შაბლონს არ შეესაბამება. გარუსების პოლიტიკა მიზნად ისახავს საქართველოდან დარჩენს მხოლოდ გეოგრაფიული სახელწოდება. ამას ხელს უწყობს საქართველოს ინტელიგენციის რუსეთზე ორიენტირებული ნაწილიც, თუმცა მათ ვერ შეძლეს სრულიად უსახურად გადაექციათ ჩვენი სამშობლო, ვერ შეძლეს საერთოდ წაერთმიათ მისთვის ინდივიდუალური ნიშნები“².

მართალია ეს ინდივიდუალობა ართულებს ჩვენს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა შესწავლას, ისე როგორც მის განვითარებასაც და მაინც

1 დანელია ს., რევოლუცია და სკოლა, მნათობი, 1927, № 10, გვ. 182-183.

2 Дарини С. Грузия после 1905 года, Кутаиси, 1914, გვ. 4.

ბევრი რამეა საერთო რუსულ და ქართულ ცხოვრებაში, რომელიც გარკვეულად შოშხლის პროტოტიპია. სურათი, რომელსაც 1905 წლიდან ვხედავთ, იმის მაჩვენებელია, რომ შეუძლებელია სამოგადოებრივი ცხოვრება წარმართოს იმ წესით, როგორც მანამდე ხდებოდა. სახელმწიფო ორგანიზმია, რომელიც ესწრაფვის თვითშენახვას, რაც ნიშნავს ბიუროკრატის დაცვასაც. თუ სახელმწიფო, როგორც ორგანიზმი დაიშლება, ბიუროკრატია უნდა მოკლეს. ამიგომ სახელმწიფო და ბიუროკრატია ცდილობენ, შეინარჩუნონ არსებობა, ამისთვის ისინი უნდა შეეგუონ გარეგან ძალას, ხალხის სახით. დანელიას აზრით, სახელმწიფო თავის ძალას ამოწმებს სხვა სახელმწიფოებთან შეტაკებაში. ისე როგორც რბოლაში გამოვლინდება, ვისა აქვს ძლიერი ფილტვები და გული, სახელმწიფოთა შეჯახებაში გამოვლინდება მათი ძლიერი და სუსტი მხარეები. საგარეო ფრონტზე მარცხი ნიშნავს, რომ შიგნით ყველაფერი რიგზე არაა და იწყება რეფორმების ხანა. ასე იყო ეს რუსეთში ადრე და 1905 წლის შემდეგაც. საჭირო იყო შერყეული სახელმწიფო აპარატის განმტკიცება, მისი არმიის შეესება, ამისთვის აუცილებელი იყო მოსახლეობის გადახდისუნარიანობის გაზრდა, ეს ნიშნავს კეთილდღეობის გაუმჯობესებას, რაც თავის მხრივ დამოკიდებულია მოსახლეობის თვითმოქმედების განვითარებაზე. „ეკონომიკური კეთილდღეობის განვითარება მიზეზობრივ დამოკიდებულებასთანაა მოსახლეობის თვითმოქმედების განვითარებასთან“, ამიგომ გადავიდა სახელმწიფო კონსტიტუციურ წყობაზე და სამოგადოებრივი ინიციატივის განვითარებაზე. 1905 წლამდე ხალხი მთავრობის ხელში პაიკი იყო, შემდეგ კი ძალა გახდა; 1905 წლამდე პიროვნების შეურაცხყოფა და უკანონობა წესად იყო ქცეული და მას უღრგვინეულად იგანდნენ, 1905 წლიდან ყოველი ასეთი მოვლენა იწვევს მთავრობის მიმართ უკმაყოფილებას.

აღაშიანებმა გააცნობიერეს, რომ უნდა გაერთიანდნენ არსებულ საზოგადოებაში. იწყება კოოპერაციების ჩამოყალიბება, ძალას იკრებს გლეხთა კოოპერაციული გაერთიანებანი. გლეხობა გაცნობიერების შედეგად ძლიერ სოციალურ ძალად იქცა. შეიცვალა ინტელიგენციის დამოკიდებულება გლეხობისადმი. რევოლუციამდე ინტელიგენცია გლეხობას საერთოდ არ უწევდა ანგარიშს და მისდამი მუარეულობითი პოზიცია ეჭირა, რევოლუციის შემდეგ ინტელიგენცია გლეხობაში ხედავს თანაგოლს და დამოუკიდებელ ძალას. ეს ანალიზი შეესებოდა რუსეთის საზოგადოებას. დანელიას წინაშე ისმის კითხვა, არის თუ არა ანალოგიური ცვლილებები საქართველოში. დანელია ამ კითხვაზე დადებითად პასუხ-

ობს და ამის დასადასტურებლად მიმართავს ქართული სინამდვილის ანალიზს. პირველ რიგში ახდენს ქართული ინტელიგენციის სოციოლოგიურ ანალიზს. დანელია გაარჩევს ერთი მეხედვით ძნელად გასამიჯნავ ორ ცნებას: ქართველი ინტელიგენტი და ქართული ინტელიგენტი. ქართველი ინტელიგენტი გაცილებით მეტია, ვიდრე ქართული ინტელიგენტი. ქართველი ინტელიგენტი ქართული ინტელიგენტის გარდა, გულისხმობს იმასაც, ვინც რუსეთის გუბერნიებში სახელმწიფო სამსახურშია. ქართული ინტელიგენტი მხოლოდ ისაა, ვინც თავისი ცხოვრება ქართველი ხალხის სამსახურს მოახმარა. ქართველი ინტელიგენტის დიდი ნაწილი სამოღვაწეოდ რუსეთს მიდიოდა, რადგან საქართველოში მისთვის არ იყო ასპარეზი, არ ქონდათ პრესა, სადაც მათი დასაქმება შეიძლებოდა, არც განვითარებული საეკონომიკური და სამრეწველო ცხოვრება, ამიტომ ქართველი ინტელიგენტი საკუთარ ნიადაგს სწყდებოდა და უნიადაგო ცხოვრებას ეწეოდა რუსეთში. 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ საქართველოში გაიზარდა სამოგადოებრივი დამოუკიდებლობა და შესაბამისად ქართული ინტელიგენციაც. ვითარდება მისი თვითცნობიერება, პრესა. ეს მიუთითებს მასებში სულიერი ინტერესების გაზრდაზე. სულ უფრო მეტი ქართველი მოსახლეობა იწყებს გონებრივ ცხოვრებას. დანელია ცდილობს დაადგინოს ქართული ინტელიგენციის წინსვლის მიმართულება და ამტკიცებს, რომ ქართული ინტელიგენცია ესწრაფვის რეალიზმს. რას გულისხმობს ავტორი რეალიზმში? მას მიაჩნია, რომ სოციალ-დემოკრატიაც და ფედერალისტებიც უტოპისტები და მეტაფიზიკოსები არიან, რადგან მიუთითებენ რაღაც შორეულ მიზნებზე, სოციალიზმზე და იეიწყებენ დღევანდელობის ამოცანებს, იმასაც, რომ შორეული მიზნები არ შეიძლება დღევანდელობის განსახორციელებელ ღირებულებათა რიგში იყოს. თანამედროვე ინტელიგენციამ დაინახა, რომ მისი გზა მეტაფიზიკური ოცნებები კი არაა, არამედ მეცნიერული ცოდნა და მის საფუძველზე მოქმედებაა. დანელია კვლავ უბრუნდება მეტაფიზიკის და მეცნიერების დაპირისპირებას, მაგრამ სხვა, ამჯერად ფაქტებისადმი დამოკიდებულების, ასპექტში. მეტაფიზიკა მოწყვეტილია სინამდვილეს და ანგარიშს არ უწევს ფაქტებს. მაშინ, როდესაც მეცნიერება ფაქტებს ემყარება და მის შესაბამისად ცვლის თეორიას. მეტაფიზიკა ცხოვრებისაგან მოწყვეტილი, ღოგმათა და ჭანჭანების დებულებათა ერთობლიობაა, მეცნიერება კი ცხოვრებით საზრდოობს. დანელიას აზრით, ქართული სოციალ-დემოკრატია მეტაფიზიკის გყვეობაში აღმოჩნდა, მისთვის უცხოა ცხოვრება და ქართული სინამდვილის შესწავლის ნაცვლად ევროპიდან გადმოაქვს

მზამზარეული თეორიები. გერმანიის სოციალ-დემოკრატია ემყარებოდა განვითარებული ბურჟუაზიული საზოგადოების ანალიზს და მოითხოვდა ძალთა გაერთიანებას, რომელსაც ხელს უშლიდა ნაციონალიზმი. მათთვის ნაციონალიზმი კონსერვატიული მოვლენა იყო. ქართული სინამდვილე არ ჰგავს ევროპულს, საქართველოში არაა განვითარებული ბურჟუაზიული საზოგადოება, არც სამრეწველო პროლეტარიატი. ამ თავისებურ პირობებში ნაციონალიზმი არის სწორედ პროგრესული და არა კონსერვატიული, მაგრამ სოციალ-დემოკრატები ნაციონალიზმს აქაც ისე ახასიათებენ, როგორც გერმანიაში. სინამდვილეში ნაციონალიზმი ევროპაშიც კი არ იყო ყველა ქვეყანაში კონსერვატიული. იტალიაში გარიბალდის მოძრაობა ნაციონალურ ერთიანობას ემყარებოდა და სავსებით პროგრესული იყო. ნაციონალიზმი თავისთავად არც პროგრესულია და არც რეაქტიული, მის ბუნებას განსაზღვრავს ის, თუ რა მიზნებისათვის იქნება ნაციონალიზმის დროშა გამოყენებული. მისი დროშის ქვეშ შეიძლება ერთნაირად გაერთიანდნენ როგორც მჩაგვრელები, ისე ჩაგვრულები. საქმე ისაა, ვის ინტერესებს გამოხატავს ის. აპრიორულად არ შეიძლება იმის გადაწყვეტა, რომ ნაციონალიზმი საღბის ინტერესებისადმი მტრულია, საჭიროა განხილულ იქნეს ის კონკრეტულ-ისტორიული პირობები, რომლის ჩარჩოებში ეს გრძნობა ვლინდება და მხოლოდ მაშინ შეიძლება მსჯელობა მის ხასიათზე“¹.

ქართული სინამდვილე ისეთია, რომ აქ ნაციონალიზმი დადებით შედეგებამდე მიგვიყვანს, თუ ქართველი ერი გაერთიანდება და წამოაყენებს სამოქალაქო და კულტურული უფლებების მოთხოვნებს, ეს პროგრესი იქნება, თუ ქართველი გლეხობა და ბურჟუაზია გაერთიანდება და საერთო ძალისხმევით უცხოეთის კაპიტალის წინააღმდეგ გაილაშქრებენ, ეს იქნება პროგრესი. დანელიას აზრით, ქართული სოციალ-დემოკრატია ჰგავს დროშე ადრე მოფრენილ მერცხლებს, რომლებიც პირობების არქონების გამო იყინებიან. საქართველოს ვერ დაუვსახავთ ამოცანად ბურჟუაზიული წყობილების დამხობას, რადგან ის მას არა აქვს და არც პროლეტარიატი ჰყავს. მისი აზრით, სოციალ-დემოკრატების სოციალიზმი და კოსმოპოლიტიზმი ამორებს მათ ქართულ სინამდვილეს. ამ პერიოდის ქართულ სინამდვილეში დანელია ერთ-ერთ რეალურ ძალად თვლის ეროვნულ-დემოკრატიულ მოძრაობას და ძირითად ინტერესად ეროვნული დემოკრატების ბრძოლას სოციალ-დემოკრატებთან. ეროვნული დე-

მოკრატები კონცენტრირდებიან ქურნალ „კლდეს“, გაბეიების: „იმერეთის“ და „მაკაეკამსკოე რეჩის“ გარშემო. დანელია აკრიტიკებს სოციალისტ-ფედერალისტებს, რომელთა ნააზრევში ხედავს დადებით პროგრამას და მათ მნიშვნელობას განსაზღვრავს მხოლოდ სოციალ-დემოკრატიასთან ბრძოლით. განსაკუთრებით აღნიშნავს მათ ნაციონალიზმს, რაც ეხმიანება მის მსოფლმხედველობასაც. თუმცა, ისინი სინამდვილიდან მოწყვეტილად მიაჩნია. დანელიას აზრით, 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ შესუსტდა სოციალ-დემოკრატებისა და სოციალისტ-ფედერალისტების პოზიცია და მოღონიერდა ეროვნულ-დემოკრატიული მოძრაობა. ამის ერთ-ერთი საბუთად ასახელებს ინტელიგენციის ორიენტაციის შეცვლას, უტოპიზმისა და მეტაფიზიკის სფეროდან რეალიზმისა და მეცნიერების სფეროზე გადასვლას. დანელია ამოდის კანგის პრინციპიდან – „მაქსიზმა, რაც უფრო კონკრეტულია, მით უფრო კარგია“. ამ პრინციპით ხელმძღვანელობს დანელიას აზრით, ქართული ახალგაზრდობა, რომელიც ეწაფება განათლებას, „საკუთარი თავის გაჯანსაღებასა და გამდიდრებას. შეიძლება ეს წერილმანად მოეჩვენოთ, მაგრამ ასეთი წერილმანები, დანელიას აზრით, მომავალი დიდი საქმეების წანამძღვარი და ხილია. პრაქტიკული საქმეებისაკენ სწრაფვა ქართველ ინტელიგენტს უფრო ნიკო ნიკოლაძესთან აახლოებს, ვიდრე ნოე ჟორდანიასთან.

ქართული ინტელიგენცია რომ დადგეს რეალურ პრაქტიკულ ნიადაგზე, მისთვის, ისე როგორც მთელი ხალხისთვის, აუცილებელია განათლება. თუ მასები განათლებული იქნება, ისინი დაინახავენ, ვინ გამოხატავს მათს რეალურ ინტერესებს.

ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი, რაც უკანასკნელი პერიოდის საქართველოს მოსახლეობას ახასიათებს, არის თვითმოქმედება. ეს ეხება არა. კულტურის რომელიმე სფეროს, არამედ ძირითად საწარმოო და საურთიერთობო საქმიანობას. საქართველო, როგორც აგრარული ქვეყანა, ყველაზე მეტად ხასიათდება სასოფლო დასახლებით. დანელია აჩვენებს, რომ თანაზრდობა ქალაქსა და სოფელს შორის იცელება მოსახლეობის მხრივ. 1905 წელს იყო 1/15-თან, 1912 წელს – 1/11-თან. სოფელში გაბატონებულია კულაკობა და მაღალი პროცენტის სასესხოკაპიტალი, რაც ძალზე აწვება გლეხობას. საკმარისია საქონლის დაცემა, ან მოუსავლიანობა და გლეხი კაბალურ პირობებში იღებს სესხს. მაგრამ დანელიას მტოცებით, 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ გლეხობამ გამოიღვიძა. იქმნება კოოპერატივები – საკრედიტო, სამომხმარებლო, პერსპექტივაში საწარმოო კოოპერატივებიც ჩანს. მთავარია, რომ გლეხობამ გააყნობიერა

მისი ინტერესები, ეკაქტიურდა და ცდილობს მისი მეობა წარმოაჩინოს. კოოპერატივების განვითარებაში განსაკუთრებული როლი ეკუთვნის სოფლის ინტელიგენციას, რომელსაც განათლება შეაქვს გლეხობაში, ქმნის ბიბლიოთეკებს, სკოლებს, ეხმარება გლეხებს კოოპერაციითა ჩამოყალიბებასა და მართვაში. დანელია აანალიზებს სოფლის მეურნეობაში ინტენსიური მეურნეობის პირველ ნაბიჯებს. მევენახეობის, მესაქონლეობის, მარცვლეულის წარმოების ზრდას, მათ გადაყვანას წარმოების მოწინავე მეთოდებზე. მართალია ნელა, მაგრამ მაინც, მიმდინარეობს სოფელში ახალი ტექნიკის დანერგვა. დანელია აღწერს, როგორ ვითარდება მეაბრეშუმეობა, სიმინდის წარმოება, ინერგება ახალი ღარგები სუბტროპიკული კულტურები – დაფნა, ჩაი. ნაყოფიერად თელის სკოლებთან საცდელი მეურნეობების დაარსებას, რომელთა მიზანია ამიაროს გლეხობა სოფლის მეურნეობის მოწინავე მეთოდებს. „ცხადია, რომ გლეხი იჩენს ყურადღებას მეცნიერებისადმი, სურს იხელმძღვანელოს მისი მითითებებით პრაქტიკაში. ეს მნიშვნელოვანი მოვლენაა... სოფელი მიაწყდა სკოლას“¹.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად ესახება ავტორს გლეხის მიერ განათლების, მნიშვნელობის გაცნობიერება. გლეხმა გააცნობიერა, რომ „სწავლაში არის შუქი და მხოლოდ მას ძალუძს გაანათოს მისი გაჭირებული ცხოვრების წყევლიადი“. ამავე დროს, დანელია კრიტიკულად ეკიდება ვითარებას განათლების ღარგში, განსაკუთრებით სასკოლო მშენებლობის ჩამორჩენილობის გამო. შეიდი წლის განმავლობაში, 1905-1912 წწ. საქართველოში მოსწავლეთა რაოდენობა ორჯერ გაიზარდა, სკოლების რიცხვი კი მხოლოდ 1/14-ით, რაც იწვევს სკოლათა გადატვირთულობას, უარით ისტუმრებენ სწავლას მოწყურებულ ბავშვებს, რის შედეგადაც სასკოლო ასაკის ბავშვთა 70% სკოლის გარეშაა².

მამინდელ ქართულ სკოლაში დანელია ხედავს მასების თვითცნობიერების გაღვივებას, როცა მათ დაკარგეს სხვების იმედი და თვითონ ცდილობენ უშველონ საკუთარ თავს, რაც მათ სოციალურ აქტივობას იწვევს. აქვე ავტორი აანალიზებს იმ ფაქტორებს, რომლებიც ამუხრუჭებენ განვითარების ტემპს. მათ რიცხვში განსაკუთრებულ მნიშვნელობისად თელის მცირე მიწიანობას და წარმოებული პროდუქციის გასაღების ბაზრების უქონლობას. მცირე მიწიანობა გლეხს აიძულებს ყოველ

¹ იქვე, გვ. 31.

² იქვე, გვ. 32.

წელიწადს დათესოს ერთსა და იმავე ნაკვეთზე, რაც სწორ მიწათმოქმედებას ეწინააღმდეგება. მცირემიწიანობის შედეგია იმერლებისა და რაჭველების მიგრაცია. მარტო 1912 წ. 302 რაჭველი გადასულა თერგის ოლქში. ავტორი აკრიტიკებს მთავრობას იმისთვის, რომ საქართველოში მცირემიწიანობის პერიოდში, ოზურგეთის მაზრაში რუს სტაროობრია-დელებს გამოუყვეს მიწა. დანელია პარადოქსულად მიიჩნევს ვითარებას, როცა „მთავრობა აღიარებს ქართველი გლეხობის მცირემიწიანობას და ამავე დროს, არ წყვეტს კავკასიაში რუსეთის ცენტრალური რაიონებიდან ჭარბი მოსახლეობის გადმოყვანას“. გასაღების ბაზრების ანალიზი გვიჩვენებს, რომ საქართველო თავის პროდუქციას არა მარტო რუსეთის გუბერნიებში, არამედ უცხოეთშიც, ევროპისა და ამერიკის კონტინენტებზეც ეზიდება. ძირითადად საზღვაო ჭიშკრებით, – ფოთის, ანაკლიის და სოხუმის ნავსადგურებით. 1912 წ. საქართველოდან ამ პორტებით გატანილ იქნა 48 მლნ-მდე ფუთი საქონელი. ნიშანდობლივია, რომ დანელიას აზრით, ექსპორტი სჭარბობდა იმპორტს 3-ჯერ. საინტერესოა, რომ მაშინდელი წარმოება საქართველოს საშუალებას აძლევდა ევროპასა და რუსეთში გაეგანა მარგანეცის გარდა აბრეშუმის ნედლეული, სიმინდი, ხე-ტყე, ხეხილი. ავტორი აანალიზებს სატრანსპორტო გზების განვითარებას, რკინიგზის მშენებლობის მაღალ ტემპს, ასევე ნედლეულის შესაძლებლობას ბაზების მშენებლობას. მას მიაჩნია, რომ ვაჭრობის ზრდას მოჰყვება ვაჭართა კლასის ჩამოყალიბება, რომელიც ძირითადად ქალაქში ცხოვრობს. ეს ნიშნავს, რომ თუმცა სამრეწველო საწარმოები არაა, ქალაქის მოსახლეობა მაინც იზრდება ვაჭრების ხარჯზე. საქართველოში აღგილი აქვს ბურჟუაზიული კლასის ჩამოყალიბებას, მაგრამ არა სამრეწველოს, არამედ სავაჭროს. მომავალში შეიძლება სამრეწველოც ჩამოყალიბდეს.

ყველაზე მნიშვნელოვნად ავტორს მიაჩნია ქართულ ბურჟუაზიაში ეროვნული თვითცნობიერების გამოვლიძება, როცა ის სულ უფრო მეტად იცავს თავს სხვა ერების ბურჟუაზიის შემოგეყვისაგან. თუ მანამდე ეროვნული გრძნობის მაგარებელი იყო თავადაზნაურობა, ამჟამად ვითარება იცვლება. ბურჟუაზია და თავადაზნაურობა განსხვავებული ორიენტიაციისაა. შესაბამისად, სოციალურ განვითარებაში განსხვავებულ როლს ასრულებენ. მემამულეთა ნაციონალიზმი მეფისა და მისი საბრძოლო დიდებისადმი პატივისცემითაა გამსჭვალული და უკან იყურება, წარსულის ნოსტალგია ახასიათებს. ეს რეაქციული ნაციონალიზმია, რომელიც ელგვოდა XII საუკუნის საქართველოს ცხოვრების აღდგენას და ანგარიშს არ უწევდა მას შემდეგ მომხდარ ცვლილებებს. გლეხობა მემამულეთა

ნაციონალიზმში მათ ეგოიზმს ხედავდა და სძულდა ეს ნაციონალიზმი. თანამედროვე ბურჟუაზიული ნაციონალიზმიც კლასობრივ ეგოიზმზეა აღმოცენებული. მაგრამ მემამულურისაგან განსხვავებით, ის პროგრესული ნაციონალიზმია. ქართველი ხალხის იდეას ბურჟუაზია ეძებს მომავალში და არა წარსულში. საქართველო მას წარმოუდგება სამრეწველო განვითარების, პოლიტიკური თავისუფლების, კლასობრივი დიფერენციაციის და გონებრივი ცხოვრების მაღალგანვითარებული დონით. ქართულ ბურჟუაზიას უნდა თავისი ქვეყნის ევროპიზაცია. მემამულეთაგან განსხვავებით ბურჟუაზიული ნაციონალიზმი არაა შებოჭილი გრადიციებით. ის ყოველ ახალსა და სასარგებლოს ითვისებს. ეს კრიტიკული და რევოლუციური ნაციონალიზმია. ქართული ბურჟუაზიის ნაციონალიზმი არაა აგრესიული, არამედ თავდაცვითია და ესწრაფვის ქართველი ხალხის თვითშენახვას. ამიგომ იგი არაა საშიში, პირიქით – პროგრესული მოვლენაა.

დანელია აანალიზებს ქართველი თავადაზნაურობის, როგორც კლასის, პოზიციების დაკარგვას. აჩვენებს, როგორ გადადის ის ან გლეხობის, ან ბურჟუაზიის რიგებში, ქართველი ხალხი როგორ მიდის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული წყობილებისაკენ, როგორ კარგავს ძალას წარმოშობის პრესტიჟულობა და სოციალური დიფერენციაციის საფუძველად იქცევა საქმიანობის სახეობა ან კიდევ ეკონომიკური ძლიერება.

დანელია შედარებით ანალიზს აკეთებს რუსეთის სოციალურ სტრუქტურასთან და აღნიშნავს განსხვავებას საქართველოს და რუსეთის სოციალურ სტრუქტურებში. საქართველოში შედარებით იოლად ემხობა მემამულეთა ბატონობა, არაა შავრამშელთა მოძრაობა. საქართველოს სამღვდელოება მხარს არ უჭერს რუსეთის მთავრობას, რადგან საქართველოს ეკლესიის ინტერესები რუსეთის მთავრობამ გარუსების პოლიტიკას შესწირა. ქართველ სამღვდელოებას წაართვეს არა მარტო ავტოკეფალია, არამედ სასკოლო საქმეც. ამიგომ მთავრობასთან სოლიდარული საქართველოში არცერთი ფენა არაა, ყველა დაინტერესებულია თვითგამორკვევის უფლებით. დანელიას აზრით, თვითგამორკვევის უფლებასთან შედარებით ყველა ფაქტორი, კლასობრივი ბრძოლის ჩათვლით, უკანა პლანზეა. ეს იმის შედეგია, რომ „ყოველ ქართველს აქვს გაცილებით მეტი საერთო ეროვნული ინტერესები, რომლებიც მას აკავშირებს ყველა სხვა ქართველთან და ეს შეუდარებლად მეტია, ვიდრე ვიწრო კლასობრივი ინტერესები“. დანელია დაკვირვებულად აანალიზებს ვითარებას, რომელსაც იწვევს რუსეთის მთავრობის განსხვავებული პოლი-

გია საქართველოსა და რუსეთის შიდა გუბერნიების მიმართ... „ჩვენს მიმართ მთავრობა განსაკუთრებით ძლიერ მზავრელობით პოლიტიკას ატარებს“, აღნიშნავს იგი და აკრიტიკებს რუსეთის მთავრობას იმისთვის, რომ რუსეთისთვის გამოსადეგი პრინციპები მექანიკურად გადმოაქვთ საქართველოსათვის, არ ითვალისწინებენ ქართული სინამდვილის სპეციფიკას. რუსეთში მიწაზე თემური საკუთრებაა, საქართველოში კი – მემკვიდრეობითი; ამიგომ მათი მართვის განსხვავებული ფორმები უნდა იყოს. „საქართველოში მემამულეებისაგან ბატონყმური დამოკიდებულება შეიცვალა აღმინისტრაციისაგან ბატონყმური დამოკიდებულებით“. დანელია აკრიტიკებს მეფის მთავრობას იმისთვის, რომ პოლიტიკურ რეჟიმს ახორციელებს. შემოსავლის 5%-ს ხარჯავს პოლიციის შესანახად და მხოლოდ 3,5%-ს განათლებისათვის. დანელია მოითხოვს, ანგარიში გაეწიოს ქართველი ხალხის ისტორიას, ხასიათს, რითაც გამოირჩევა რუსეთის სხვა პერიფერიებისაგან. ქართველი ხალხი კავკასიის ერთ-ერთი ყველაზე ლოიალური ხალხია. ლოიალობა ხომ კულტურულობის სინონიმია. ქართველ ხალხს, 2000-ზე მეტწლიანი ისტორიით, არ შეიძლება მიეწეროს ველურობა. ის დიდი ხნიდან იყო მაღალი ქრისტიანული კულტურის მატარებელი, რომლის შესანარჩუნებლად ბრძოლაში მან გაიარა განჯის უფსკრული. სახელმწიფოებრიობის კულტურულ ფორმებში მრავალსაუკუნოვანმა ცხოვრებამ გამოუმუშავა ქართველ ხალხს სამოგადობრივი ინსტინქტები, ჩაუნერგა მას კანონისადმი პატივისცემის გრძნობა“.

დანელია მოითხოვს ქართველების მიმართ მეტ ყურადღებასა და დაფასებას, რაც სამწუხაროდ, შემდეგაც არ გამოუმუშავდა რუსეთს. იგი ცდილობს განჭვრიტოს ქართველი ხალხის მომავალი და აყენებს თემისს, რომ 40-50 წლის შემდეგ ქართველ ერში ბევრი რამ შეიცვლება იმისაგან, რასაც ნაციონალურ ნიშნად მიიჩნევენ და ფაქტობრივად ეროვნულობის გარეგანი გამოვლენაა. ცვლილება შეეხება პატრიარქალურ ჩვევებსა თუ გრადიციებს, სამოსს, მოხდება ევროპეიზაცია, თანამედროვე კულტურასთან ზიარება იმ დონით, რომ ის მხარში ამოუდგება ევროპის ერებს. ამავე დროს, ქართველი ერი შეინარჩუნებს თავის ეროვნულობას. ეროვნულობის გარეგანი ნიშნების დაკარგვით ის არ დაკარგავს ეროვნულ სულს, პირიქით, ეს მასში უფრო გაძლიერდება. ახალი გიპის ქართველი, ეს იგივე ქართველია – ცხოვრების მოყვარუ-

ლი, უხარიანი, ერთგული, პატიოსანი. ასეთი იყო ის რვა საუკუნის წინათაც. ეს მისი ეროვნული ნიშნებია. „ჭეშმარიტი ეროვნულობა კი თავისებური არსებაა, რომელიც თავის სიღრმეში ნაკლებად იცვლება. ფსიქოლოგები ამტკიცებენ, რომ ჭეშმარიტი ხასიათი თანდაყოლილია. ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჭეშმარიტი ეროვნულობა მით უფროა თანდაყოლილი. შეიძლება იცვლებოდეს ქართული ეროვნული სულის გამოვლენის ფორმები, მაგრამ თვით ეროვნულობა ერთი და იგივე რჩება“.

ქართული ერის წარსული საამაყოა. ქართულმა კულტურამ ადამიანის სული შუა საუკუნეებში მიიყვანა რომანულ გერმანულ გომთა კულტურაზე უფრო მაღალ დონემდე. „ასეთი დიდებული წარსულის მქონე ქართველ ხალხს შეუძლია დიდებული მომავლის იმედიც იქონიოს“. და თუ მისი შემოქმედებითი ძალები პოლიტიკურ ფორმებში ბოლომდე ვერ ჰპოვებენ გამოვლენას, ისინი გამოვლინდებიან კულტურულ ცხოვრებაში. ასეთია ეროვნული ოპტიმიზმის პათოსი, რომელიც ამოძრავებდა დანელიას, რომელსაც ბრალს დებდნენ კოსმოპოლიტიზმსა, ნაციონალიზმსა და ნიჰილიზმში. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, განვასხვავოთ დანელიას ნაციონალიზმი, როგორც ეროვნული თვითშენახვის მოთხოვნის გამოვლენა, აგრესიული ნაციონალიზმისაგან, რომელსაც ის ხედავდა გერმანელებში და რომლის წინააღმდეგ ის ილაშქრებდა ჯერ კიდევ ადრეულ შრომებში.

1920 წელს დანელია კვლავ მიმართავს სოციალური პრობლემების გააზრებას, უფრო სწორად, პირველი წიგნის გამოსვლის შემდეგ გამოაქვეყნა რამდენიმე წერილი, რომელთა კვინტესენციას წარმოადგენს 1920 წელს „დარიანის“ ფსევდონიმით გამოცემული წიგნი „საქართველოს ეკონომიკური ვითარებისათვის“. დანელია ამ შრომაში იყენებს, სოციალური სინამდვილისადმი კრიტიკული ანალიზის მეთოდს. ამ დროისათვის საქართველოში ვითარება შეიცვალა, ხელისუფლების სათავეში მოვიდნენ მენშევიკები. საქართველომ მოიპოვა პოლიტიკური თავისუფლება. დანელია აღფრთოვანებულია საქართველოს დამოუკიდებლობით, მაგრამ მიაჩნია, რომ მენშევიკები უძლურნი არიან ჯეროვნად წარმართონ პროცესები. მისი აზრით, მართვა შეიძლება ორგვარად: აქტიურად, გონების აზრით და პასიურ მდინარებაზე მიშვებით, ინსტინქტის გზით. მთავრობის დანიშნულება გონებით მართვაა, მაგრამ მენშევიკებმა, სადაც კი გონება გამოიყენეს, იქ ყველაფერი გაუფუჭდა. სადაც საქმე ინსტინქტზეა მიშვე-

ბული, იქ მდგომარეობა უკეთესია, რადგან მასები თვითონ იკვლევენ გზას.

დანელია აანალიზებს სოციალური მოვლენების კვლევის მეთოდებს, რათა ის მეთოდები გამოიყენოს, რომლებიც მიესადაგება საქართველოს სინამდვილეს. „საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა მოვლენა ორი თვალსაზრისით შეიძლება განვიხილოთ: ისტორიული და სისტემური“. ისტორიული თვალსაზრისით მოვლენა განიხილება მის ინდივიდუალობაში, კონკრეტულ-ისტორიულ პირობებში. ისტორიული თვალსაზრისი ეფუძნება მოვლენის ინდივიდუალურ ღირებულებას, რომელმედაც გავლენას ახდენს მკვლევრის მსოფლმხედველობა. ისტორია მსოფლიოს ღირებულებათა თვალსაზრისით განიხილება, რომელიც მიმართულია მოვლენათა ინდივიდუალობისკენ¹.

სოციალურ მოვლენათა განხილვის მეორე მეთოდი არის სისტემატური. ის მიზნად ისახავს სოციალურ საერთო, ზოგადი მომენტების შემეცნებას და განმეორებადი ტენდენციების დადგენას. მართალია, დანელია ისტორიულ მეთოდს მსოფლმხედველობრივ პრინციპებზე დამყარებულად აცხადებს. მაგრამ ამის გამო არ გამოირიცხავს მისი ობიექტურობის შესაძლებლობას. საკითხი ისაა, თუ რა ზომითაა შესაძლებელი ამ ობიექტურობის განხორციელება. დანელია რეალისტურად უდგება მოვლენებს. მას გაცნობიერებული აქვს, რომ საზოგადოების წევრი ვერ ამაღლდება საზოგადოებაზე ისე, რომ შეძლოს დაუინტერესებელი ცნობიერებით განიხილოს მოვლენები. ისე, როგორც „მე არ შემიძლია გულგრილად დაეჭრა ჩემი სხეული მისი ანაგომიის შესასწავლად... სწორედ ასევე შეუძლებელია გარედან მსჯელობა საზოგადოებრივ მოვლენებზე, რომელთა ერთერთ შემადგენელ ნაწილს თვით მკვლევარი წარმოადგენს“².

ამის მიუხედავად, დანელია გამოირიცხავს თვითნებობას მკვლევრის საქმიანობის პროცესში. მოითხოვს ობიექტურობას, როგორც კვლევის ობიექტების შერჩევაში, ისე კვლევის პროცესშიც. დანელია ისტორიულ მეთოდს სისტემატურზე უფრო მაღლა აყენებს, აკრიტიკებს ქართველ მკვლევრებს, რომლებიც მეთოდის გარეშე აწარმოებდნენ კვლევას; ჯერ აგროვებდნენ ფაქტებს და შემდეგ სხვა სინამდვილის მიმართ შემუშავებულ თეორიებს უყენებდნენ ქართულ სინამდვილეს. ამიტომ მათი თეო-

¹ დარიანი ს., საქართველოს ეკონომიკური ვითარებისათვის, თბილისი, 1920, გვ. 1.

² იქვე, გვ. 12.

რია თავისებური პროკრუსტეს სარეცელი იყო. განსაკუთრებით, მკაცრად აკრიტიკებს დანელია სოციალ-დემოკრატებს, რომლებიც ამტკიცებდნენ, რომ საქართველო ისე გაივლის კაპიტალიზმს, როგორც გაიარა ინგლისმა.

სოციალური სინამდვილის ქართულ განმაზრგებლებს დანელია აკრიტიკებს იმისთვის, რომ მათ საზოგადოება წარმოიდგინეს უჯრედებად დაყოფილად, რომელთაგან თითოეული იმეორებს სხვის მიერ გავლილ გზას. დანელიას აზრით, კაცობრიობა უნდა განვიხილოთ „როგორც ერთი მთლიანი სისტემა“. მისი თითოეული მომენტი თუ უჯრედი დაკავშირებულია სხვასთან. ამიგომ დღეს არაა შესაძლებელი, თითოეული უჯრედი თავისთავად განვიხილოთ. ის უნდა ვაჩვენოთ სხვებთან კავშირში. ეს ნიშნავს, რომ ყოველი უჯრედი არ გაიმეორებს სხვების განვლილ გზას და არც დამოუკიდებელ ორგანიზმს წარმოადგენს. ამის გასაგებად აუცილებელია მეთოდი. „მეთოდის გარეშე მეცნიერება არ არსებობს“. დანელიას აზრით, სოციალ-დემოკრატების და ფედერალისტების თეორეტიკოსები მოკლებული არიან ასეთ მეთოდებს. მას მხედველობაში ჰყავს ჟორდანიას და არჩილ ჯორჯაძე. ორივე უწინასწარმეტყველებდა საქართველოს ინდუსტრიალიზაციას, ურბანიზაციას, პროლეტარიატისა და ბურჟუაზიის წარმოშობას. განსხვავება მათ შორის, დანელიას აზრით, ისაა, რომ ჯორჯაძის მიხედვით, კაპიტალიზმი მხოლოდ ქალაქში ვითარდება, ჟორდანიას მიხედვით კი – ქალაქშიც და სოფელშიც.

დანელია აკრიტიკებს სოციალ-დემოკრატებისა და ფედერალისტების სოციოლოგიურ შეხედულებებს და ამ კრიტიკაში ავლენს თავის კონცეფციასაც. განსაკუთრებით საინტერესო და მნიშვნელოვანია ამ მხრივ ჯორჯაძისა და მიხაკო წერეთლის ორგანიციზმის კრიტიკა. მართალია, დანელია ორივე მიმდინარეობას აკრიტიკებს, მაგრამ ფედერალისტებთან მაინც უფრო ახლოა, რადგან ამოსავალი წერტილი უფრო საერთო აქვთ ერის სახით, ისე როგორც იდეალი და საზრისიც, რომელიც ერის ყოფიერებას უკავშირდება. მარქსისტებისაგან განსხვავებით, რომლებიც კლასის ყოფიერებას უკავშირდებიან, დანელია ფედერალისტებთან ერთად, ერის ყოფიერებიდან ამოდის, თუმცა იდეალად და საზრისად ერის დასახვაშიც იგი განსხვავდება ფედერალისტებისაგან. დანელიასთვის მიუღებელია ფედერალისტების ორგანიციზმი. თუ ფედერალისტების აზრით, ერი მთლიანი ორგანიზმია, რომელსაც ყველა ორგანო უნდა ჰქონდეს, დანელიას აზრით, ერი არ არის ორგანიზმი და არც ყველა ორგანო სჭირდება, რადგან თანამედროვე მსოფლიო ერთიანია და მისი განსხვავებული

ნაწილებიც სხვადასხვა ფუნქციას ასრულებენ. ფედერალისტებისა და სოციალ-დემოკრატების უფრო საფუძვლიანი კრიტიკისათვის, დანელია აყალიბებს მათს საერთო პრინციპებს ოთხ პუნქტად: 1. ქართველი ერი დამოუკიდებელი ორგანიზმია; 2. ამ ორგანიზმის განვითარება ევროპული გიპის იქნება; 3. ეს განვითარება მოხდება საქარხნო მრეწველობის მიმართულებით და 4. ამ განვითარებას მოჰყვება კაპიტალის კონცენტრაცია და სოციალისტური რევოლუცია. დანელიას მიაჩნია, რომ ამ თეორიის ამოსავალი პრინციპი – თითქოს საქართველო იყოს დამოუკიდებელი ორგანიზმი, მცდარია; ფაქტობრივად, ის არის ერთიანი ეკონომიკის ერთ-ერთი ორგანო. ეს ნიშნავს, რომ მას არ სჭირდება ორგანიზმისთვის აუცილებელი ყველა ფუნქციის განვითარება, მითუმეტეს ისეთის, რომლის გრადიცია არა აქვს, მაგალითად მრეწველობის. საქართველო უნდა განვითარდეს როგორც სასოფლო-სამეურნეო და, საკურორტო ქვეყანა. ორივეს პირობები და გრადიცია საქართველოში სხვაგვარად. ამ კონცეფციის შემდგომ განვითარებამდე დანელია აკრიტიკებს ორგანიზმის პრინციპს. მისი აზრით, ერი ემპირიულ ადამიანთა ერთობლიობაა და როგორც მთელი, ახალ სინამდვილეს არ ქმნის. ერის ერობა ინდივიდების გზით გვექმნება. ერი როგორც ორგანიზმი, მხოლოდ იდეაშია შესაძლებელი და არა რეალურად. „თუ ერი ორგანიზმია, ის ორგანიზმი მხოლოდ იდეაშია. თუ ერი ორგანიზმია, ის ორგანიზმად ხდება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც დაასრულა თავისი განვითარება და შეწყვიტა არსებობა. ცოცხალი ერი არ არის ორგანიზმი. ცოცხალი ერი პიროვნებათა კრებულია, რომელსაც რეალობა ეკუთვნის. ქართველი ერი ჯერ კიდევ ცოცხლობს, ქართული ენა ჯერ კიდევ ისმის. ამიტომ ობიექტურად ამ ერს ჩვენ არ შეგვიძლია ვუწოდოთ რეალური ორგანიზმი. მისი ორგანიზმობა მოცემულია მხოლოდ პოტენციაში. რეალობა კი ღვს მხოლოდ მის შემადგენლობას ეკუთვნის“¹.

დანელია სავსებით მართებული პოზიციებიდან, უარყოფს ორგანიზმს და საერთოდ ბიოლოგიზმს სოციოლოგიაში. მას მიაჩნდა, რომ ამ გზით საზოგადოებას ვერ შევიმეცნებთ. „ერის შედარება ორგანიზმთან, ან კიდევ საერთოდ ეროვნული ვითარების აღსანიშნავად ბიოლოგიური ტერმინების გამოყენება, უბრალო მეტაფორაა და არა ჭეშმარიტება“². აქედან ამოსული დანელია ამტკიცებს, რომ ასეთი არასწორი გაგება

1 იქვე, გვ. 29-30.

2 იქვე, გვ. 31.

აბრკოლებს ერის იდეის განხორციელებას. კვლევას წყვეტს ცხოვრებისაგან, ერს უსახავს უცხო იდეალებს. ამიგომ ასეთი თეორიები უტოპიურია. დანელია ასეთ უტოპიზმს უპირისპირებს რეალიზმს, რომელიც ფეტიშად არ იხდის რაიმე სახის მთლიანობას ერის ჩათვლით. ყოველ შემთხვევაში, კერპი შეიძლება იყოს მხოლოდ პიროვნება. ეს ნიშნავს, რომ „რეალისტური შემეცნებით ეროვნული იდეა არაა კერპი, რომელსაც მსხვერპლად რეალური პიროვნება უნდა შეეწიროს“¹. მიზან-საშუალებათა მიმართებაში დანელია ცელის თანაფარდობას. მისთვის მიზანი პიროვნებაა, ერი კი – საშუალება. ყველა ინტერესი პიროვნებიდან უნდა ამოდიოდეს. მთავარია ინდივიდუალიზმი და არა თემიზმი. ამ იდეებს შემდეგ ის ავითარებს შრომაში „ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“, სადაც კულტურას სახავს გაინდივიდუალიზების გზად, ინდივიდთა განაპირებად. ყოველ შემთხვევაში, დანელიასთვის ძირითადია პიროვნება და მისი თავისუფლება და ყოველივე, რაც არღვევს პიროვნების თავისუფლებას, ვისი სახელითაც არ უნდა ხდებოდეს, არაა პროგრესული. დანელია ინდივიდუალისტია, მაგრამ არა ანარქისტი. მისი ინდივიდუალიზმი პერსონალიზმის ნიშნითაა გაელენთილი, ამავე დროს დემოკრატიის, წესრიგისა და კანონის ფარგლებში. ის მოითხოვს პიროვნების ინტერესების დაცვას და ებრძვის მისი დათრგუნვის ყველა ფორმას. ეს იყო ის არსებითი განსხვავება, რაც მას თიშავდა სოციალ-ფედერალისტებიდან. თუმცა მათთან საერთო ჰქონდა ეროვნულობის იდეა. „ილუზიონიზმად უნდა ჩავთვალოთ ეროვნული იდეისთვის აბსოლუტური მნიშვნელობის მინიჭება, პიროვნების რეალური ინტერესების გარეშე. ჩვენ ვერ გავხდით ერს ჰობსის ლევიათანად, რომელსაც უნდა შეეწიროს ერის უმრავლესობა... ან დემოკრატიზმი, რომელიც რეალიზმის სინონიმი, ან ერის რეალური ინტერესების მიუხედავად და ეროვნული იდეის გამოყენება ერის უმცირესობის სასარგებლოდ“².

დანელია ებრძვის იმათ, ვინც ცდილობს ერის სახელით უმრავლესობა დაუქვემდებაროს უმცირესობის ინტერესებს და შებღალოს დემოკრატია. ის ეწინააღმდეგება იმას, რომ „ეროვნული იდეა გამოყენებულ იქნეს ერის უმრავლესობის ექსპლუატაციის საშუალებად“. მას შეცდომად მიაჩნია მტკიცება, თითქოს „ერის ბედნიერება დემოკრატიის ინტერესების შელახვით მოიპოვება“. დანელია აკრიტიკებს იმათ, ვინც ხალხის სიღატაკეზე ცდილობს ერის კეთილდღეობის აგებას. მისი აზრით, საზოგადოება

1 იქვე, გვ. 31.

2 იქვე, გვ. 32-33.

უნდა იყოს ერის ემპირიული რეალობა, რომელიც მასებისაგან შედგება და მიზნად უნდა დაეისახოთ მათი კეთილდღეობა და დემოკრატია. „ემპირიული ერი ჩვენი აზრით, მისი რეალური შემადგენლობაა, რომლის გარეშე მას არაერთი პოზიტიური მნიშვნელობა არ აქვს, ერი არაა ორგანიზმი ემპირიულ რეალობაში“.

როგორც ვხედავთ, ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი წარმომადგენელი უარს ამბობს, გააფეტიშოს ერის იდეა, გადააქციოს ის კერპად, რომელსაც მსხვერპლად შეეწირება ცალკეული ადამიანი და მისი ინტერესები. მას არ უნდა პიროვნების ხარჯზე იდეალის განხორციელება. აქ იგივე იდეაა, რაც დოსტოევსკისთან. რომლისთვისაც ბავშვის ერთ ცრემლადაც არ ღირს კაცობრიობის მთელი პროგრესი. ინდივიდის, პიროვნების და არა აბსტრაქტული ადამიანის ბედნიერება და ყოფიერების საზრისის განხორციელება ამოძრავებს დანელიას ნააზრევს. ამიგომ ეწინააღმდეგება ის არა მარგო პიროვნების ინტერესების კლასებისთვის შეწირვას, არამედ ერისთვისაც, თუმცა ერი მისი იდეალია. იგი თვლის, რომ ერი არ ღვას პიროვნებაზე მაღლა და მისდამი მონობა არანაკლებად დასაგმობი, ვიდრე სხვა სახის სოციალური ერთობებისადმი. დანელია ებრძვის ადამიანის დამონების, მისი გაუცხოების ყველა ფორმას. იგი უკუაგდებს ზემოთ დასახელებულ ოთხივე პრინციპს, რომლებიც საერთოა სოციალ-დემოკრატებისა და სოციალისტ-ფედერალისტებისათვის. მისი აზრით, შეუძლებელია ეერწმუნოთ მტკიცებას, რომ ურბანიზაცია აუცილებლობით დაკავშირებული იქნება სოფლის დაცლასა და მრეწველობის განვითარებასთან. ეეროპაში რომ სოფელი დაიცალა, ეს არ ნიშნავს, რომ საქართველოც ამ გზით წავა. რასაკვირველია, სოფლიდან ქალაქში მიგრაციას ექნება ადგილი, მაგრამ მიგრანტი იქნება სოფლის ის ჯარბი მოსახლეობა, რომელიც მას არ სჭირდება. ქალაქებიც წარმოიშობა და გამრავლდება, მაგრამ ქალაქი ერთი გიჟის როლია სამრეწველო სახით, როგორც პგონიათ სოციალ-დემოკრატებს და ფედერალისტებს. ქალაქის სახელწოდებაც, მისი ეგიმოლოგიური მნიშვნელობა არაა დაკავშირებული მრეწველობასთან. ის ციხეს ნიშნავს, ციხე-სიმაგრეს. ასეთი ციხე-ქალაქი მრავალი იყო წარსულში, რაც მთავარია, ქალაქი შეიძლება მრავალი დანიშნულების იყოს და ამიგომ ქალაქების გამრავლება არ ნიშნავს მხოლოდ ინდუსტრიული ქალაქების ზრდას. მამასადამე, საქართველოში მრეწველობის განვითარება არაა აუცილებელი. არაა გამართლებული არც მიგრაციის და არც ქალაქების წარმოშობის არგუმენტი.

აქამდე რაც გააკეთა დანელიამ, ეს იყო ნეგატიური ამოცანა: ქართული სინამდვილის შესახებ იმ თეორიათა უარყოფა, რომელთა დაძლევა ითვლილობს ქართული სინამდვილის განვითარების პოზიტიური გზები დასახოს. მისთვის მთავარი იყო ეჩვენებინა; როგორ არ განვითარდება, ან არ უნდა განვითარდეს ჩვენი ეკონომიკა. ყოველ შემთხვევაში, საქართველო არ გაიმეორებს ევროპის განვლილ გზას მრეწველობის განვითარებაში. ევროპას კონკურენტი არ ჰყავდა და სამრეწველო პროდუქცია თავისუფლად პოულობდა ბაზარს. ევროპაში მრეწველობის განვითარებას ხელს უწყობდა პროტექციონისტული მფარველობითი პოლიცია, ისიც, რომ მას წინ უსწრებდა საქალაქო ხელოსნური წარმოება. საქართველოს ცხოვრებაში არცერთი ეს ფაქტორი არ მოქმედებს. თუ ევროპის მრეწველობა განვითარდა კონკურენციის გარეშე, საქართველოს მრეწველობას მოუხდება ბრძოლა დასავლეთევროპის განვითარებულ მრეწველობასთან. „მსოფლიო ბაზარი ქართველ მრეწველს უკვე დაპყრობილი დახვდა“. საქართველოში არაა ძალა, რომელსაც შეეძლება გამოიწვიოს ბაზრის ხელახალი გადანაწილება. ეს გერმანიაზე კი ვერ შეძლო, თუმცა ამისთვის მსოფლიო ომზე კი გააჩაღა. ჩვენი შესაძლებლობანი კი გაცილებით ნაკლებია, „საქართველო ვერ დაამარცხებს მსოფლიო ბაზრის თავისუფალი კონკურენციის ასპარეზზე ევროპელ მრეწველს“¹.

არც მეორე მიზეზის – მფარველობითი პოლიტიკის გამოყენება შეუძლია ქართულ მრეწველობას. უბრალოდ, დემოკრატია არ მისცემს საშუალებას სურვილის შემთხვევაშიც. ყოველი პროტექციონიზმი დემოკრატიის შელახვაა, ღელს, როცა „პოლიტიკური ძალაუფლება დემოკრატიის ხელშია. თვით ქართველი ხალხი განაგებს თავის ბედს და იგი არავის მისცემს ნებას, რომ ხალხის უმცირესობის ინტერესებს შეეწიროს ხალხის უმრავლესობის კეთილდღეობა“. აქედან დასკვნა: ქართული მრეწველობა გარეშე ბაზარს ვერ დაიპყრობს. არა თუ გარეშე ბაზარს, შინაურ ბაზარსაც ვერ დაიპყრობს, რადგან ევროპიდან და რუსეთიდან ჩამოგანილ სამრეწველო საქონელს ვერც ხარისხით და ვერც მრავალსახიანობით ვერ გაუწევს კონკურენციას. არც ისტორიულ პირობებს მოუშადათ ქართველი ადამიანი მუშის ფუნქციის შესასრულებლად. ევროპელების საამქროები მკაცრ რეგლამენტაციაზე იყო აგებული საშუალო საუკუნეებში, რამაც შექმნა მანქანური წარმოებისათვის საჭირო ფსიქიკური

1 იქვე, გვ. 58.

თვისებები პიროვნულობის დაკარგვის ხარჯზე. ქართველ ადამიანს არ ახასიათებს ასეთი ავტომატური მოქმედება. საქართველოში პიროვნების ემანსიპაციამ გაუსწრო მრეწველობის დამკვიდრებას. ეს კი სრულიად ორიგინალურ ელფერს აძლევს საქართველოს მომავალ ვითარებას. ქართველი ადამიანი არ არის მანქანა და არც მანქანური წარმოების მუშაკად გამოდგება. მანქანური ყოფიერების ნიშნები ევროპის ისტორიამ შეიმუშავა. ქართველი ამ ისტორიაში ყოველთვის უფრო თავისუფალია. დანელია ცდილობს, ობიექტური იყოს თავის მტკიცებაში, ამიგომ აანალიზებს არა მხოლოდ იმ ფაქტორებს, რომლებიც საქართველოში მრეწველობის განვითარებას უშლიან ხელს, არამედ იმასაც, რომლებიც ხელს უწყობენ. პირველ რიგში, მათ ეკუთვნით ნედლეულის სიმდიდრე, მარგანეის საბადოები, უხეწყლიანი მთის მდინარეების ენერგიის გამოყენების შესაძლებლობა, გყის მასივების არსებობა. ყველაფერი ეს ხელს შეუწყობდა საქართველოში მრეწველობის განვითარებას, ამას რომ ახლდეს ერთი განმსაზღვრელი ფაქტორიც – საქართველოს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა არა მარტო *de facto*, არამედ *de jure*-ც. გარდა ამისა, საქართველოში უნდა იყოს ნედლეულის სამრეწველო გამოყენების პირობები, პირველ რიგში, მსხვილი კაპიტალი. არც ერთი და არც მეორე არაა საქართველოში. საქართველოში არაა დიდი მამულებიც. შესაბამისად, მსხვილი მიწათმოქმედების და კაპიტალის წარმოშობის პირობები. „იმის იმედი, რომ ქართულ სოფელში კერძო მესაკუთრის ხელში თავს მოიყრის მსხვილი კაპიტალი, სრულიად უსაფუძვლოა“. არც ქალაქში განვითარდება მსხვილი მრეწველობა და დაგროვდება კაპიტალი, რადგან საქართველოში „ხალხის ემანსიპაციამ გაუსწრო კაპიტალის დაგროვებას“. აქ შეუძლებელია ადამიანი ამუშაო 16-18 საათს, როგორც ამას აკეთებდა ევროპა კაპიტალის თავდაპირველი დაგროვების ეპოქაში. დანელია საქართველოს განვითარების ორ გზას ხედავს – უცხოური კაპიტალის შემოსვლას და კოოპერაციას. ამ უკანასკნელს სჭირდება მასების განათლების დონის ამაღლება და დისციპლინა. ეს ჯერ კიდევ არაა საქართველოში. ამიგომ, არსებითად ძალაში რჩება უცხოური კაპიტალი, მაგრამ ეს გზა დანელიას წარმოუდგენია, როგორც საქართველოს ეკონომიკური დაპყრობა, „როცა ჩვენი მდიდარი ნედლეულის მოპოვებიდან მხოლოდ ფიჩხი დარჩება საქართველოს და ლომის წილ მოგებას უცხოელები წაიღებენ, მაგრამ ჯერჯერობით თავს გემოთ ძალა არაა“. დანელიას წარმოუდგენლად მიაჩნია საქართველოში სოციალისტური რევოლუცია და პროგრესის სპენსერისეულ თეორიას კრიტიკულად ეკიდება. მისი აზრით, ვი-

თარება მოითხოვს კერძო საკუთრების შენარჩუნებას. ევროპაშიც, სადაც სოციალური პროგრესის თეორიები განვითარდა, რომლებიც პიროვნების თავისუფალი მეწარმეობის იდეაზე იყო აგებული, თანაც პიროვნების სრული თავისუფლების პირობებში, რასაც დანელია სოციალურ ატომიზმს უწოდებს, შეუძლებელი გახდა მისი განხორციელება, რადგან პროგრესის მძლავრი ძალა გახდა სახელმწიფო. ამის შედეგია, დანელიას აზრით, ევროპის და ამერიკის მუშათა კლასის მაღალი ეკონომიკური დონე, რომელიც უფრო მაღალია, ვიდრე ჩამორჩენილი ქვეყნების შესაკუთრეთა დონეა. ეს სახელმწიფოს შედეგია, სახელმწიფო კი აგებულია კერძო საკუთრებაზე. სახელმწიფო საკუთრების პრინციპს იცავს და საკუთრების უარყოფა სახელმწიფოს უარყოფაცაა. დანელიას აზრით, ეს ვითარება აერთიანებს ევროპის ერებს სახელმწიფოს დასაცავად, რაც ხელს შეუშლის კლასობრივი კონფლიქტის განვითარებას. აქედან გამომდინარე, დანელია ასკენის, რომ ეროვნული ინტერესები კლასობრივზე უფრო ძლიერია, რაც ევროპელ ერებს რევოლუციის ნაცვლად რეფორმის გზაზე აყენებს. დანელია სევამს კითხვას: ასეთ ვითარებაში „სად უნდა ვეძებოთ პროგრესის მამოძრავებელი ძალა? ცხადია, რომ მხოლოდ ევროპის გარეშე ეკონომიკურად და პოლიტიკურად დამაგრულ ერებში. ეროვნული გრძნობის გაღვივება მათში თანამედროვე ურთიერთობის გარდაქმნის ერთადერთი გზაა. უნდა გაღრმავდეს ნაციონალური გრძნობა, რომ მიეაღწიოთ ახალ ფორმებს“.¹

დანელიას აზრით, კაპიტალიზმის ხანაში ინტერნაციონალიზმი უფრო ოცნების სფეროს ეკუთვნის. დაწინაურებული ერები ჩამორჩენილებისადმი სიყვარულს არ გამოავლენენ. ჩამორჩენილმა ერებმა პროგრესი უნდა შექმნან ეგოიზმით, მგრისადმი სიძულვილით და თავისთავისადმი სიყვარულით. ეს უნდა იყოს პროგრესის მამოძრავებელი. აქედან გამომდინარე, დანელიას დასკვნები საქართველოს შესახებ ასეთია: დასავლეთ ევროპის რევოლუცია ვერ გააუმჯობესებს საქართველოს ეკონომიკურ მდგომარეობას, პირიქით, „საქართველოს, როგორც ჩამორჩენილი ქვეყნის გამაგრებაა აუცილებელი პირობა, დასავლეთ ევროპის ჰეგემონიის მოსასპობად და ინტერნაციონალის დასამყარებლად“.² ამისთვის კი, საქართველოს მხოლოდ ერთი რესურსი აქვს – სოფლის მეურნეობა. დანელია ღიდ პერსპექტივებს ხედავს საქართველოს სოფლის მეურნეო-

1 იქვე, გვ. 82.

2 იქვე, გვ. 83

ბის ინტენსიფიკაციაში. მიაჩნია, რომ ეს გამორიცხავს საქართველოში მრეწველობის განვითარებას. „აღამიანს ურჩევნია ბუნების წიაღში ყოფნა, ქარხანაში ის მხოლოდ იძულებით მიდის“. თვით იმ ქვეყნებშიც, სადაც დღის წესრიგში მრეწველობის განვითარება დგას, თავდაპირველად სოფლის მეურნეობა ვითარდება. დანელიას დასკვნა ასეთია – „ღღეს ჩვენი ეროვნული არსებობის მთავარი რესურსია სოფელი, გლეხობა, რომელიც მთელი ერის 95%-ია. აი, ამ გლეხობას უნდა დაეყრდნოს ის წრე, რომლის წიაღიდან უნდა იშვას ახალი საქართველო, ქართველი ერის იდეა ჩამარხულია საქართველოს გლეხობაში“¹.

დანელია არ უარყოფს არსებული ვითარების შეცვლის შესაძლებლობას, მაგრამ მიაჩნია, რომ ეს შეცვლა არ განხორციელდება კლასობრივი ბრძოლის მიმართულებით, რადგან განმსაზღვრელია ეროვნული ინტერესები და შესაბამისად, ეროვნულმა მოძრაობამ უნდა განახორციელოს ეროვნული პროგრესი. როგორც ვხედავთ, დანელიას მრავალი კრიტიკული დებულება აქვს წამოყენებული სოციალური იდეალის, რევოლუციის, სოციალური პროგრესის მამოძრავებელი ძალების შესახებ, მაგრამ ყველაფერი ეს მას გამოთქმული აქვს იმიტომ, რომ კლასობრივი მიაჩნია ეროვნულის საწინააღმდეგოდ. მისი ინტერესები ეროვნულის მერიდიანზე მდებარეობს. ამიტომ, საინტერესოა დანელიას მოსაზრებანი ერის ყოფიერების და სამრისის განხორციელების გზაზე. რა საუფხურზე ხედავს საქართველოს, როგორ ესახება მისი დღევანდელი და მომავალი. ამ საკითხებს იგი შეეხო ნაშრომში – „ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“.

ს. დანელიას გამოკვლევა „ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“ ეაქვას პოეზიის ფილოსოფიურ ანალიზთან ერთად მიზნად ისახავს პოეტური შემოქმედებისა და ისტორიული ყოფიერების სამრისის გარკვევას. ეს შრომა მეტად თავისებური და, საკითხთა დაყენებით, ორიგინალური ხასიათისაა. მასში საკითხი ეხება იმას, როგორ ასახავს პოეტის მსოფლმხედველობა ეროვნულ განვითარებას, როგორია მისი დამოკიდებულება ერისადმი, როდის შეიძლება ერი იყოს ისტორიული და რაშია ამ ისტორიულობის მასშტაბი, რამდენად განახორციელა ქართველმა ერმა თავისი ყოფიერების სამრისი იმ ქარტახილთა რიგში, რომლითაც ხასიათდება მისი ისტორია, რა სამრისი აქვს ერის ყოფიერებას და რას ნიშნავს ისტორიის სამრისის ცნება.

¹ იქვე, გვ. 86.

აღსანიშნავია, რომ ს. დანელია ვაჟა-ფშაველას შესახებ განსაკუთრებული აზრისა იყო. ამ შრომაში დაყენებული საკითხები პრინციპული მნიშვნელობისაა მრავალი მიმართებით. ს. დანელია იმ აზრის იყო, რომ მსოფლმხედველობა შეიძლება აგარებდეს ეროვნულ ხასიათს, მაგრამ იმის გამო კი არა, რომ მსოფლმხედველობის მაგარებელი ამა თუ იმ ერს ეკუთვნის, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იმის გამო, რომ მსოფლმხედველობაში მოცემულია ერის ყოფიერების ასახვა და პოზიცია ამ ყოფიერებისადმი. ს. დანელიას აზრით, იმ გარემოებას, რომ ვაჟას ფილოსოფიური გრაქტაგები არ ჰქონდა, ხელი არ შეუშლია მისი ნააზრევის ფილოსოფიურობისათვის. ს. დანელიას მიაჩნია, რომ საზოგადოდ, ფილოსოფიურ განხილვას ექვემდებარება ხელოვნების ყოველი დარგი და მათ შორის პოეზიაც, რამდენადაც მასში შეიძლება ფილოსოფია იყოს მოცემული. ამის ნიმუშია ვაჟას შემოქმედება. ს. დანელია თავის ამ შრომაში აყენებს მეტად მნიშვნელოვან მეთოდოლოგიურ პრინციპს – მოითხოვს, რომ მოაზროვნის შემოქმედება განხილულ იქნეს არა იმ გზით, რომ ის შევიყვანოთ რომელიმე უცხოური მიმდინარეობის მწკრივში, არამედ იმ აზრით, რომ საკუთარ ღირებულებათა, თვით ამ მოაზროვნის ქმნილებათა შინაგანი სამყაროს წვდომით გაეცეს პასუხი კითხვაზე – რა ღირებულებებია ამა თუ იმ ავტორის ნააზრევში და როგორია მათში ასახული საკუთარი ყოფიერება. ს. დანელია ილაშქრებს იმათ წინააღმდეგ, ვინც ყოველ ქართველ მწერალს აკრავს სიმბოლიზმის, რეალიზმის, რომანტიზმისა და სხვა იარაღებს. „რაც შეეხება იმ ლაპლაჟა უცხოურ იარაღებს, უკეთესია განზე გადავდოთ ისინი, როგორც ბრჭყვიალა და სხვებისთვის თუ არა, ჩვენთვის. მაინც შინაგან ღირსებას მოკლებული მუშის ნატყვები. ნუ დაგვაფიწყდება ნურასოდეს ეს სახელმძღვანელო დებულება. მწერალი უნდა მისი შემოქმედების ფაქტებისაგან გავიგოთ და არა გარედან მოგანილი უცხო იარაღებისაგან, რომელნიც ეგებ სრულიადაც არ არგია შესასწავლ მწერალს“.

ანალოგიურ პრობლემას აყენებს პოლ ვალერი:

„чего могут стоить рассуждения о „Классицизме“, „Романтизме“, „Символизме“ и т. д., когда нет для нас более непосильной задачи, нежели связать характерные свойства и качества исполнения, составившие ценность и обеспечившие жизнность данного произведения с так называемыми общими идеями и „эстетическими“ тенденциями,

გზას – მონისტურ ესთეტიკაში, ანუ პანესთეტიკაში, რომლის არსება იმაშია, რომ სამყაროს საზრისად მშვენიერება, სილამაზე ცხადდება. ეს საზრისი თვით სამყაროშია, ბუნებაშია და მისითაა, ამით ვაჟა გზას უკეტავს ყოფიერების საზრისის ძიებას ყოფიერების მიღმა. მკვლევრის აზრით, ვაჟასთვის საზრისი ის კი არაა, რაც მხოლოდ მომავალში უნდა იყოს. საზრისი, როგორც ყოფიერების მიზანი, ყოფიერებასთან ერთადაა და, ამდენად, ვაჟა საზრისს არსებობის ყოველ მომენტში პოულობს. ვაჟას მსოფლმხედველობა ოპტიმისტურია. „აქ არის ალბათ დაუშრეტელი წყარო სიცოცხლის სიყვარულისა, რომელიც ვერ ამოსწურა ქართველი ხალხის რამდენიმე ათასი წლის განჯვამ. გარეშე ასეთი მსოფლგანცდისა ქართველი ხალხი ბევრჯერ იქნებოდა დედამიწის ზურგიდან აღგვილი. ვაჟას მსოფლგანცდაში მოცემულია უღრმესი ფენი ქართველური განცდისა“¹. მკვლევარი უარყოფს ვაჟას მსოფლმხედველობის პესიმიზმთან დაახლოების ყოველგვარ ცდას, უარყოფითად ეკიდება მსჯელობას ვაჟას სომბოლიზმზე, რადგან სიმბოლიზმი იდეალიზმს, პესიმიზმსა და მისტიციზმს უკავშირდება. „არც ერთ ამ თვისებას ვაჟას შემოქმედებაში არ აქვს ადგილი. ფილოსოფიური კონცეფცია, რომელიც ვაჟას მსოფლგანცდის ლოგიკური პირობაა. არ არის იდეალისტური. იგი უაღრესად რეალისტურია. ეს კონცეფცია არ ცნობს იდეალური სამყაროს გრანსცენდენტურობას ემპირიული ბუნების მიმართ“². იდეალური მქლავდება როგორც ბუნების საზრისი, ბუნებისთვის იმანენტური. საერთოდ, მკვლევრის აზრით, ქართველი პოეტი, ქართულ ნიადაგზე მდგარი, შეუძლებელია მისტიკოსი იყოს, „სად საქართველო და სად მისტიციზმი? განა საქართველოს მშის სხივებს მისტიციზმი გაუძლებდა? განა ასეთი ფიზიკურად საღი კაცი, როგორიც ვაჟა იყო, მისტიციზმს დაანებებდა თავს? არასოდეს“³. მკვლევარი მეტად დამაჯერებლად აანალიზებს ვაჟას შემოქმედების მსოფლმხედველობრივ ასპექტებს; ანალიზი სოციოლოგიურ ასპექტშიც წარმოებს; განხილულია პიროვნებისა და თემის დამოკიდებულება, ისტორიის ყოფიერების საზრისის საკითხი და ვაჟა-ფშაველას ფილოსოფიური კონცეფციის საკითხი. მკვლევარი აჩვენებს, რომ ვაჟას პოემები თავისებურად აყენებს საკითხს, რომელსაც ევროპის კულტურის ფილოსოფიის წარმომადგენლები აყენებდნენ კულტურის როლისა და ბედის შესახებ და ამავე

1 იქვე, გვ. 23.

1 დანელია ს., ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი, გვ. 31.

2 იქვე, გვ. 33.

დროს, ვაჟა განსაზღვრულ პოზიციასაც იმუშავეს ამ საკითხში. „კაცობრიობის კულტურის შინაარსს ინდივიდუალიზმის განვითარება შეადგენს. ვაჟა გმობს კაცობრიობის კულტურასაც და მის ისტორიასაც. ვაჟას დამოკიდებულება კულტურასთან ემსგავსება პერაკლიტეს, ძენონ სგოელის, ჟან-ჟაკ რუსოს და ლევ გოლსგოის დამოკიდებულებას, — იმ ლევ გოლსგოისა, რომელიც მერეეკოვსკის სწორი დაკვირვებით, დიდი წარმართია ახალი დროისა. ინდივიდუალისტური კულტურა სიყალბეა (არაინდივიდუალისტური კულტურა კი ისტორიამ ჯერ არა იცის), ცრუადამიანობის გამჟღავნებაა, რადგან ადამიანი ნამდვილია მხოლოდ ბუნების წიაღში. ბუნებაშია ყოფნის გასამართლებელი აზრი განთხეული. კულტურა ამორებს ადამიანს ამ ლოგოსიდან. მაგრამ კულტურაზედაც ვრცელდება ულმობელი ძალა პერაკლიტეს დიალექტიკისა: უმაღლესი საფეხური კულტურისა და ბუნებისაგან ადამიანის განდგომისა არის ამავე დროს კულტურის მოსპობისა და ადამიანის პირველყოფილ არსისადმი დაბრუნების დასაწყისი. აქ ისმის მეფისტოფელის ხარხარი:

Alles, was entsteht,
ist wert, daß es zu Grunde geht.¹

ასე აფასებს კულტურას ვაჟა².

ვაჟას მსოფლმხედველობა მკელეეარს წარმოდგენილი აქვს, როგორც თავისებური წრებრუნვის თეორია. ეს წრებრუნვა უსასრულო მოძრაობაა. ავტორის აზრით, „ვაჟა თავისი იდეოლოგიით ბაბილონის გოდოლის ამუნების წინანდელ ხანას ეკუთვნის. ის წარმართია, რომელსაც არავითარი გოდოლის ამუნება, არავითარი კულტურის ღირსება არ სწამს. ყოველი კულტურა, ბაბილონის გოდოლსავით, რაც უფრო ვითარდება, რაც უფრო მაღლა მიდის, მით უფრო ახლოა, ვაჟას კონცეფციით, დანგრევასთან. მთელი ისტორიული პროცესი კაცობრიობისა, რომლის შინაარსს ადამიანის ბუნებისაგან განაპირების ცდა შეადგენს და რომელსაც კულტურის განვითარებას ეძახიან, არის ადამიანის დაკნინების, მისი დაშლის და მოსპობის პროცესი. ისტორიული კაცობრიობა მინდიასავით ფიქრობს, რომ ის ღეთაებრივ სიმაღლეს უახლოვდება. ნამდვილად კი ის ბევრით როდი მიდის, რადგან ბევრით არარაობაა, არამედ მინდიასავით

¹ „არსი ყოველგვარი, რაც ჩნდება ქვეყნად, ღირსია იმის, რომ არ ასცდეს განადგურება“, გოეთე, ფაუსტი, 1962 წ., გვ. 139.

² დანელია ს., ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი, გვ. 58-59.

კედება, იშლება, რათა მისი სხეულის ელემენტებისაგან ჭიები გაჩნდნენ. ამ ჭიების განვითარების გზა კელაე მიაღწევს ერთ ღროს ადამიანამდე. ეს ადამიანი კელაე მოინდომებს კულტურის შექმნას, ადამიანიდან განდგომას, და კელაე დაიშლება, რათა კელაე მისი სხეულიდან ჭიები აღმოცენდნენ, ასეთია მარადიული წრე, სადაც ბრუნავს მსოფლიო სიცოცხლე; რომელსაც არ აქვს არც დასაწყისი და არც დასასრული. ეს არის ვაქას ფილოსოფია“.

ს. დანელიას გამოკვლევებში მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა წარმართულ პოლითეისტურ და ქრისტიანულ მონოთეისტურ სარწმუნოებათა ბრძოლის ანალიზს. წარმართობიდან ქრისტიანობაზე გადასვლა იყო მისი საღოქმეო დისერტაციის ერთ-ერთი ძირითადი საკითხი. შემდგომშიც ამ საკითხს ს. დანელია ხშირად უბრუნდება ცალკეულ მოაზროვნეთა მსოფლმხედველობის დახასიათებისას. შრომის, „ვაქა-ფშაველა და ქართველი ერი“, ერთ-ერთი დებულება ის არის, რომ ვაქა ქრისტიანულ სამყაროში ცხოვრობს და ქრისტიანია, მაგრამ თავისი ამროვნებით წარმართია. ამით, ერთი მხრივ, ვაქა დაყენებულია წინასოკრატული ამროვნების ღონებზე, მეორე მხრივ, აღიარებულია ვაქას ინდივიდუალობა, განუმეორებადობა. წარმართობის ტენდენციით გაელენთილად თელის ს. დანელია ისეთ მსოფლიო მნიშვნელობის შემოქმედთა ნაამრევს, როგორიც არიან: გოეთე, გოლსტოი, შოპენჰაუერი და სხვანი. ამ გალერეაში ის ვაქას განსაკუთრებულ ადგილს მიაკუთვნებს. აქ გამოთქმულია მკვლევრის მრწამსი და პოზიცია ქართული კულტურის მიმართ. „ქსენოფანე იყო პირველი ქრისტიანი წარმართულ ქვეყანაში, ვაქა კი უკანასკნელი (?) წარმართი ქრისტიანულ კაცობრიობაში, რომელიც გვერდში უდგას გოეთეს, შოპენჰაუერს, ნიცშეს, გოლსტოის. ძლიერია კიდევ წარმართული სული და ის ხან აქ, ხან იქ ღონიერად წამოსწევს თავს თვით ქრისტიანულ კაცობრიობაში, მაგრამ ყველაზე უფრო ღონიერად ამოყო მან თავი ვაქას პოეზიაში, რომელიც ამ მხრივ შორს გოეებს უკან არამც თუ გოლსტოის, არამედ თვით გოეთესაც, რადგან ვაქას მისმა საზოგადოებრივმა წრემ გაცილებით უფრო მეტი საზრდო მისცა, ვიდრე გოეთეს. გერმანიის კობოლდები დიდი ხანია მოკედნენ, რუსეთის „Мещане“ დაფავენ სულს, საქართველოს ქაჯები კი ვაქას ღროს ჯანსაღად იყვნენ: მათ კავკასიის მიუვალი მთები ასაზრდოებდა. გოეთე ვაიმარში ცხოვრობდა და აღმოსავლეთის ქვეყნებში ის მხოლოდ ოცნებით მოგზაურობდა. ვა-

ვამ კი მთელი თავისი სიცოცხლე აღმოსაღვლითი კარებთან გააგარა. გოეთე გერმანიის გენიოსია, ვაჟა საქართველოს გენიოსი, ოღონდ ჩვენ უმნიშვნელო ხალხი ვართ, ჯერ, და ჩვენს გენიოსს მსოფლიო არ იცნობს...

კაცობრიობის აზროვნების განვითარების თვალსაზრისით ვაჟას შემოქმედების შესწავლა მეტად და მეტად საინტერესოა, რადგან ის შლის ჩვენს წინაშე პირველყოფილი აზროვნების ისეთ სურათს, რომელიც მსოფლიო ლიტერატურაში არსად არ არის ასე ნათლად წარმოდგენილი. თუ რაიმე უახლოვდება ამ მხრივ ვაჟას პოეზიას, ეს არის ძველი საბერძნეთის უპირველეს ფილოსოფოსთა ნაწერები. მაგრამ ეს ნაწერები დაკარგულია თითქმის სრულიად. ვაჟას პოეზია გვაძლევს საშუალებას ვიგრძნოთ ამ ძველ ფილოსოფოსთა აზრთა წყობა, რომელიც თანამედროვე კაცობრიობისათვის მეტად ძნელი განსაცდელია თავისი პრიმიტიულობის გამო. ამიგომ არის, რომ ვაჟას ეადვილება კონკრეტული სახეებით ლაპარაკი და ვერც ერთი თანამედროვე პოეტი არამცთუ საქართველოსი, არამედ სხვა ქვეყნებისაც, მას აქ ვერ შეედრება: ვაჟას ფანტაზიას არ ადევს განყენებული აზროვნების ალვირი. ვაჟას პოეზია და თვით ვაჟას ენაც მდიდარი მასალაა როგორც ლინგვისტისათვის, ისე კულტურის და აზროვნების ისტორიკოსთათვის, რომელთაც აინტერესებთ კულტურის და აზროვნების სათავე. სხვა რომ არა იყოს რა, მარტო ვაჟას ნაწერების გასაცნობად უნდა ესწავლათ დასავლეთის მეცნიერებს ქართული ენა, ვინაიდან ეს ნაწერები ფენომენალური მოვლენაა მთელი მსოფლიოს ლიტერატურაში¹.

თანამედროვე აზროვნებაში ისტორიის ყოფიერებისა და საზრისის საკითხი მეტად აქტუალურია. კითხვას სვამენ ადამიანის ყოფიერებასა და მის საზრისზე, ასევე კაცობრიობის ისტორიის საზრისზე, იშვიათად ერის ყოფიერებასა და მის საზრისზეც. ს. დანელია სწორედ ამ უკანასკნელ საკითხს სვამს. ამ კითხვებზე მრავალი პასუხი არსებობს. ამ პასუხთაგან ყველაზე მეტ მოთხოვნას ისტორიასა და სოციალურ ერთობებს ის კონცეფცია უყენებს, რომელიც საზრისად თავისუფლებასა და ჰუმანიზმს სახავს. ყველაზე მინიმალურს კი კონცეფცია, რომელიც საზრისად სოციალური ერთობის არსებობის შენარჩუნებას მიიჩნევს (ამთავითვე გამოვრიცხავთ საზრისის რელიგიურ თეორიას, რომლის მიხედვითაც საზრისი ადამიანის ღმერთთან შეერთებაშია). ამგვარად, რა შეიძლება დავსახოთ ერის ყოფიერებად და მის საზრისად? პროფ. ს. დანელიას თვალსაზრისით,

¹ დანელია ს., ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი, გვ. 66-67.

ასეთი საზრისია ერისათვის ისეთი ისტორიულობა, რომელიც თითქმის
 ღმერთთან შეერთებას უდრის. არც ერთ ისტორიულ ერთობას არ შეი-
 ძლება დაესახოს მიზნად ისტორიაში ასეთი მარადიული საზრისის განხორ-
 ცილება. ადამიანმა ადამიანურ სამყაროში, ერმა კულტურისა და ცივილი-
 ზაციის სფეროში უნდა განასორციელოს თავისი ყოფიერება და მისი საზრი-
 სი. იმ თეორიათა შორის, რომელნიც მიწიერში ეძებენ საზრისს, არ შეი-
 ძლება გამოინახოს ისეთი, რომელზედაც ვიცყოფით, რომ ქართველმა
 ერმა ის ვერ განახორციელა. ყველაზე მინიმალურად მომთხოვნი ერის
 საზრისის გაგებაში არის გაბეღინის კონცეფცია, რომელიც ისტორიული
 ერთობის საზრისად თელის არსებობის შენარჩუნებას. ქართველმა ერმა,
 მიუხედავად უამრავი სიძნელეებისა, რომელთაც ს. დანელია მშვენიერად
 აღნიშნავს, ასეთი საზრისი განახორციელა მთელი თავისი ხანგრძლივი
 არსებობის განმავლობაში. ჩვენი ერის თითქმის მთელი ენერგია იხარ-
 ჯებოდა ამ საზრისის განხორციელებაზე. უძველესი ისტორიის მქონე
 ქართველი ერი მშვიდობიანი არსებობის ძალზე მცირე მონაკვეთს თუ
 ფლობდა. ასეთ ვითარებაში საკუთარი კულტურის შექმნა და შენარჩუნება
 უარყოფს იმ დებულებას, თითქოს „ჩვენი ციხე არ აშენდა“. ქართველმა
 ერმა განახორციელა არა მარგო მინიმალური საზრისი – არსებობის
 შენარჩუნება, პრამედ იდეალის სახით შემოინახა საზრისის უმაღლესი
 კატეგორიებიც – თავისუფალი ყოფიერება და ჰუმანურობა. თავისუფლე-
 ბისთვის ბრძოლა ყოველგვარი მსხვერპლის ფასად ერის მთელ ისტო-
 რიას გასდევს და არ ყოფილა პერიოდი, რომ ქართველ ერს დაეკარგოს
 თვითმყოფადობა და ეროვნული გრძნობა. ს. დანელიაც სწორედ ამ აზრს
 იცავდა მენშევიკებთან კამათში. არანაკლებია ქართული ისტორია ჰუ-
 მანურობის თვალსაზრისით. ქართველებს არასდროს არ უპასუხიათ
 ადამიანობის პრინციპთა შემლახავი სისასტიკით იმ მტრებისთვისაც კი,
 რომელნიც ასეთ სისასტიკეს მიმართავენ ქართველებთან ბრძოლაში.
 თუ ერის საზრისად დაესახავთ შემოქმედებას, კულტურის განვითარე-
 ბას, ამ მხრივაც საქართველოს ღირსეული ადგილი უკავია მსოფლიო
 კულტურის საგანძურში. ს. დანელიაც ხომ იმისთვის იბრძვის, რომ დაას-
 აბუთოს ქართული კულტურის ძეგლთა ადგილი მსოფლიო კულტურის
 ქმნილებათა გვერდით. ამავე დროს ავტორი აღნიშნავს იმ სიძნელეებს,
 რომელნიც ქართველ ხალხს ხელს უშლიდა კულტურული მშენებლობის
 გზაზე. უმართებულოა მტკიცება, თითქოს ჩვენ „ისტორიის შესავალ კარებს
 ვერ გავცდით“ და „ჩვენი ისტორია რაღაც ნაწყვეტ-ნაწყვეტებია, წამოწყ-
 ებული და კელავ დანგრეული შენობა“. ს. დანელიას შრომის ეს დე-

ბულებები წინააღმდეგობაშია როგორც ამ შრომის, ისე ს. დანელიას სხვა შრომების ძირითად იდეასთან, რომელიც ჩვენი ეროვნული სულისა და ისტორიული ცხოვრების ნამდვილად ღრმა განჭვრეტასა და გააზრებას ემყარება. ეაჟა უმღერის ადამიანობას, სამშობლოს სიყვარულს, თავისუფლებას და ბუნების სილამაზეს, ესაა მისი პოეზიის ძლიერება, გამომდინარე ქართველი ერის გმირული ისტორიიდან.

უნდა აღინიშნოს ის გარემოებაც, რომ ს. დანელიას შრომებში არასწორი დებულებები უფრო ნაკლები იყო, ეიღრე ამას აცხადებდნენ მოგიერთები. ხშირად მისი შრომები გადაჭარბებული და საქმის არსში ვერჩამწვდომი კრიტიკის ობიექტი ხდებოდა, მათ გარშემო, არსებითად, გაუგებრობას ქმნიდა ადგილი. ამის ერთ-ერთი მიზეზი ისიც იყო, რომ სერგი დანელიასთვის განმსაზღვრელი იყო ფაქტებისადმი მიუკერძოებელი მიდგომის ტენდენცია და თვითკრიტიციზმი, რომ ის მიღწევებთან ერთად არ მალავდა ნაკლოვანებებსაც, დადებითი და უარყოფითიც ერთნაირად გამოჰქონდა სააშკარაოზე. მას, როგორც მეცნიერს, მიაჩნდა, რომ სიმართლე, როგორი მწარეც არ უნდა იყოს იგი, არ უნდა დაიმალოს. ამ მხრივ მეტად დამახასიათებელია მისი დამოკიდებულება კანგის ინცინდენტისადმი მეფესთან და კანგის ქცევის შეფასება. კანგმა დაწერა რელიგიის საწინააღმდეგო შრომა, რამაც მეფის გულისწყრომა გამოიწვია, რისგანაც კანგმა გამოიგანა დასკვნა: „ნუ ლაპარაკობ ყველაფერს, რასაც ფიქრობ“. ამის პასუხად ს. დანელია გამოთქვამს თავის მრწამსს, რომელიც ნათელს ჰყენს მის მოქმედებას. „კანგის გამოთქმა „ნუ ლაპარაკობ ყველაფერს, რასაც ფიქრობ“, არ იყო მთლად სწორი აფორიზმი. მეცნიერი ვალდებულია თქვას ყველაფერი, რასაც კი ის ფიქრობს თავისი მეცნიერების საკითხებზე. მას არა აქვს მორალური უფლება სიჩუმით ჩაუაროს მეცნიერების ისეთ საკითხებს, რომელთა შესახებ მას, მისივე რწმენით, შემუშავებული აქვს მეცნიერული შეხედულება. სხვა საქმეა, სრულად ექნება მეცნიერს საშუალება თუ არა გამოაქვეყნოს თავისი შეხედულება, მაგრამ ის უნდა ცდილობდეს, თავისი მეცნიერული შეხედულება გამოაქვეყნოს და არ დამალოს, თუკი მას არ სურს მეცნიერის წოდებას უღალატოს. ჩაჩუმება არ ეკადრება მეცნიერს. აქ ჩვენ ვლაპარაკობთ მეცნიერზე როგორიც უნდა (soil) ის იყოს და არა როგორიც არის ჩვეულებრივ“, რადგან „Нет ничего труд-

1 დანელია ს., კანგის ცხოვრება და მოძღვრება – ხელნაწერი შრომა, ინახება ს. დანელიას პირად არქივში.

იქვე, მეжелს მე ბუთ სბოი ილი ჯე მე ბუთ სბოი ლიშ ვ მერუ ჯელაემოი“¹.

ნათქვამის მიზანია ახსნას ს. დანელიას დამოკიდებულება რიგი საკითხებისადმი, რის ნიმუშად გამოდგება თუნდაც მისი შრომები არეოპაგის პრობლემაზე. ფსევდო-ლიონისე არეოპაგელის ქართველობის ჰიპოთეზას იმიტომ კი არ ეკამათებოდა სერგი დანელია, რომ მას არ სურდა ფსევდო-ლიონისე მისი თანამემამულე ყოფილიყო, არამედ იმიტომ, რომ მისი აზრით, ფაქტები არ აძლევდა არეოპაგიტული შრომების ქართული წარმოშობის მტკიცების საშუალებას. ს. დანელია მოქმედებდა სოკრატეს ეთიკის მიხედვით.

რას ნიშნავს სოკრატული ეთიკა, ეს დანელიას განმარტებული აქვს გურგენეის რომანის „რუდინის“ ფილოსოფიურ ანალიზში, კერძოდ, ამ რომანის გმირის პოკორსკის მიმართ გამოთქვამს, რომ მას ახასიათებდა სოკრატული ნიშნები: აქ დასახელებულია ჭეშმარიტებისა და სიკეთის სიყვარული. პოკორსკის უანგაროდ უყვარდა ჭეშმარიტება, ის თავს არ აყენებდა ჭეშმარიტებაზე მაღლა და არც სურდა ვინმე გაეკვირებინა თავისი ცოდნით, რომელიც მას სხვაზე მეტი ჰქონდა, მისი ცოდნა არაეის ართმევდა თავისუფლებას. პირიქით, აძლევდა მათ საშუალებას ეაზროვნათ სამყაროზე დამოუკიდებლად, თავისუფლად².

ქართველი ერის ისტორიის ასეთი შეფასება სხვა მიზეზებითაც უნდა აიხსნას. ს. დანელიას ეთიკა პირველ რიგში აგებული იყო პრინციპზე: „მოყვარეს პირში უძრახე“. ის კარგად ხედავდა ქართველი ერის წარმატებებს და წარუმატებლობასაც. სწორედ ეს უკანასკნელი მიაჩნდა იმის შედეგად, რომ ჩვენ საკმაოდ თვითკრიტიკული არ ვიყავით ჩვენი ისტორიის მიმართ, გვიყვარდა მისი შელამაზება და ისე წარმოსახვა, თითქოს ჩვენი წარსული, გამარჯვებათა უწყვეტი ჯაჭვი ყოფილიყოს, რომლის დაგვირგვინება იყო, 1921 წლის თებერვლის რუსეთის ინტერვენცია, რომელმაც თითქოსდა ბედნიერება მოგვიტანა. ს. დანელია თავიდანვე ხედავდა ამ ინტერვენციის უარყოფით როლს ქართველი ერისა და საქართველოს ბედისთვის. ამიტომ შეუერთდა ის ქართველ მემამოხეებს და გახდა მთაერობის საწინააღმდეგო გამოსვლების ერთ-ერთი მონაწილე. შეთქმულების მოთავე გენერლებთან ერთად, რომელთა შორის იყო ილია ჭავჭავაძის დისშვილიც, გამცემლის დასმენის შედეგად, ს. დანელი-

1 П о л ь В а л е р и, Об искусстве, стр. 400.

2 Данслиа С., Философские исследования, стр. 441.

აქ დააპატიმრეს და რვა თვე იჯდა სატუსალოში, შემდეგ გამოუშვეს და კელავ დააპატიმრეს. ის მწარედ განიცდიდა დაპატიმრებულთა და დახვერტილთა-ხეიდრს და განსაკუთრებულ ზიზღს იჩენდა ჩვენი ისტორიისთვის არც თუ ისე უცხო გამცემლობის მიმართ. ამ განცდათა ფონზე დაწერა მან კრიტიკული პათოსით აღსავსე „ეაქა-ფშაველა და ქართველი ერი“. მართალია, ამ კრიტიკულ პათოსში, პირადი მოტივიც ერია, მაგრამ ეს არ ყოფილა განმსაზღვრელი. მთავარი იყო კრიტიკული დამოკიდებულება ჩვენი ისტორიისადმი. აქ ის ხელმძღვანელობდა დიდი ილიას პოზიციით. საკუთარი ერისადმი სიყვარულის შეხამება ერისადმი კრიტიკულ პოზიციასთან, ახასიათებდა ყველა ერის დიდ შვილს. თუ ქართველი ერისათვის ასეთი იყო ილიას პოზიცია, რუსეთისთვის ასეთი იყო დოსტოვესკის, გერმანელებისთვის შოპენჰაუერისა და ნიცშეს პოზიცია. ერის ყოფიერების კრიტიკულ განხილვას იმით ჰქონდა ღირებულება, რომ ერს აფხიზლებდა თვითკმაყოფილების გრძნობისაგან და მოუწოდებდა იმაზე მეტის შექმნისკენ, რაც შექმნა. სწორედ ერის საბრძოლო სულისკვეთების ამადლებას ემსახურებოდა ს. დანელიას პოზიცია. და ყველა იმ მოაზროვნისა, რომლებიც ს. დანელიასთან ერთად ნიჰილისტებად და კოსმოპოლიტებად მონათლეს 40-იანი წლების დასასრულს. ს. დანელია ეკუთვნის თანამედროვე კულტურის კრიზისის გამააზრებელთა რიგებს, რომელთაც თანამედროვე კულტურის კრიზისის ერთ-ერთ ძირითად ნიშნად სწორედ, ერის მხრივ საკუთარი თავისადმი არაკრიტიკული პოზიცია მიაჩნდათ. ისე, როგორც პიროვნების კრიზისის ძირითად მოტივს მის თვითკმაყოფილებაში ხედავენ. ასეთია, გასეგის, შპენგლერის და კულტურის ყველა დიდ გამააზრებელთა აზრი. მათთვის ცხადია, რომ თავისთავით კმაყოფილება იწვევს მოყირჭებულობის გრძნობას, როდესაც შემოქმედებისა და აქტიურობისთვის ყოველგვარი საფუძველი დაკარგულია, სულ ერთია როგორ ცხოვრობ, ვისთან ხარ, რას აკეთებ და მთავარი ხდება, ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილება. არაფერი გამოძრავებს და არაფერი ვიხარია, ასეთი გულგრილობა, იდეალებისაგან დაღლა, არის კულტურისა და ადამიანის სიკვდილის მაუწყებელი, მისი წყარო კი, თვითკმაყოფილებაა, ლუარსაბ თათქარიძის პოზიციაა. სწორედ ამ პოზიციას ებრძოდა ს. დანელია, ისიც იგივე კითხვებს სვამდა, რასაც დიდი ილია ლექსებში: „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით“ და „ბედნიერი ერი“. დიდი მომთხოვნელობა საკუთარი ერისა და თავისადმი იყო დოგმატიზმის გაძალაზვისა და კრიტიციზმის დამკვიდრების მაჩვენებელი, რომლითაც ბიძგი ეძლეოდა სოციალურ აქტიურობას და ეს სოციალური სინამდვილის

ცხოვრების წესის ღრმად შემეცნებელს, ყოველთვის მხედველობაში ჰქონდა. მაშასადამე, მისი კრიტიციზმი, ნიპილიზმის გამოხატულება და უმოქმედობის ქადაგება კი არ იყო, არამედ უფრო მეტი აქტიუობისაკენ მოწოდება და სინამდვილის ისეთი გარდაქმნა, რომელიც ერს მისცემდა საშუალებას წელმოდა და განეხორციელებინა მისი ყოფიერების საზრისი.

სერგი დანელიას პოლიტიკური მრწამსი

1. რუსული სულის დახასიათება

ს. დანელიამ თავისი სიცოცხლის საზრისად მეცნიერება გაიხადა. მეცნიერებას შესწირა მან მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება. ამის მიუხედავად, დანელიას ცხოვრებაში გარკვეული ადგილი დაიკავა პოლიტიკურმა მოღვაწეობამაც: უფრო სწორად, გარკვეულმა პოლიტიკურმა ღირებულებებმა. ეს არ იყო პოლიტიკაში მოღვაწეობის სურვილით გაპირობებული. როგორც თვითონ აღნიშნავს, მან უარი თქვა დამფუძნებელი კრების წევრობის კანდიდატად დასახელებაზე, მას კრიტიკული პოზიცია ჰქონდა ყველა მთავრობის მიმართ, მაგრამ მთავრობაში მოღვაწეობის სურვილის გარეშე. თუ ერთ ღროს განათლების სამინისტროში მუშაობდა, სადაც ის ფოთის გიმნაზიის დირექტორობიდან გადავიდა, მხოლოდ იმისთვის, რომ გაადვილებოდა თბილისის უნივერსიტეტში სამეცნიერო მოღვაწეობის დაწყება. მოკლედ რომ ვთქვათ, პოლიტიკური კარიერა მას არ იზიდავდა, მაგრამ პოლიტიკურ ბრძოლაში მაინც ჩაება და ამ მიზნით გარკვეული პოლიტიკური შეხედულება შეიმუშავა. როგორც მეცნიერებით, ისე პოლიტიკური მოღვაწეობით ის ერთ მიზანს ისახავდა: ქართველი ერის დამოუკიდებლობისა და თავისუფლების მიღწევას. მას განსაკუთრებული სიძულვილი ამოძრავებდა, როგორც ქართველი ერის დამპყრობლების, რუსი იმპერიალისტების, ასევე მათი დამქაშების, ბოლშევიკების მიმართ, რომელთაც რუსული ნაციონალიზმის გამგარებლად მიიჩნევდა. დანელია იყო რუსული კულტურის ერთ-ერთი ყველაზე მეტად დამფასებელი და საუკეთესო პროპაგანდისტი: მან შექმნა რუსული კულტურის კვლევის ცენტრი თბილისის უნივერსიტეტში, რუსული ლიტერატურის ისტორიის კათედრა, რომელსაც მთელი ოცი წელი ხელმძღვანელობდა, პირველმა შექმნა ქართულ ენაზე სახელმძღვანელო რუსუ-

ლი ლიტერატურის ისტორიაში, რომელიც სუთჯერ გამოიყა, ყოველივე ამის მიუხედავად, ის ეერ იგანდა რუსულ დამპყრობლურ პოლიტიკას. რუსული სულის ერთ-ერთ ძირითად ნაკლად მიიჩნევედა დიდმპყრობელობას, სწრაფვას ექსპანსიისაკენ. მიუხედავად რუსეთის უკიდევანო სიერცეებისა, ფრიდრიხ რატცელთან ერთად, თელიდა რომ რუსულ ექსპანსიონიზმს ვერაფერი შეაჩერებს ძალის გარდა და თუ ის აღმოსავლეთით იოლად ვრცელდება, ეს წინააღმდეგობის გაუწეელობის შედეგია და დასაუღეთით თუ ფეხი ამოაკეეთინეს, ეს იმის ბრალია, რომ იქ დაბრკოლება შეხვდა. დანელიას მიაჩნდა, რომ ეს ექსპანსიონისტული სულისკეთება ერთნაირად ახასიათებს, როგორც რიგით რუსს, ისე დიდ რუს მოაბროვნებსაც. ეს ერის მახასიათებელია. სტაგიაში „ერი და რევოლუცია“, დანელია წერს: „თუმცა რუსეთის სახელმწიფოს ფარგლებში ცხოვრობს მრავალი რიცხვი არარუსთა, თუმცა რუსეთი წარმოადგენს იშვიათ კონგლომერატს სხვადასხვა ერებისა, მაგრამ მთავარი მნრიშვნელობა ამ კონგლომერატში მუდამ ჰქონდა რუს ერს. ეს ერი რუსეთში მცხოვრებ სხვა ერებზე გაცილებით უფრო მრავალრიცხოვანი იყო, ახშობდა ამ უკანასკნელს თავისი რიცხვით და ყოველთვის მნიშვნელობას უკარგავდა იმ ინდივიდუალურ ძალას, რომელიც თითოეულ ერს შემოქქონდა რუსეთის სახელმწიფო ვითარებაში. აი ეს არის მიზეზი იმ მოვლენისა, რომ რუსეთის ისტორია განისაზღვრებოდა მუდამ მხოლოდ რუსების ეროვნული თავისებურებებით და არა სხვა ერების ფსიქიური თვისებებით“¹. დანელიას დებულებების დასასაბუთებლად და იმის საილუსტრაციოდ, რომ ექსპანსიონისტური სულისკეთება განსაზღვრავდა რუსეთის ყველა დიდ მოაბროვნესაც კი, განვიხილოთ დოსტოევსკის ნააბრევი, რომელიც სულიერად ასაბრდოებდა ევროპის ცივილიზებულ ერებს. თედორე დოსტოევსკი აუცილებლად მიიჩნევედა რუსეთის მიერ კონსტანტინეპოლისა და მთელი აღმოსავლეთის დაპყრობას. 1876 წლის ივნისში, ნარკევეში „ისტორიის უტოპისტური გაგება“, დოსტოევსკი მსჯელობს რუსეთის განსაკუთრებულ დანიშნულებაზე. რუსი ხალხის მიერ ნამდვილი ქრისტიანული ჭეშმარიტების დაუფლებაზე, რაც არც ერთ სხვა ხალხს და არც ერთ სხვა რწმენას არა აქვს. მისი აზრით, რუსეთისათვის ცხადია, „რომ თავისში აგარებს განძს, რომელიც სხვაგან არსად არ არის? მართლმადიდებლობას, რომ ის ქრისტეს ჭეშმარიტების შემნახავია, მაგრამ უკვე ჭეშმარიტი ჭეშმარიტების, ქრისტეს ნამდვილი სახის, რომელიც დაბნელებული იყო

¹ დანელია ს., ერი და რევოლუცია, გამ. „საქართველო“, 1917 წ., № 77.

ყველა სხვა რწმენასა და ხალხებში¹. მისი მტკიცებით, პეგრეს რეფორმებმა გააფართოვა ძველი რუსული იდეა და ამ გზით „ჩვენ გავიგეთ ჩვენი მსოფლიო დანიშნულება, ჩვენი პიროვნულობა და როლი კაცობრიობაში და არ შეგვეძლო არ გავეცნობიერებინა, რომ ეს დანიშნულება და როლი არ ჰგავს სხვა ხალხებისას, რადგან იქ ყოველი ხალხის პიროვნება ცხოვრობს მხოლოდ და მხოლოდ თავისთვის და თავისში, ჩვენ კი ვიწყებთ ამჟამად, როცა დადგა დრო, სწორედ იქიდან, რომ გავხდებით ყველას მსახური საყოველთაო შერიგებისათვის“². ღოსტოვესკის აზრით, ამ გზით მივალთ კაცობრიობის ერთიანობასთან და მასთან მიგვიყვანს სწორედ რუსი ხალხი, ამოცანაა „მთელი სლავიანელობის გაერთიანება რუსეთის ფრთებქვეშ“. ეს „ყველა ხალხს საშუალებას მისცემს დაისვენონ საუკუნეობრივი წამების შემდეგ და თავიანთი წელიწადი შეიგანონ კაცობრიობის გაერთიანებაში“. ღოსტოვესკი ამ მიზნით აყენებს მოთხოვნას „კონსტანტინეპოლი აღრე თუ გვიან უნდა იყოს ჩვენი... დიახ, ოქროს რქა და კონსტანტინეპოლი, ყველაფერი ეს ჩვენი იქნება, მაგრამ არა დაპყრობისა და ძალადობისთვის... ეს ბუნებრივი გამოსავალია, ეს ასე ეთქვამთ, თვით ბუნების სიგყვამ. თუ ეს უფრო აღრე არ მოხდა, მხოლოდ იმიტომ, რომ დრო ჯერ კიდევ არ იყო მომწიფებული“³. ღოსტოვესკის მიაჩნია, რომ არც ძლიერ გერმანელებს, არც ინგლექტუალურ ბერძნებს, არ შეუძლიათ იმ მისიის შესრულება, რაც რუსეთს აკისრია. ის სვამს კითხვას „რა მნეობრივი უფლებით შეუძლია რუსეთს ეძებდეს კონსტანტინეპოლს? რა უმაღლეს მიზნებზე დამყარებით შეუძლია მოითხოვოს ის ევროპისაგან?“ და პასუხობს: „სახელდობრ როგორც სლავიანელობის წინამძღოლმა, როგორც მისმა მფარველმა და შემნახავმა“⁴. მართალია, ღოსტოვესკის აზრით, ეს არ უნდა მოხდეს სხვა ხალხების დაპყრობის მიზნით. რუსეთმა უნდა შეასრულოს თავისი დანიშნულება სხვა მართლმადიდებელი ხალხების მიმართ: „იქნებიან ესენი ბერძნები, სლავები თუ სხვა სულერთია, ის მათი მფარველია და შეიძლება წინამძღოლიც, მაგრამ არა დამპყრობელი, მათი დედაა და არა ბაგონი. და თუ მათი ხელმწიფე იქნება, მხოლოდ მათივე არჩევანით, იმის შენარჩუნებით, რაც განსაზღვრავდა მათ დამოუკიდებლობას“. ასე რომ, ღოსტოვესკის აზრით,

1 Достоевский Ф. М., Утопическое понимание истории., Достоевский Ф. М., Сочинения, т. 23, Ленинград, 1981, გვ. 46.

2 იქვე, გვ. 47.

3 იქვე, გვ. 48.

4 იქვე, გვ. 49.

ასეთ კავშირში შეიძლება გაერთიანდნენ არამართლმადიდებლებიც. ამას წერდა დოსტოვესკი 1876 წლის ივნისში. 1877 წლის მარტში ისევ დაუბრუნდა ამ საკითხს და სათაურით „ერთხელ კიდევ იმის შესახებ, რომ ადრე თუ გვიან კონსტანტინეპოლი უნდა იყოს ჩვენი“ წერდა: „გასულ წელს მე ვთქვი, რომ კონსტანტინეპოლი ადრე თუ გვიან უნდა იყოს ჩვენი. თუმცა, მე მაშინ ჩემ სტატიას ეუწოდე „ისტორიის უტოპიური გაგება“, მაგრამ მე თვითონ მტკიცედ მჭამდა ჩემი სიგყვები და არ ვთვლიდი მათ უტოპიად, ახლაც მზად ვარ ისინი ბუსტად დავადასტურო!“¹. დოსტოვესკი მრავალ არგუმენტს მიმართავს ამ იდეის განსამტკიცებლად. მისი აზრით, „კონსტანტინეპოლი უნდა იყოს ჩვენი, არა მხოლოდ ცნობილი პორტის თვალსაზრისით, სრუტისა, რომელიც „სამყაროს საკეანძო პუნქტია“, „დედამიწის ჰიპია“, არა დიდი ხნიდან გაცნობიერებული აუცილებლობის თვალსაზრისით, რომ ისეთ გოლიათს, როგორიც რუსეთია, უნდა ჰქონდეს ჩაკეტილი ოთახიდან გასასვლელი, რომელშიც ის უკვე ჭერამდე გაიზარდა, გავიდეს სიერცეში და ისუნთქოს ზღვათა და ოკეანეთა თავისუფალი ჰაერი“². დოსტოვესკი აყენებს კიდევ ერთ მოსაზრებას: სარწმუნოებრივი ერთიანობის აუცილებლობას და კვლავ მხოლოდ რუსეთის ხელმძღვანელობას. „ამიგომ აღმოსავლეთმა მიმართა რუსეთს, მასში დაინახა გადამრჩენი და გამაერთიანებელი ცენტრი. რუსეთმაც იკისრა ხალხების დაღუპვისაგან ხსნის გვირთი“³. დოსტოვესკის აზრით, რუსეთმა უნდა იკისროს აღმოსავლეთის წინამძღოლობა, არ დაუთმოს იგი ევროპის რომელიმე სახელმწიფოს, არ დაუმეას კონსტანტინეპოლის საერთაშორისო ქალაქად გამოცხადება. მისი თქმით, „რუსეთის ხმალი უკვე მრავალგზის ბრწყინავდა აღმოსავლეთში მის დასაცავად“. აღმოსავლეთიც რუსეთის მეფეში საკუთარ მეფეს ხედავს. ამიგომ: „კონსტანტინეპოლი ადრე თუ გვიან უნდა იყოს ჩვენი. თუნდაც მხოლოდ მომავალ საუკუნეში. ეს ყველა რუსს ყოველთვის უნდა ახსოვდეს“⁴. ასეთია რუსეთის ექსპანსიონისტური სახე მსოფლიო ამროვნების ერთ-ერთი ბრწყინვალე წარმომადგენლის დოსტოვესკის ნააზრევში. დოსტოვესკი არაა გამონაკლისი. თითქმის ყველა რუსი ინტელიგენტი ანალოგიური პოლიტიკური ცნობიერების მქონეა. დანელია უპირისპირდება ამ ცნობიერებას, ის ხედავს, იმ სალხ-

1 Достоевский Ф. М., Сочинения, т. 25, Ленинград, 1983, გვ. 65.

2 იქვე, გვ. 67.

3 იქვე, გვ. 68.

4 იქვე, გვ. 74.

თა გრაგიკულ ბედს, რომლებიც რუსეთის მიჯნებთან ცხოვრობენ და ვერ უმკლავდებიან რუსეთის ექსპანსიონისტურ პოლიტიკას, ამიტომ ხშირად ნებაყოფლობით უერთდებიან რუსეთს უკეთესი მოპყრობის იმედით. ფიქრობენ, რომ მას უკეთესად მოეპყრობიან, ვიდრე იმათ, ვინც წინააღმდეგობას უწევდა. მაგრამ ვერც სამეგობროდ გაწვდილმა ხელმა, ვერც მუარველობითმა გრაქტაგმა, ვერ უშველა იმ ხალხებს, ვისთანაც ხელი მიუწვდა რუსეთს. როდესაც დადგა საკითხი რა ნიშნებით ხასიათდება რუსის ბუნება, დანელიამ მიუთითა მის ექსპანსიონისტურ ბუნებაზე. რუსი მზადაა გამსახუროს კიდეც, ოღონდ დამორჩილდი, შედი მის იმპერიაში, ხელს ნუ შეუშლი მსოფლიო სახელმწიფოს შექმნაში, ჩააბარე შენი თავისუფლება და დაგიცავს დაპყრობისაგან, მას ერთი რამე ამოძრავებს აღიარონ მისი უმენაესი დანიშნულება, თუ ამას არ აკეთებ გაგთელავს, ყოფიერების საფუძველს გამოგაცლის, ძმას ძმას გადაჰკიდებს და აიძულებს ისევ მას თხოვონ მორიგება. რუსის ხასიათში მდებარე ეს ნიშნები დაახასიათა დანელიამ თავის ნაშრომში „ერი და რევოლუცია“.

1916-17 წლებში სერგი დანელიამ გადაწყვიტა გაეანალიზებინა რუსული სული იმ მოძღვრებათა გათვალისწინებით, რომლებიც რუსი ერის მსოფლმხედველობას გამოხატავდნენ, ძირითადად ეს იყო „სლავიანოფილებისა“ და „მაჰადნიკების“ იდეოლოგია, იყო მათ გარე მდგომი ძალებიც. ყოველივე ეს ვლინდებოდა ლიტერატურასა, პუბლიცისტიკასა, ფილოსოფიასა და სოციალური პრობლემების ამსახველ ხელოვნებისა, თუ მეცნიერების სფეროში. თავისთავად ეს ამოცანა მეგად რთული იყო, საჭიროებდა რუსული სულის შინაგანად ხედვას. მართალია, დანელია რუსულ კულტურაზე იყო აღზრდილი და საფუძვლიანი ცოდნა ჰქონდა რუსული ცხოვრების, როგორც თეორიული, ისე პრაქტიკული ასპექტის, მაგრამ მის მიერ დასახული ამოცანა თვით რუს თეორეტიკოსებსაც ეძნელებოდათ, რუსული სულის მრავალსაწყისიანობის და მრავალი მიმართულებით გაშლის გამო. ცნობილია, რომ რუსული ფილოსოფიური პოეზიის თვალსაჩინო წარმომადგენელი გიუტჩევი, რომელსაც ესოდენ მაღალ შეფასებას აძლევდნენ პუშკინი, გოლსტოი, დოსტოვესკი, ტურგენევი, ბერდიაევი და რომელიც გოლსტოის სიტყვით „ყველაზე საყვარელი პოეტი“, ბერდიაევის თქმით კი, „ერთ-ერთი ყველაზე ღრმა რუსი პოეტი, რომელიც თავის ლექსებში მეტაფიზიკურ კოსმიურ თემას გამოხატავს“. ეს პოეტი რუსული სულის გონებით შემეცნებას შეუძლებლად მიიჩნევდა. მისი სიტყვებით:

Умом Россию не понять,
Аршином общим не измерить:
У ней особенная статья -
В Россию можно только верить.

ბერდიაევიც ანალოგიურად სვამს საკითხს: ვაცნობიერებთ თუ არა რუსეთის რაობას და მოწოდებას და პასუხობს: „თვით ჩვენთვის რუსეთი რჩება ამოუხსნელ საიდუმლოებად“.

რუსული სულის ღრმად განცდა და რუსი ერის ფსიქოლოგიის გააზრება თვით რუსიდან უნდა მოდიოდეს. ეს აუცილებელია, მაგრამ არა საკმარისი პირობაა. ყველა რუსს თუნდაც შემოქმედს არ ძალუძს ამის გაკეთება. საჭიროა ისეთი მეტაფიზიკური გონება, როგორიც: ჩაადაევს, დოსტოევსკის, გოლსტოის, გოგოლს, შესტოვს და სხვა მწერალ ფილოსოფოსებს ჰქონდათ. ბერდიაევი წერს: „რუსულმა თვითმყოფადმა აზრმა ისტორიოსოფიურ პრობლემაზე გამოიღვიძა. ის ღრმად დაფიქრდა იმაზე რა განიზრახა შემოქმედმა რუსეთზე, რა არის რუსეთი და როგორია მისი ბედი: რუს ხალხს დიდი ხნიდან ჰქონდა გრძნობა, უფრო გრძნობა, ვიდრე ცნობიერება, რომ რუსეთს განსაკუთრებული ბედი აქვს, რომ რუსი ხალხი განსაკუთრებული ხალხია“¹. ისიც უნდა აღინიშნოს, რუსეთის სინამდვილის და რუსი ხალხის ფსიქოლოგიის, თუ დანიშნულების ერთიანი გაგება, რუსეთში არასოდეს ყოფილა. ერთნი რუსულ სინამდვილეს აღიქვამდნენ უარყოფით განზომილებაში, გავიხსენოთ ჩაადაევის ფილოსოფიური წერილი ეკატერინე პანკოვასადმი, რომელშიც ავტორი რუს ხალხს მკაცრად უარყოფით დახასიათებას აძლევს, იმის მიუხედავად, რომ როგორც ამტკიცებს, „ის იყო უდიდესი მოყვასი თავის სამშობლოსი და რასაც ამბობს ეს მისი ტკივილია, ეს განწირულის ძახილია“. ჩაადაევი წერს: „ჩვენ არასოდეს არ მივდიოდით სხვა ხალხებთან ერთად, ჩვენ არ ვეკუთვნიტ კაცობრიობის არც ერთ უდიდეს ოჯახს, არც დასავლეთს, არც აღმოსავლეთს... ჩვენ ვარსებობთ თითქოსდა ღრის გარეთ და კაცობრიობის მსოფლიო განათლება ჩვენ არ შეგვხვებია. ჩვენ ვცხოვრობთ ყველაფრისადმი რაღაცნაირ გულგრილობაში ყველაზე ვიწრო პორიზონტში, წარსულისა და მომავლის გარეშე“². ცნობილია ნიკოლოზ პირველის რეაგირება ჩაადაევის ამ წერილზე. ავტორი სულიერ აუღმყოფად გამოაცხადეს და მასთან სისტემაგურად აგზავნიდნენ ფსიქიატრს, წერაყ

1 Бердяев Н. А., Русская идея, Вопросы философии, 1990, № 1. გვ. 94
2 Чаадаев П. Я., Сочинения, М., 1989, гв. 508-509.

აუკრძალეს, მაგრამ ჩაადაეშა დაწერა შრომა: „შეშლილის აპოლოგია“. იოეთითა, რომ მეფის მოაერობის ასეთი მოქმედება შეიძლება სამშობლოსადმი სიყვარულით იყოს გამოწვეული, ეს გრძნობა ბევრს აბრმავებს, მაგრამ არ ამართლებს მათ მოქმედებას. „სამშობლოსადმი სიყვარული შესანიშნავი რამეა, მაგრამ არის რაღაც კიდევ უფრო მშვენიერი, ესაა ჭეშმარიტების სიყვარული. სამშობლოსადმი სიყვარული შობს გმირებს, ჭეშმარიტებისადმი სიყვარული ქმნის ბრძენთ, კაცობრიობის კეთილმოყვარეებს“¹. რუსული სულის გრაგიკულობის შემგრძნებნი ებრძოდნენ გრაგიკულობის განცდას, არ უნდოდათ რუსული სინამდვილის ასეთი აღქმა, მაგრამ არც შელამამება სურდათ. შემთხვევითი არ იყო, რომ გოგოლმა „მკედარი სულების“ ხელნაწერის მეორე ნაწილი დახია. ჩაადაევი მიიჩნედა, რომ მის მიერ რუსეთის უარყოფითად აღქმა, ესაა „ჩვენ უძლურებათა ღრმა გრძნობა ტკივილითა და მწუხარებით გამოხატული“². ბუნებრივია, თუ საკუთარი ერის წარმომადგენელთაგან მიუღებელი ჩანს რუსისთვის, ამ ერის უარყოფითი დახასიათება, კიდევ უფრო მეტად მიუღებელი იქნება ის სხვა ერის წარმომადგენელთაგან. დანელიასთვის ესეც არ იყო უცხო. თვითონ იმდენ ნაკლს აღნიშნავდა ქართველ ერშიც, რომ კოსმოპოლიტად იყო მიჩნეული და უნივერსიტეტიდანაც გააგდეს, მაგრამ როდესაც ეროვნებით ფრანგმა, ქართველი ერის ნაკლებად თვალშისაცემი ნაკლოვანებანი გამოავლინა, დანელიამ სასტიკად გაილაშქრა მის წინააღმდეგ. საკუთარი თავის გვემა უფრო გვეადვილებოდა, იგივეს სხვისაგან ვერ ვიგანთ. მიუხედავად ამისა, დანელიამ მაინც სცადა რუსი ერის ფსიქოლოგიის დახასიათება იმ ჭრილში, რომელშიც მას ხედავდნენ რუსი მეტაფიზიკოსები, ჩაადაევით დაწყებული და ბერდიაევით დამთავრებული. ისე კი, თუ რუსული სულის გამაამრებლებს დაეაკვირდებით, მართალი აღმოჩნდება შპენგლერი, რომელიც მათ შორის უპირველესად დოსტოვესკის მიიჩნევდა, მაგრამ არ იყო მართალი გოლსტოის უკან დაწევამი, რადგან გოლსტოიმ, განსაკუთრებით თავის სასიცოცხლო მორალურ პრინციპებში, ბევრი რამ გამოხატა რუსული სულის დამახასიათებელი, ისე როგორც თავის ცხოვრების წესითაც. ყოველ შემთხვევაში ის თვითგვემა, რასაც ის მთელი ცხოვრება განიცდიდა, სწორედ რუსული სულისთვის დამახასიათებელი თვითუარყოფის ნათელი გამოვლენა იყო, მაგრამ დოსტოვესკი მთელი სიღრმით ჩასწვდა

1 იქვე, გვ. 140.

2 იქვე, გვ. 149.

რუსულ ხასიათს და როგორც თავისი დღიურების ჩანაწერებში, ისე მხატვრულ ქმნილებებშიც ამ სულის მრავალწახნაგოვნობა უჩვენა, გააანალიზა¹ მისი წინააღმდეგობრივი ბუნება, დიალექტიკურობა, რითაც ესოდენ ფართოდ არის წარმოდგენილი რუსი ადამიანის ყოფიერება, იმ სივრცესთან მიმართებაში, რომელშიც არსებობს. ამ მხრივ, დოსტოევსკი ძალიან ახლოსაა ბერდიაევთან, უფრო სწორად: ბერდიაევის განამრებანი რუსული სულის გარშემო მნიშვნელოვანწილად დოსტოევსკიდან იღებს საწყისს, მაგრამ მათ შორის წინააღმდეგობაცაა, რუსი ერის დანიშნულებასთან დაკავშირებით. ბერდიაევი უარყოფს მოსკოვის, როგორც მესამე რომის მისიას და, საერთოდ, რუსი ერის მსოფლიოს განმანთავისუფლებლად წარმოდგენას, რასაც დოსტოევსკი ქადაგებდა. დანელიას მტკიცებით: „თუ გვსურს გავიგოთ თანამედროვე პოლიტიკურ მოვლენათა უცნაური ხასიათი, უნდა ჩაუვკვირდეთ მხოლოდ რუსების ეროვნული სულის აგებულებას“². დანელიას მტკიცებით, რუსული სულით დაეახასიათებთ რუს ერს, „რადგან სული ერისა, როგორც მისი მაგერიალური კულტურის პროექცია, ერის ისტორიაში ისხამს გარეგნულ ფორმას. ისტორია ერის შინაარსია გაწვდილი დროსა და სივრცეში. მაშ, დავაკვირდეთ, რას გვეუბნება რუსეთის ისტორია რუსების ეროვნული სულის შესახებ“³. დანელიას აზრით, რუსი ერის ეროვნულ სულს ღრმა კვალი დაამჩნია რუსეთის გეოგრაფიულმა გარემომ, მისმა სიმდიდრემ და სივრცემ. რადგან რუსეთი მდიდარი იყო ბუნებრივი რესურსებით, რუს ადამიანს არ უხდებოდა სიძნელების წინაშე დგომა, მისი გონება არ იყო იძულებული დაძაბვით ემუშავა. ამდენად, იმ ერთობ მარგივ და მდიდარ გარემოში, რაც რუსეთს გააჩნდა, პიროვნება არ ეითარდებოდა. „ასეთი ბუნების ზეგავლენით შემუშავდა რუსების ეროვნული ხასიათი“. რადგან ბუნება რუსის წინაშე დაბრკოლებას არ ქმნიდა, რუსს არ გამოუმუშავდა წინააღმდეგობის გადალახვისა და ბრძოლის, ძალების მოკრების უნარი. ამიგომ, რუსი გამოვიდა „სუსტი ნებისყოფის პაგრონი, რუსების ეროვნული სული ხასიათდება ნების სისუსტით... აზრი რუსებისა, ვარჯიშს მოკლებული, შეიქნა ერთობ ჩლუნგი და მარმაცი. სისუსტე ნებისა და სიჩლუნგე გონებისა – აი, ის თვისებები, რომლებიც დაედო საფუძვლად რუსების ეროვნულ ხასიათს“³. აქ დანელია აღწერს რუსი ხალხის ძალების მობილიზებულო-

1 დარიანი, ომი და რევოლუცია, გაზ. „საქართველო“, 1917, № 77.

2 იქვე,

3 იქვე, № 114.

ბის მოკლებულებას, იმას, რომ რუსი ერის შესაძლებლობანი არ იყო გამოყენებული რუსეთის ისტორიაში. ეს განპირობებული იყო რუსეთის გეოგრაფიული გარემოთი. რუსს არ დასჭირვებია თავისი ძალების დახარჯვა მისი ისტორიული მდებარეობის უკიდვანო სივრცეების და რუსი ადამიანის მხრივ, მცირე მოთხოვნებითაც კმაყოფილების გამო. რუსული სულის სიზარმაცე, მისი ძალების აქტიური გამოვლენის უქონლობა გამოწვეული იყო იმითაც, რომ ისტორიის არენაზე გვიან გამოსულ რუსეთს შეეძლო ესარგებლა უკვე ჩამოყალიბებული კულტურების მიღწევებით, დაკმაყოფილებულიყო მიბაძვით, რაც გაცილებით ნაკლებ შრომას მოითხოვდა, ვიდრე საკუთარი ძალებით მისაბაძი მოდელის შექმნა.

რუსეთის ბედზე პირველი სერიოზული დაუქრება ჩაადაევს ეკუთვნის, რომელმაც გაინთავისუფლა თავი ეროვნულ-პატრიოტული მოტივებიდან და ჭეშმარიტების უმაღლეს საფეხურზე დაყენებით ამოსავლად გაიხადა დებულება – „სამშობლოსადმი სიყვარული მშვენიერი საქმეა, მაგრამ არის უფრო მშვენიერი – ეს არის ჭეშმარიტების სიყვარული... არა სამშობლოსი, არამედ ჭეშმარიტების გზას მივყავართ მესამედ. მე ვერ ვისწავლე ჩემი სამშობლოს დახუჭული თვალებით, თავდახრილად და მოკუმული გუჩებით სიყვარული“. ასეთი ფხიზელი, შორებისაგან თავისუფალი ხედვით შეიარაღებული ჩაადაევი, აფიქსირებს სულის დამთრგუნველ ვითარებას. ჩაადაევის საყოველთაოდ ცნობილი წერილიდან რამოდენიმე ამონაწერიც კი დაგვარწმუნებს, რომ რუსეთის შესახებ დანულია ბევრს ვერაფერს იტყოდა ახალს, უარყოფითი თვალსაზრისით, იმასთან შედარებით, რაც უკვე რუსებს ჰქონდათ ნათქვამი. დავიმოწმებთ ჩაადაევს: „კაცობრიობის ღიადი ოჯახის წევრთაგან ჩვენ არ ვეკუთვნიტ არც ერთს, არც დასავლეთს და არც აღმოსავლეთს. არც ერთის და არც მეორის გრადიციები არა გვაქვს. თითოსდა დროის გარეშე ვიმყოფებით და კაცობრიობის მსოფლიო აღმზრდელობითი პროცესი არ შეგვხვებია. დროში ისე უცნაურად ვმოძრაობთ, რომ ყოველი ჩვენი წინ გადადგმული ნაბიჯით, წარსულის მომენტი უკვალოდ ქრება. ეს იმ კულტურის ბუნებრივი შედეგია, რომელიც მთლიანად სესხებასა და მიბაძვამაა აგებული. ჩვენ სრულებით არ გვაქვს შინაგანი განვითარება, ბუნებრივი პროგრესი, ეკუთვნიტ იმ ერთა რიცხვს, რომელნიც თითქოსდა არ შედიან კაცობრიობის შემადგენლობაში... ჩვენ დამუწავებული ვართ და მსოფლიო წესრიგში მნეობრივი ხარვეში ვართ... ვინც შეგვხედავს იტყვის, რომ კაცობრიობის ზოგადი კანონი ჩვენს მიმართ ძალადაკარგულია. სამყაროში მარტოსულტ ჩვენ არაფერი მიგვიცია სამყაროსთვის. კაცო-

ბრიობის იდეათა სიმრავლეში არ შეგვიგანია არცერთი იდეა, არაფრით შეგვიწყვია ხელი ადამიანის გონების პროგრესისათვის, ხოლო რაც ამ პროგრესიდან გვერგო ჩვენ დავამახინჯეთ¹. ასეთი თვითგვემის მაჩვენებელი ადგილები მრავალადაა ჩაადაევის წერილში. შემთხვევითი არ იყო, რომ მეფის მთავრობამ ის შემლილად გამოაცხადა. მაგრამ კრიტიკული ცნობიერებით დაჯილდოებული რუსები ჩაადაევის ამ თვითგვემას გარდუვალად მიიჩნევდნენ. ბერდიაევის მტკიცებით, რუსული თვითცნობიერებისთვის ასეთი თვითუარყოფის საფეხური აუცილებელია და ასეთი უარყოფითი ნიშნებით ახასიათებს დანელია რუსულ სულს. შეიძლება ითქვას, გაცილებით უფრო ნაკლები დობით, ეიდრე ჩაადაევი. დანელიას დახასიათებით, თავდაპირველად რუსი იქცეოდა როგორც ყველა სხვა მომთაბარე გომი, გარკვეულ პერიოდს ატარებდა იმ ადგილზე, სადაც სარჩო მზამზარეულად მოიპოვებოდა, როდესაც ბუნებრივი მარაგი შემოელეოდა, ადგილს იცელიდა და გადადიოდა იქ, სადაც ბუნება ხელუხლებელი იყო; შრომით არ იწუხებდა თავს, ამის საშუალებას აძლევდა რუსეთის უკიდევანო სიერცეები და ბუნებრივი სიმდიდრეები. ამიგომ, რუსის ბუნებაში დაისადგურა სიზარმაეცე. რუსი გაურბოდა წინააღმდეგობას. ეს იმაშიც გამოვლინდა, რომ ხაზარების, პაჭანიკების, პოლოცების და სხვა გომთა დაწოლით, რუსები სამხრეთიდან თანდათან ჩრდილოეთისკენ გადადიოდნენ. როდესაც მონღოლები შეესიენენ, რადგან გადანაცვლების მეგი საშუალება არ ჰქონდათ, მონღოლებს დაემორჩილნენ და მხოლოდ ორსაუკუნენახევრის შემდეგ მიიღეს თავისუფლება. ისიც არა მათი ბრძოლის, არამედ მონღოლთა დასუსტების შედეგად. ასე შეუმუშავედა რუს ერს ინიციატივის უქონლობა, დამთმობობა, „სირბილე, გაუბედაობა – აი, რა ახასიათებს რუსების ეროვნულ სულს“¹. რადგან წინააღმდეგობის უნარს მოკლებულია, რუსი ცდილობს თვითონ შეივიწროოს თავი: „ამიგომ, რუსებს ძლიერ მოსწონთ თვითშევიწროების, თავისთავის უარყოფის და დამცირების, ქრისტიანული სიმშვიდის ქადაგება. სწორედ ამიგომაცაა აგრე მძლავრად რომ გოკავს რუსის გული ლეე გოლსგოის სახელის ხსენებაზე, იმ ლეე გოლსგოის, რომელიც უნიჭიერესი და უდიდესი თანამედროვე მოქადაგეა ადამიანის პიროვნების თვითდამცირებისა“². ყოველივე ამის გამო, რუსის მდგომარეობა გაურკვეველობით ხასიათდება, მასში არ არის მტკიცე საყრდენი. დანელია იმოწმებს ცნობილი რუსი

1 დარიანი ს., ომი და რევოლუცია, გაზ. „საქარსეელი“, 1917, № 114.

2 იქვე.

მწერლის ჩაადაევის ჩივილს „ჩვენ, რუსები მუდამ სგუმრად ვართ და არასოდეს ვართ ჩვენს სახლში“. დანელიას მიაჩნია, რომ რუსული ხასიათის ჩამოყალიბებაში გადამწყვეტი როლი რუსეთის გეოგრაფიულმა გარემომ ითამაშა. ყოველივე ამის შემდეგ დანელია სვამს კითხვას: „როგორ შეძლო ხასიათის სიმტკიცეს მოკლებულმა ერმა დაეყურო ამდენი სხვადასხვა ერი?“ დანელიას მიაჩნია, რომ ამის მიზეზი იყო არა რუსების აქტიურობა, არამედ სხვა ერების მიერ საკუთარი თავისა და ბედის რუსეთისთვის მიზარება. რუსეთის გარშემო განლაგებული პაგარა ერები, დამოუკიდებლობის გვირგვინით რომ ვერ მიღავდნენ, რუსეთს მიმართავდნენ, მისი სიდიდის და სიმრავლის იმედით, რომ დაიცავდა სხეებისაგან და გაუწევდა მეგობრობას. რუსი კი ამ საჩუქარს საკუთარი შეხედულების მიხედვით განაგებდა. „ლონდონში დილმა საქართველომ გარემო მგრებისგან დაუძლურებულმა დამოუკიდებელი არსებობის გვირგვინით ვერ მიღა და თვითონ გადაუდგო რუსეთის იმპერატორებს თავისი გვირგვინი“, ანალოგიურად მოიქცა პოლონეთიც. რაც შეეხება რუსეთის ექსპანსიას აღმოსავლეთში, ეს ფაქტობრივად ნახევრად უდაბნო იყო და დაპყრობას არ საჭიროებდა. სადაც იაპონელებისგან წინააღმდეგობას შეხედნენ ექსპანსიაც იქ დამთავრდა. რუსეთის მრავალრიცხოვნობა მათ საშუალებას აძლევდა დაესახლებინა ეს ნახევრად უკაცრიელი ადგილები და თანდათანობით აეთვისებინა. ნაპოლეონთან ომის ანალიზშიც დანელია ისევ რუსების მხრივ დათმობასა და უკანდახევაზე მიუთითებს. ეს უკანდახევა ოკეანემდე გაგრძელდებოდა, ფრანგები თვითონ რომ არ უკუქცეულიყვნენ. „რუსების გამარჯვება ფრანგების დამარცხების მიზეზი კი არ იყო, არამედ შედეგი“. დანელიას აზრით, რუსი ერის ეს თვისებები უარყოფითია პოლიტიკური ცნობიერების თვალსაზრისით, მაგრამ სრულიად პოზიტიურად გამოიყურება პირად ურთიერთობასა და ცხოვრებაში. „კერძო ცხოვრებაში ვერ ნახავთ ადამიანს რუსზე უკეთესს. მისი ქალობრივი დამთმობი, ყველაფერზე თანახმა, სულიერ აკებულებაში უნდა ვეძიოთ ამის მიზეზი. მაგრამ ისიც უნდა ითქვას, რომ პოლიტიკურ ცხოვრებაში საჭიროა სხვა თვისებები“ (იქვე). დანელიას მთელი რუსეთის ისტორია მიაჩნია დამთმობისა და ნაკლები წინააღმდეგობის გაწევის ნიმუშად. მისი წერილების სერია სათაურით „ბოლშევიზმი და საქართველო“ აგრძელებს რუსი ერის კრიტიკას და დოსტოევსკის მტკიცების საპირისპიროდ, თითქოს რუსი ერი მოვლენილი იყოს სხვა ხალხების წინამძღოლად და მისი მისია იმაში მდგომარეობდეს, რაც არც ერთ სხვა ხალხს არ ძალუძს, დანელია ამტკიცებს: „უბედურება იმაშია, რომ რუსის

ერს არა აქვს უნარი წინამძღოლის როლი შეასრულოს. ამისთვის მას აკლია ფორმის ან წესის ნიჭი. მუდამ სხვის წინამძღოლობის ქვეშ მყოფი რუსეთი სრულიად მოუმზადებელია გაუწიოს სხვას წინამძღოლობა და კაცობრიობის შელახულ გრძნობათა აბოზოქრებული ზღვა ჩამოასხას კალაპოტში და მას მისცეს სწორი მიმართულება მიზნის მისაღწევად. რუსის ეროვნულ ამროვნებაში, რომელსაც ჭირივით ემარება ლოგიკური ფარგლები, პროტესტი ევროპული იმპერიალიზმის წინააღმდეგ იქცა სოციალიზმად, თითქოს უარყოფა უსათუოდ სოციალიზმს გულისხმობდეს. ამას თან დაერთო რუსული ბაქიაობა, ძველი სლავიანური მესიანიზმი კვლავ აღსდგა ბოლშევიკურ მოძრაობაში. ლენინი და მისი ამაღლა წელზე ფეხს იდგამს, რომ მოსკოვი განახლებული მსოფლიოს ცენტრად გახადონ, საიდანაც უნდა წარმოედინდეს ახალი მოძღვრება, ახალი სოციალური წესწყობილება „დახავსებული“ ევროპის კულტურის შესაცვლელად. საინგერესოა, რომ რუსულ ამროვნებას ასეთი უკიდურესობანი მუდამ სჩვევია. ხან თავისთავს გალახთან გაასწორებს, მწვავე თვითანალიზით, ხან გეცამდის აიყვანს და გააღმერთებს. მეთექვსმეტე საუკუნეში, ახალგანთავისუფლებულმა თათართა მონობიდან, რუსეთის ეროვნულმა ამრმა შეთხზა იდეოლოგია, რომ რუსი ხალხი ერთადერთი მემკვიდრეა ანტიკური კულტურისა, რომ იყო ორი რომი: ერთი იგალიის რომი, მეორე კონსტანტინეპოლი, მესამე და უკანასკნელი რომი კი არის მოსკოვი, სადაც უნდა დამთავრდეს კულტურული რევოლუცია კაცობრიობისა. სწორედ ამნაირადვე შუა მეცხრამეტე საუკუნეში რუსულმა ეროვნულმა ამროვნებამ, მას შემდეგ, რაც მან ჩაადავეის სახით ევრაფერი დადებითი მოვლენა ვერ ჰპოვა თავის შინაარსში, უცბად ხომიაკოვის, კირეევსკის და აქსაკოვის პირით განაცხადა, რომ რუსი ერი განგების მიერ დანიშნულია შეასრულოს რაღაც უცნაური მისია: იხსნას კაცობრიობა ევროპის „დამპალი“ კულტურისაგან. ეს მესიანისტური იდეა გერცენის სამუალებით გადაეცა შემდეგ რუსეთის ინტელიგენციის მოდგმას – ნაროდნიკებს¹.

დანელია ხაზს უსვამს რუსული სულის და რუსეთის უკიდევანო სიერცის განუყრელ კავშირს. აღსანიშნავია, რომ ეს კავშირი გაცნობიერებულია რუსი მოამროვნეების მიერაც. ამ მხრივ, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბერდიაევისეული ანალიზი. მოვიგანთ რამდენიმე ამონაწერს

¹ დარიანი ს., ომი და რევოლუცია, გაზ. „საქართველო“, 1917, № 114.

რუსულ ენაზე, რათა თარგმანს არ მიეწეროს რაიმე დამახინჯება. ბერდიაევი წერს:

„Есть соответствие между необъятностью, безгранностью, бесконечностью русской земли и русской души, между географией физической и географией душевной. В душе русского народа есть такая-же необъятность, безгранность, устремленность в бесконечность, как и в русской равнине. Поэтому русскому народу трудно было овладеть этими огромными пространствами и оформить их. У русского народа была огромная сила стихии и сравнительная слабость формы. Русский народ не был народом культуры по преимуществу, как народы западной Европы, он был более народом откровений и вдохновений, он не знал меры и легко впадал в крайности“¹.

ანალოგიურ აზრებს ავითარებს ბერდიაევი პარიზში 1955 წელს სიკედილის შემდგომ გამოცემულ შრომაში:

„Бесконечно трудная задача стояла перед русским человеком – задача оформления и организации своей необъятной земли. Необъятность русской земли., отсутствие границ и пределов выразились в строении русской души. Пейзаж русской души соответствует пейзажу русской земли, та-же безграничность, бесформенность, устремленность в бесконечность. Можно было бы сказать, что русский народ пал жертвой необъятности своей земли, своей природной стихийности. Ему не легко давалось оформление, дар формы у русских людей невелик... Россия – самая безгосударственная, самая анархическая страна в мире. И русский народ самый аполитический народ, никогда не умевший устраивать свою землю. Все подлинно русские, национальные наши писатели, мыслители публицисты, – все были безгосударственниками, своеобразными анархистами“².

დანელიას მოსაზრებები, გამოთქმული ჯერ კიდევ საუკუნის დასაწყისში, მთლიანად ემთხვევა ბერდიაევის ნააზრევს, როგორც რუსული სულის და სივრცის კავშირზე, ასევე რუსის უუნარობაზე ფორმა მიანიჭოს საკუთარ სინამდვილეს.

1 Бердяев Н., Русская идея, Вопросы философии, 1990, N 1, გვ. 78.

2 Бердяев Н., Судьба России, М., 1990, გვ. 4.

2. ბოლშევიზმისა და საქართველოს შეუთავსებლობა ს. დანელიას მიხედვით

დანელიას პოლიტიკური მრწამსის და სხვა პარტიებისადმი დამოკიდებულების გასარკვევად მეგად მნიშვნელოვანია, გაზეთ „საქართველოში“ გამოქვეყნებული წერილების სერია სათაურით: „ბოლშევიზმი და საქართველო“. ავტორი საკითხს სვამს ბოლშევიზმის არსების შესახებ და აღნიშნავს: მიუხედავად იმისა, რომ ბოლშევიზმი ხშირად გამოიყენება სამოგადოებაში, ბოლშევიზმის მეგად თუ ნაკლებად დადგენილი ცნება არ არსებობს, იმდენად რომ კითხვაზე რა არის ბოლშევიზმი? დამუშებელი კრების სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის წარმომადგენლები ვერ გასცემენ პასუხს. ეს იმის შედეგია, რომ ეს პოლიტიკური მიმდინარეობა სრულიად განსხვავებულ ღირებულებით ორიენტაციებს აერთიანებს და ინტერესთა მრავალფეროვნება არ იძლევა საშუალებას, რომელიმე ჯგუფს მიაკუთვნოს უპირატესობა. „ბოლშევიზმი უპირატესად აღაფრთოვანებს ადამიანის სახედაკარგულ მოსკოველ „ბოსიასკ“ და „ვიატკის გუბერნიის მუიკს“. მათთვის ის იდეალია, მაგრამ სხვა წრის ადამიანებისთვის „ბოლშევიზმი ჯოჯოხეთის ცეცსლია“. არცერთის წარმოდგენა არ გამოხატავს ბოლშევიზმის არსებას და დანელიას მიაჩნია, რომ დღესდღეობით ამისი გარკვევის საშუალება არაა, რადგან ქარიშხლის პერიოდში ვიმყოფებით, როცა ეს ქარიშხალი დაწყნარდება, ბოლშევიზმის სიყვება და საქმე შემოწმდება, მხოლოდ მაშინ გაიგება მისი არსება.

ბოლშევიზმის შესახებ კითხვაზე პასუხის გაცემა სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების, თუ ერთობების ღირებულებებისა და ინტერესების შესაბამისადაა შესაძლებელი. დანელიას ბოლშევიზმი აინტერესებს ქართველი ერის ღირებულებათა შექმნა და ამიგომ სვამს კითხვას „რა არის ბოლშევიზმი ქართველი ერის თვალსაზრისით?“ მას მიაჩნია, რომ ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა შესაძლებელია და დანელია იძლევა ამ მიმართულებით პირველ მცდელობას.

დანელია ეტებს კავშირს რუსულ კომუნიზმსა და რუსულ სულს შორის. ეს ძიება დანელიათი არ დაწყებულია. რუსული სულის ცნობილი მკვლევრები სტეპანუნი, ბერდიაევი, ბულგაკოვი და სხვები პირველი მსოფლიო ომის დროიდან აქვეყნებდნენ შრომებს ამ თემაზე. ჯერ კიდევ 1914-15 წლებში ბერდიაევა რამდენიმე წერილი გამოაქვეყნა რუსული სულის შესახებ, რომელიც შემდეგ ცალკე წიგნად გამოსცა, „რუსი ხალხის

უსიქოლოგიის“ სახელწოდებით. მისი აზრით, პირველი მსოფლიო ომის წინ დაწყებული რუსული სულის კელევა, ომის დამთავრების შემდეგ ახალი ამოცანების წინაშე დგება, რადგან ომის შედეგად შეიყვალა სამყარო, ადამიანები, ერები და მათი უსიქოლოგია. ის წერს: „მწარე გრძნობით ეკითხულობდი კრებულის გვერდებს, სტატიებს, რომლებიც დაეწერე რევოლუციამდე ომის დროს. ღიადი რუსეთი უკვე აღარ არის და არც მის წინაშე მდგომი მსოფლიო ამოცანები, რომელთა გააზრებას ვცდილობდი, ყველაფერი სხვა განზომილებაში გადადის. შეფასებები, რომელთაც მე ვიყენებდი შინაგანად სწორად მიმაჩნია, მაგრამ თანამედროვე მოვლენებისადმი გამოუსადეგარი. სამყაროში ყველაფერი შეიყვალა და საჭიროა ცოცხალი გონის ახალი რეაქციები ყოველივე იმაზე, რაც ხდება“¹. ბერდიაევი დარწმუნებულია, რომ თუ ომი გაგრძელდა, რუსეთი აღარ იქნება მსოფლიო პოლიტიკის სუბიექტი, ის უბრალოდ, ობიექტად გადაიქცევა და გაგრძელდება რუსეთის ლპობის პროცესი. „რუსეთი, რომელიც ხალხთა შეჯახებების არენა გახდა, გააგრძელებს ლპობას და ეს ლპობა ომის დამთავრების დღისათვის ძალზე შორს იქნება წასული“². ამრიგად, ბერდიაევის აზრით, ვითარება რადიკალურად იცვლება. შეუძლებელია ლაპარაკი მოსკოვში მესამე რომის ძიებაზე, არც იმის მცდელობაა გამართლებული, რომ რევოლუცია გახადონ რუსეთის მკურნალი. „რუსეთმა დაკარგა თავისი იდეა... რუსული რევოლუცია არაა პოლიტიკური და სოციალური ფენომენი, ის პირველ რიგში სულიერი და რელიგიური ფენომენია, ამდენად, იცვლება ამოცანა. დღეს ჩვენ წინაშე, ისე როგორც მთელი მსოფლიოს წინაშე სხვა ამოცანა დგება“³.

თუ აღრე ამოცანად ისახედნენ ეჩვენებინათ რუსეთის განსაკუთრებული დანიშნულება, დღეს ეს საკითხი ასე მარტივად ვერ წყდება. „მსოფლიო ომმა მწვავედ დასვა საკითხი რუსული ეროვნული თვითცნობიერების შესახებ. რუსეთს მსოფლიო ცხოვრებაში ჯერაც არ უთამაშია განმსაზღვრელი როლი, ის ჯერაც არ გამხდარა ევროპული კაცობრიობის ცხოვრების ნამდვილი ელემენტი, ის რჩება ევროპისა და მსოფლიოს ცხოვრებაში განმხოლოებულ პროვინციად“. ამ გზით შექმნილი ახალი ვითარება, განსაკუთრებით რევოლუციის შემდეგ, მოითხოვს რუსული სულის რუსულ კომუნიზმთან მიმართების განსაზღვრას. ამ ამოცანის განხ-

1 Бердяев Н. А., Судьба России, М., 1990, гл. X.

2 იქვე, გვ. XI.

3 იქვე, გვ. XIII.

ორციელებას ემსახურება ბერდიაევის მონოგრაფია „რუსული კომუნიზმის წყაროები და საზრისი“. ავტორი ცდილობს რუსული სულის კვლევა განაგრძოს ამ სულის ერთ-ერთი გამოვლინების რუსული კომუნიზმის ბუნების გარკვევამდე. ბერდიაევის აღიარებით, რუსული კომუნიზმიც ისეთივე გასაგები ფენომენია, როგორც რუსული სული. „რუსული კომუნიზმი ძნელად გასაგებია, მისი ორნაირი ხასიათის გამო: ერთი მხრივ, ის მსოფლიო და ინტერნაციონალური მოვლენაა, მეორე მხრივ, რუსული და ნაციონალური. დასავლეთელი ადამიანისათვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რუსული კომუნიზმის ეროვნული ძირების გაგება, მისი დეტერმინირებულობა რუსული ისტორიით“¹. აღნიშნული სიძნელებები მრავალი გარემოებითაა განპირობებული. ერთ-ერთი მათგანია ერთიანი რუსეთის არარსებობა. ავტორის აზრით, ისტორიაში ხუთი განსხვავებული რუსეთი გვევლინება: კიევის რუსეთი, თათართა პერიოდის რუსეთი, მოსკოვის რუსეთი, პეტრეს რუსეთი და საბჭოთა რუსეთი. რუსული სულის მკვლევარი იძულებულია ანგარიში გაუწიოს რუსეთის ამ მრავალსახეობას. რუსები ღოგმაგური რელიგიური მოაზროვნეები არიან. ამავე დროს, ამბოხის მოყვარული. ეს იწვევს მათში საპირისპირო თვისებებს. ისინი ორთოდოქსები და ერეტიკოსები, გამთიშველები, აპოკალიპტიკოსები და ნიჰილისტები არიან. ამ მრავალფეროვნებაში რუსი ხალხის ერთი საერთო თვისება ვლინდება, ისინი თავიანთი ბუნებით ანგისახელმწიფოებრივი, ანარქისტული მიდრეკილების არიან. ამავე დროს, მათში დესპოტური სული მძვინვარებს, ეს გარემოება ქმნის რუსეთის ისტორიის ორ უკიდურესობას, ანარქიზმსა და დესპოტიზმს. ანარქიზმი მარტო კროპოტკინისა და ბაკუნინის თეორიათა დამახასიათებელი როდია, ის რუსულ სულშია მოქცეული, ამავე დროს, ეს სული გამსჭვალულია დესპოტური ბატონობის იდეით. „რუსი ხალხი ერთნაირი საფუძვლით შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც სახელმწიფო დესპოტური და ანარქიულად თავისუფლების მოყვარული ხალხი. როგორც ნაციონალიზმის და თავისთავზე დიდი წარმოდგენისადმი მიდრეკილი უნივერსალური სულის ხალხი. ყველაზე უნირიანი, იყოს ყოვლად ადამიანური, სასტიკი და არაჩვეულებრივად ადამიანური, ტანჯვის მიყენების მიდრეკილებების მქონე და ამავე დროს თანამგრძნობი“². ბერდიაევის აზრით, რუსი ხალხის ერთ-ერთი ნიშანია სურვილი, იყოს ძალდატანებული, ის თავისი ბუნე-

1 Бердяев Н. А., Истоки и смысл русского коммунизма. М., 1990, гл. 7.

2 იქვე, გვ. 15.

ბით პასიურია და საჭიროებს აქტიური ძალის შემოქმედებას. ასეთს წარმოადგენდა პეტრე პირველი და მას ჰგავს ლენინი. პეტრემ ძალით გააგარა თავისი რეფორმები, როგორც საერო, ისე საეკლესიო ცხოვრებაში და ასეთივე ძალდატანების გზით წავიდა ლენინიც. „შეიძლება გაკეთდეს შედარება პეტრესა და ლენინს შორის. პეტრეს გადატრიალებასა და ბოლშევიკურ გადატრიალებას შორის, იგივე უხეშობა, ძალადობა, შემოდან თავსმოხვეული პრინციპები, ორგანული განვითარების წყვეტილობა, გრადიციათა უარყოფა, იგივე ეტატიზმი, სახელმწიფოს პიპერგროფია, იგივე პრივილეგირებული ბიუროკრატიული ფენის შექმნა, იგივე ცენტრალიზმი და ცივილიზაციის რადიკალური შეცვლის სურვილი“¹. რუსული კომუნიზმი აღმოსავლური კომუნიზმია, პირველი მარქსისტები სწორედ რუსები იყვნენ. რუსეთის ერთ-ერთი პირველი სოციალისტი ბელინსკი, მზადაა ადამიანთა მიმართ „თანაგრძნობის ნიშნად იქადაგოს გირანია და სისასტიკე. სისხლი აუცილებელია, იმისთვის, რომ გავაბედნიეროთ კაცობრიობის დიდი ნაწილი, თავი უნდა წავაყალოთ ასეულათასებს. ბელინსკი ბოლშევიკური მორალის წინამორბედი“². ასეთივეა რუსული ათეიზმის ბედი. მისი თავდაპირველი განზრახვა იყო ადამიანობის უმაღლეს დონეზე აყვანა. „მაგრამ რუსული ათეიზმის უკანასკნელ შედეგებში მებრძოლ უღმერთობაში, რომელმაც ძალაუფლება ჩაიგდო, ადამიანობა გადაგვარდა ახალ არაადამიანობად“³.

რუსული სულის ერთ-ერთი ნიშანია ნიჰილიზმი, ის რუსეთისთვის დამახასიათებელი მოვლენაა, რომელსაც ევროპა ამ ფორმით არ იცნობს. პისარევის მიერ დაწყებული და ტურგენევის მიერ აღწერილი ნიჰილიზმი, ბაზაროვის ტიპი „უფრო ფართო მოვლენაა ვიდრე პისარეველობა, მისი პოვნა შეიძლება რუსულ სოციალურ მოძრაობათა წიაღში, თუმცა თავისთავად ნიჰილიზმი სოციალური მოვლენა არაა. ნიჰილისტური სფეროები არის ლენინთან, თუმცა ის სხვა ეპოქაში ცხოვრობს. ღოსტოვესკი ამბობს: ჩვენ ყველანი ნიჰილისტები ვართ. რუსული ნიჰილიზმი უარყოფს ღმერთს, გონს, სულს, ნორმებსა და უმაღლეს ღირებულებებს. ნიჰილიზმი აღმოცენდა მსოფლმხედველობის ნიადაგზე“⁴. რუსული სულის ნიჰილიზმიდან გამომდინარე ნიშანია ანარქიზმი, „იგი რუსული სულის

1 იქვე, გვ. 12.

2 იქვე, გვ. 34.

3 Бердяев Н. А., Судьба России, М., 1990, гл. 5.

4 იქვე, გვ. 37.

ისეთივე მახასიათებელი წარმონაქმნია, როგორიც ნიჰილიზმი. ეს რუსი ხალხის სულიერ სტრუქტურაში ერთ-ერთი პოლუსია... რუსული დიონისური სტიქია ანარქისტულია¹. ბერდიაევს ანარქიზმი და კომუნიზმი გარკვეულ მიმართებაში იგივეობრივად მიაჩნია. „ბაკუნინი იყო კომუნისტი, მაგრამ მისი კომუნიზმი იყო ანგისახელმწიფოებრივი, ანარქიული“².

პეტრე პირველი და ლენინი მოძალადეები იყვნენ რუსული სულის მიმართ. ლენინი გოგალური სიახლეების განმხორციელებელი თავის ბუნებით ანარქისტი იყო. კომუნიზმმა რუს ხალხში მიიღო უკიდურესად ეკატური ფორმა და ესეც რუსული სახელმწიფოებრიობის გრადიუიაა, თავისი ბუნებით „რუსეთი ყველაზე არასახელმწიფოებრივი, ყველაზე ანარქისტული ქვეყანაა მსოფლიოში და რუსი ხალხი ყველაზე აპოლიტიკურია, რომელსაც არასდროს არ შეეძლო თავისი ქვეყნის მოწყობა... ანარქიზმი რუსული გონის მოვლენაა, ის ერთნაირად ახასიათებდა რუსეთის, როგორც უკიდურეს მემარცხენებს, ისე უკიდურეს მემარჯვენებს“³. ბერდიაევის მტკიცებით, „სლავიანოფილები და დოსტოევსკი ისეთივე ანარქისტები იყვნენ, როგორც ბაკუნინი და კროპოტკინი. გოლსტოი რელიგიური ანარქიზმის განსახიერებაა. რუსული სული აბსოლუტური თავისუფლების მიღწევას ცდილობდა. რაც არც ერთ სახელმწიფოებრიობაში არ ეტევა. მხოლოდ რუსეთისთვის დამახასიათებელი და ევროპისთვის უცხო ხალხოსნობა არასახელმწიფოებრივი გონის ნიშანია. ბერდიაევის მტკიცებით, რუსულ სულში დევს ქალური საწყისი, ისე, როგორც ქალი სასიძოს მოლოდინშია, რომელმაც უნდა მოიგანოს წესრიგი, ასეა რუსული სულიც. „რუსული ისტორიის საფუძველში დევს მნიშვნელოვანი ლეგენდა რუსული მიწის სამართავად უცხოელი ვარიანების მოწვევის შესახებ, რამდენადაც „ქვეყანა ჩვენი დიადი და უხვია, მაგრამ მასში არაა წესრიგი“. როგორი დამახასიათებელია ეს რუსი ხალხის უუნარობისა და სურვილის უქონლობისა. თვითონ მოაწყოს თავის ქვეყანაში წესრიგი. რუს ხალხს თითქოსდა უნდა არა თავისუფალი სახელმწიფო, ან თავისუფლება სახელმწიფოში, რამდენადაც თავისუფლება სახელმწიფოსაგან, თავისუფლება ქვეყანაზე გრუნვისაგან. რუს ხალხს არ სურს იყოს მამაკაცური, მშენებელი, მისი ბუნება განსამღვრულია როგორც ქალური. სახელმწიფო

1 იქვე, გვ. 53.

2 იქვე, გვ. 55.

3 იქვე, გვ. 4.

საქმეებში პასიური და მორჩილი. იგი ყოველთვის ელოდება სასიძოს, ქმარს, მბრძანებელს. რუსეთი მორჩილი ქალური ქვეყანაა. სახელმწიფო ხელისუფლებაც არასახელმწიფოებრივი რუსი ხალხისთვის, ყოველთვის იყო გარეგანი და არა შინაგანი პრინციპი, ის ამ ხალხისგან კი არ იქმნებოდა, არამედ თითქოსდა გარედან მოდიოდა, როგორც სასიძო მოდის საპატარძლოსთან. ამიგომ ხელისუფლება ხშირად სხვა ქვეყნის, გერმანელთა ბატონობის შთაბეჭდილებას გოვებდა“¹.

რუსის ყოფიერების დანელიასეული დახასიათებაც ამ განასერში მოძრაობს, ანალოგიები შეიძლება უსასრულოდ გავაგრძელოთ. ცნობილია მაგალითად, როგორ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ბერდიაევი რუსული ინტელიგენციის ანალიზს, რუსული კომუნიზმის წყაროების დასახასიათებლად. „რომ გავიგოთ რუსული კომუნიზმის წყაროები და გავაცნობიეროთ რუსული რევოლუციის ხასიათი, საჭიროა ვიცოდეთ რა არის ის თავისებური მოვლენა რასაც რუსეთში ინტელიგენცია ეწოდება.“² ბერდიაევი დაწერილებით აანალიზებს რუსული ინტელიგენციის თავისებურებებსა და ევროპისაგან განსხვავებულობას. ინტელიგენციის ანალოგიური ანალიზი აქვს გაკეთებული სერგი დანელიას, განსაკუთრებით გრიბოედოვის ფილოსოფიის შესახებ დაწერილ ნაშრომში. დანელიას მტკიცებით, „გრიბოედოვის ნაწარმოები პირველი სავსებით წარმატებული მცდელობაა მხატვრულ ლიტერატურაში აისახოს ქმნადი რუსული ინტელიგენციის ცხოვრება და სწორედ ამიგომ მასში გამოკვეთილადაა გამოსახული რუსი ინტელიგენციის ნიშნები. გასაგებია, რომ ეს ვითარება გრიბოედოვის პიესას ძალზე მოხერხებულ საშუალებად ხდის რუსი ინტელიგენტის გიჟის შესასწავლად“³. ამდენად, უფიქრობთ, რომ რასაც დანელიასთან წავეითხავთ რუსი ერისა და რუსული კომუნიზმის შესახებ, ყველაფერი თანხმობაშია ამ ერის წარმომადგენელთა მიერ მოცემულ დახასიათებასთან და არ უნდა ჩაითვალოს უჩვეულოდ. საწყის თეზისად დანელია აყენებს დებულებას „ბოლშევიზმი რუსული ნაციონალიზმია“⁴. მართალია, ის გამოდის ინტერნაციონალიზმის აბრით და თითქოს გამორიცხული უნდა იყოს მისი ნაციონალურ მოძრაობად გამოცხადება, „მაგრამ ეს მაინც ფაქტია, ბოლშევიზმი რუსული ნაციონალური მოძრაობაა“⁴.

1 იქვე, ავ. 5.

2 Бердяев Н. А., Истоки и смысл русского коммунизма, гв. 17.

3 Данелия С. И., Философские исследования, Тбилиси, 1977, გვ. 304-305.

4 ღარიანი ს., ბოლშევიზმი და საქართველო, გამ. „საქართველო“, 1920, N 33.

ბოლშევიკებში წარმოიშვა რუსეთში. მის წარმოშობას მრავალი მიზეზი აქვს, იქნება ეს დამფუძნებელი კრების უვარგისობა, რუსეთის ომში დამარცხება, ეკონომიკური კრიზისი და სხვა. მაგრამ ვერცერთი მათგანი ვერ შეძლებდა ბოლშევიკების წარმოშობას, „რომ თვით რუსი ხალხი თავისი ბუნების ძალით არ ყოფილიყო წინასწარ განწყობილი ბოლშევიკების იდეის შესათვისებლად... მიზეზი ამ მოძრაობისა თვით რუსი ხალხის ფსიქოლოგიაში უნდა ვეძებოთ“¹.

წერილების ამ სერიალში დანელია აგრძელებს რუსი ხალხის ფსიქოლოგიის დახასიათებას. აღნიშნავს, რომ ეს ხალხი ჩამოუყალიბებელია, მას არა აქვს მინაგანი ფორმა, ბუნებით ანარქიულია, ამიგომ რუსი ხალხი ფორმას და წერსიგს ყოველთვის გარედან, სახელდობრ დასაველეთ ევროპიდან იღებდა. როდესაც ეს ფორმა გარედან ეძლეუა, მისი მასები პასიურია და მხოლოდ ზედაფენა ხდება მამოძრავებელი ძალა. „რუსეთში წარმმართველი იყო არა სამოგადოება, არამედ პოლიტიკური ორგანიზაცია, სახელმწიფო. ამას რუსის ფსიქოლოგიაში აქვს საფუძველი, კერძოდ, რუსის სლავიანური ბუნების პასივობასა და ინერტულობაში. რუსი ადვილად თანხმდება სხვის ნების დაყოლაზე, რადგანაც მას თავისი ნება, თავის „მე“, თავისი პიროვნება არ გააჩნია“².

მამასადამე რუსი ხალხი იყო მასალა, რომელსაც აფორმებდა და კულტურას აძლევდა დასაველეთ ევროპა. როდესაც ევროპა დაუპირისპირდა რუსეთს, მას საფუძველი გამოეცალა და ამ ნიადაგზე შეიქმნა ბოლშევიკები. „თუ კულტურა ევროპული მოვლენაა ბოლშევიკებში არის რუსული მოვლენა“, ასეთია დანელიას დასკვნა. მისი მტკიცებით, ბოლშევიკებში უფორმობის გამართლებაა. სამოგადოების საფუძველში მდებარე საკუთრების ფორმის, ჩემისა და შენის განსხვავების გაუქმებაა. ბოლშევიკებში აზიური სოციალიზმია, განსხვავებული მარქსის ევროპული დემოკრატიული სოციალიზმისაგან. ეს ნიშნავს, რომ მარქსიზმსა და ბოლშევიკიზმს შორის ისეთივე დიდი ზღვარია, როგორც ევროპელსა და რუსს შორის. დანელიას აზრით, ბოლშევიკებში რუსეთის შურისძიებაა ევროპის მიერ კულტურის დამკვიდრებისათვის. ამიგომ რუსეთი უარყოფს კულტურას. დასაველეთმა რუსეთი დაამარცხა სიმდიდრით, ამიგომ ბოლშევიკებში უარყოფს საკუთრებას. დასაველეთის სახელმწიფომ სძლია რუსეთის სახელმწიფოებრიობას, ამიგომ ბოლშევიკებში უარყოფს საერთოდ სახელმწიფოს. ბოლშევიკებში,

¹ იქვე.

² იქვე.

როგორც წმინდა რუსული მოვლენა ერთნაირად მიუღებელია როგორც ევროპელის, ისე ქართველისთვის. „ბოლშევიზმი როგორც სოციალიზმი მიუღებელია ქართველი ერისთვის“, – ხაზგასმით აღნიშნავს დანელია. ისე როგორც რუსი ხალხის ბუნებისაგან, მკვეთრად განსხვავებულია ქართველის ეროვნული სახე და ამდენად, მიუღებელია ქართველისთვის რუსობა, ასევე მიუღებელია ქართველისთვის ბოლშევიზმიც. ქართველი არათუ პასიური არაა უცხოელის მიმართ, არამედ მთელქცისი ისტორია ესაა ბრძოლა უცხოელი დამპყრობლების წინააღმდეგ. მასში ბრძოლის კულგია, ის ყოველთვის ხმალამართულია და ბუნებრივია, ქართველის მეგრძოლი სული არ ეგუება ყველაფრისმომთმენი რუსის სულს. რუსი ერის ცხოვრებაში განმსაზღვრელი თემია, ქართველის ცხოვრებაში განმსაზღვრელი პიროვნებაა, რომელიც უჯანყდება თემს. ჯოყოლა ალხასტაიძე და ალუდა ქეთელაური თემისადმი აჯანყებული პიროვნებების ნიმუშია. საქართველოს ისტორიის საწინააღმდეგო სურათია რუსეთში, სადაც პიროვნება თემის მიერაა შთანთქმული. ამ დაპირისპირების საფუძველს დანელია გეოგრაფიულ გარემოში ეძებს. რუსეთის თვალუწვდენელი ველები, საცხოვრებლად მეტად იოლი, ხელს უწყობდა რუსის სიზარმაცეს და პასიურობას. საქართველოს მთები აიძულებდა ქართველს ეაჭიურა, ამ მთაგრეხილების მიერ შექმნილ სიძნელეთა დასაძლევად. ქართველის გარემო მას აიძულებდა თვითონვე შეექმნა თავისი ფორმა და ის რუსიფით ნასესხები ფორმით არ ცხოვრობდა. საკუთარი თავის ფორმირება ქართველის თავისუფლების მაჩვენებელია. ქართველისთვის გაუგებარია სოციალიზმის პრინციპი, საზოგადოებრივი საკუთრება. მისთვის უცხოა ჩემისა და შენის შორის სამღვრების დაწესება. „სოციალიზმი და ქართული ეროვნული ფსიქიკა ისე ეწინააღმდეგებიან ერთიმეორეს, როგორც დღე ღამეს და ცეცხლი ყინულს“. დანელია იგივეს საყვედურობს სოციალდემოკრატებს, რომლებიც მაშინ საქართველოში ბატონობდნენ. ის კითხვით მიმართავს მათ: რატომ არ განახორციელებთ სოციალიზმი, თუკი ის საქართველოს გამოადგებოდა, ხომ დაამყარეთ პროლეტარიატის დიქტატურა, რომელიც უნდა ყოფილიყო სოციალიზმის აშენების იარაღი. ქართულ სულს შეესაბამება პიროვნების მამოძრავებელ ძალად ყოფნა და კერძო საკუთრების ინსტიტუტი. არც თემი, არც საზოგადოებრივი საკუთრება, არ არის ქართული სულის შესაფუძნისი. ამდენად, ქართული სინამდვილის მიმართ გამოუსადეგარია ბოლშევიზმიც და სოციალიზმიც.

რუსი და ქართველი ხალხების დაპირისპირებას დანელია აანალიზებს ევროპასთან მიმართებაში. საერთო მათ ის აქვთ, რომ ევროპას ეწინააღმდეგება საქართველოც და რუსეთიც, მაგრამ ამ წინააღმდეგობის საფუძველი სრულიად განსხვავებულია. ქართველი ევროპიელისაგან მოითხოვს სხვადასხვა ხალხებისადმი ისეთივე დამოკიდებულებას, როგორიც საკუთარი ქვეყნისა და ხალხისადმი აქვს. რუსი ევროპიელისაგან მოითხოვს უარი თქვას თავის ფორმაზე, რადგან რუსი თვითონ უფორმოა. იგი მოითხოვს პიროვნების უარყოფას და სოციალიზმის დამყარებას ევროპაში. დანელიას მტკიცებით, „ქართველი ერი ეწინააღმდეგება ფაქტს და იცავს ევროპული კულტურის პრინციპს. რუსი ხალხი კი ეწინააღმდეგება ევროპული კულტურის პრინციპს (პიროვნებას) და ანიჭებს ამ კულტურის ფაქტს პრინციპის მნიშვნელობას (სოციალიზმი). ქართველი ხალხი იცავს ევროპული კულტურის სუბსტანციას და უარყოფს მის აქტიუდენციას, რამდენადაც ეს უკანასკნელი ეწინააღმდეგება პირველს. რუსები კი იცავენ ევროპული კულტურის მოვლენას და უარყოფენ ამ კულტურის სუბსტანციას“¹. ეს ნიშნავს, რომ რუსი უარყოფს ევროპელს, ქართველი კი, – ევროპული კულტურის დაცვის საქმეში, უფრო ევროპელია, ვიდრე თვით ევროპელები.

დანელია არ ჯერდება სოციალიზმის, ბოლშევიზმის, მენშევიზმის, დიქტატურის და რუსების კრიტიკას. ის უშუალოდ მონაწილეობს რუსეთის დამპყრობლური პოლიტიკის წინააღმდეგ მიმართულ სოციალურ მოძრაობაში და ერთნაირად უარყოფს სოციალიზმის როგორც ბოლშევიკურ, ისე მენშევიკურ ვარიანტს.

3. დანელია პროვნული მოძრაობის ცენტრში

დანელიას პოლიტიკური მრწამსი მისი მოღვაწეობის საწყისიდან ყალიბდება და იგი თავიდანვე შეუთავსებელი იყო სოციალ-დემოკრატიული და კომუნისტური მოძრაობის პრინციპებთან. ეს ნათლად გამოვლინდა მის ნაშრომებში: „საქართველოს ეკონომიკური ვითარების შესახებ“, ჟორდანიაა წინააღმდეგ მიმართულ შრომაში და წერილების სერიაში ბოლშევიზმის წინააღმდეგ. დანელია თავის პუბლიცისტურ მოღვაწეობას

¹ იქვე, № 50.

ძირითადად გაზეთ „საქართველოს“ გზით ეწეოდა. ეს არ უნდა იყოს გასაკვირი, თუ გაეხსენებთ, რომ ეს გაზეთი თავიდანვე ორიენტირებულია ეროვნულ-დემოკრატიულ პრინციპებზე. შემდეგ კი, როცა პარტია ჩამოყალიბდა, ის გახდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ორგანო. ამ გაზეთის რედაქტორობდა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი, პუბლიცისტი და მწერალი მიხეილ ჯაფარიძე.

სერგი დანელია თავიდანვე გამოირჩეოდა ინდივიდუალიზმისადმი მისწრაფებით. მას მიაჩნდა, რომ კულტურა ინდივიდუალობის შედეგია, რომ პიროვნული საწყისის გარეშე კულტურის შექმნა ძნელია. კოლექტიური მოქმედება და შემოქმედება, საკუთარი ნებისყოფის სხვისთვის დაქვემდებარება, მისთვის მიუღებელი იყო. მას გასეგზე უფრო ადრე ჰქონდა გაცნობიერებული, რომ ყოველგვარი ორგანიზაციის წევრობა ნიშნავს მოქმედების საზოგადო პრინციპებისადმი დაქვემდებარებას, საკუთარი პასუხისმგებლობისაგან თავის დაღწევას და ამროვნების სიზარმაცეს. ის, რასაც გასეგი ჩინებულად ახასიათებს შემდეგნაირად გამოიხატება: „მე ფიქრობ, რომ პარტიისადმი კუთვნილების გოგალური მოთხოვნა ჩვენი ღროის ერთ-ერთი ყველაზე სამარცხვინო გადამღები და უაზრო დააეადებაა... იზრდება იმათი რიცხვი, ვინც პარტიის წევრობის გოგალურ მოთხოვნას უგონობად და უზნეობად მიიჩნევს და მოქმედებს ლოზუნგით: ნუ იქნები პარტიის წევრი. პარტიისადმი კუთვნილების იმპერატივი უკანასკნელი 20 წელი ბატონობდა. ის ჩვენი ღროის საგანგამო სიმპტომა და მოითხოვს ყურადღებას. სანამ დოქტრინას შევისწავლიდეთ, უნდა გავერკვეთ – ვინ შეიმუშავა და ვინ უჭერს მხარს. პარტიებზე მაღლამდგომთ ისინი აკრიტიკებენ, ვინც საერთოდ დამოუკიდებლად არაფერზე დაფიქრებულა. პარტია მათ თვალში ემსგავსება ავტობუსს, რომელშიც ჩასხდნენ და გაემგზავრნენ. მათ გრანსპორტი გამოიყენეს იმისთვის, რომ ფეხები არ დაეღალოთ სიარულით. არიან ადამიანები, რომლებიც თავიდანვე დადლილნი არიან საკუთარ თავთან ყოფნით და ცდილობენ გაექცნენ საკუთარ თავს“¹.

გასეგის მტკიცებით, „პასუხი კითხვაზე – „რაგომ გვიჩნდება საკუთარი თავისგან გაქცევის გრძნობა? – მოითხოვს ფსიქოლოგიისა და მეტაფიზიკის მთელი სისტემის გადახედვას“. ეს საესებით მართებული

1 Хосе Ортега и Гассет. Не быть членом партии, Социологические исследования, 1993, N 7. გვ. 105-106.

მოსაზრებანი დანელიასთვის უცხო არ ყოფილა. მიუხედავად ამისა, ის პარტიაში მაინც შევიდა. რატომ? ნუთუ მართლა საკუთარი მეობის დაკარგვის ხარჯზე მოხდა მისი შესვლა პარტიაში? ფიქრობთ, რომ არა, რადგან დანელიას თავისი მეობა ჩეკაში პატიმრობისასაც არ დაუკარგავს და რას უნდა აეძულებინა თავისუფალი კაცი დაეკარგა მისი მეობა. ამ ფაქტის ასხნა სხვა რამეში უნდა ვეძებოთ. დანელიასთვის პარტიაში შესვლის პერსპექტივა ახალგაზრდობიდანვე არსებობდა. ხუთი წლის რევოლუციის დროს ის გიმნაზიიდან გარიცხეს, როგორც ცარიზმის წინააღმდეგ მებრძოლი. როგორც თეორიულ შეხედულებებში, ისე პუბლიცისტიკაში, არც მთავრობის, არც რომელიმე პარტიის მიმართ რაიმე დამთმობლური, თუ მაამებლობის პოლიტიკა არ გაუტარებია. მისი პოზიცია ყოველთვის კრიტიკული იყო, როგორც იმპერიის, ისე რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილე პარტიების მიმართ. ცნობილია, როგორ სასტიკად გააკრიტიკა ნოე ჟორდანიას მკიცებებისათვის – ქართველებს ეროვნული გრძნობა არ გააჩნიათო. ასეთივე კრიტიკული იყო მისი პოზიცია მენშევიკების მიმართ, როცა ისინი საქართველოში მმართველი პარტია გახდნენ. არც სხვა პარტიებს წყალობდა და მაინც 1918 წელს ის შევიდა 1916 წელს შექმნილ ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიაში. ეს აიხსნება იმით, რომ დანელიას სოციალური ღირებულებანი და პოლიტიკური ორიენტაცია დაემთხვა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ღირებულებით ორიენტაციებს. ეს იყო პირველ რიგში საქართველოს დამოუკიდებელი ეროვნული სახელმწიფოს მოთხოვნა, თავისუფალი საქართველოს იდეა, სრული დამოუკიდებლობა, არამარტო რუსული იმპერიალიზმისაგან, არამედ კავკასიის ხალხთა და სახელმწიფოთაგანაც. მას შეგნებული ჰქონდა, რომ იმპერიის წინააღმდეგ გამხოლოებულ მებრძოლთა ქმედება, ისე როგორც ანარქისტული ქაოსი, საქართველოს თავისუფლებას ვერ მოუტანდა. ის მომხრე იყო დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლთა ერთიანობისა, მათი ღირებულებისა და ამის ფორმად მიაჩნდა პარტია, კერძოდ, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია. ეს პარტია მიზნად ისახავდა დემოკრატიული და თავისუფალი საზოგადოების აშენებას. დანელია მენშევიკების ბატონობის პერიოდში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის იდეოლოგიის და თეორეტიკოსის ფუნქციას ასრულებდა, მაგრამ ვითარება არსებითად შეიცვალა მას შემდეგ, რაც ბოლშევიკურმა რუსეთმა დაიპყრო საქართველო. იგი ჩადგა საქართველოს რუსეთის ბატონობისაგან განმათავისუფლებელთა რიგებში. ეროვნულ-დემოკრატიულმა პარტიამ,

სხვა ოპოზიციურ პარტიებთან ერთად, მოქმედების საერთო ნიადაგის ჯორჯაძისეული თეორიის საფუძველზე, გააცნობიერა ინტერვენტა წინააღმდეგ იარაღით ხელში ბრძოლის აუცილებლობა. ძალის წინააღმდეგ ძალა იყო საჭირო. მასების დასარაზმებად და აჯანყებისთვის მოსამზადებლად შეიქმნა 5 ოპოზიციური პარტიისაგან შემდგარი დამოუკიდებლობის კომიტეტი, ამ კომიტეტთან სამხედრო საბჭო. თითოეული პარტია დამკომში წარმოდგენილი იყო თანაბარი წევრებით და უფლებებით. ამის შესახებ ჩეკას აგენტურის მონაცემებში აღნიშნული: „აგენტურისაგან იმ ცნობების მიღება, რომ ისახება ხუთი საბჭოეთის საწინააღმდეგო ქართული პარტიის გაერთიანება (მენშევიკებისა, ეროვნული დემოკრატებისა, ფედერალისტებისა, ქართველი ესერებისა და სხივისტებისა), დაეიწყეთ 1922 წლის მაისიდან. შემდგომმა ცნობებმა დაადასტურეს, რომ არსებობს ამ პარტიათა ბლოკი საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლის ნიადაგზე. ბლოკს სათავეში უდგას „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტი“, შექმნილი პარიტეტული წარმომადგენლობის საწყისებზე. დამუშავების პროცესში გამოვლინდა კომიტეტის ძირითადი ხაზი, რომელსაც მიეყვართ საბჭოთა ხელისუფლების დასამხობად აჯანყების წამოწყებისაკენ“.

მიუხედავად იმისა, რომ მაშინდელ საქართველოში ყველაზე გავლენიანი მენშევიკების პარტია იყო, და ყველაზე მეტი წევრი მას ჰყავდა, ეროვნულ-დემოკრატებმა, ფედერალისტებმა, ესერებმა და სხივისტებმა, მენშევიკებს არავითარი უპირატესობა არ მიანიჭეს. დამკომი პარიტეტულ პრინციპებზე იყო აგებული, მხოლოდ თავმჯდომარის პოსტი იყო მათთვის დათმობის მაჩვენებელი, მოადგილე კი ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიიდან იყო. ყოველ პარტიას ჰყავდა თავისი ცენტრალური კომიტეტი და ზოგიერთ მათგანს სამხედრო კომიტეტიც. ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას საკუთარი სამხედრო კომიტეტი ჰყავდა, რომელიც ამზადებდა შეიარაღებულ აჯანყებას და გამოსვლებს მარიონეტული ბოლშევიკური მთავრობის წინააღმდეგ.

ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიაში მრავლად იყვნენ ინგელიგენციის წარმომადგენლები. უნივერსიტეტის პროფესორთაგან ამ პარტიაში, სერგი დანელიას გარდა, მოღვაწეობდნენ ნიკო კეცხოველი (ის პარტიის ცკ-ს წევრიც იყო), თინა და გიორგი წერეთლები. ამ პარტიის ერთ-ერთი

1 ნესტან კირთაძე, 1924 წლის აჯანყება საქართველოში, ქუთაისი, 1996, გვ. 330.

აქტიური წევრი იყო ვალერიან გამყრელიძეს, შემდგომში უნივერსიტეტის გამომცემლობის დირექტორი. პარტიაში მრავლად იყვნენ წარმოდგენილი სამსუდროები და შეიარაღებული აჯანყების ორგანიზატორები – გენერალი კოტე აფხაზი, ღუშეთისა და კახეთის აჯანყების დიდი ორგანიზატორი ქაქუცა ჩოლოყაშვილი, ღათა ვაჩნაძე, რეჟისორი ალექსანდრე ახმეტელი და სხვ.

ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას, რომელიც შექმნა სპირიდონ კელიამ, გამოეყო „ახალგაზრდა ეროვნულ-დემოკრატთა ორგანიზაცია“, რომელსაც თავისი ცენტრალური კომიტეტი ჰყავდა. შემდგომში ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიაში მოხდა დაპირისპირება რადიკალებსა და ზომიერებს შორის. რადიკალები მოითხოვდნენ აჯანყების გზით მთავრობის დამხობას, ზომიერები ამ ნაბიჯიდან თავს იკავებდნენ. ამაზე მეტყველებს მიხეილ ჯავახიშვილის 1923 წლის თორმეტი მაისის დაკითხვის ოქმი. გამომძიებელ პეტროსიანის კითხვაზე ჯავახიშვილი პასუხობს: „ჩვენი ბოლო პროგრამის თანახმად (1921 წლის იანვარი) რადიკალიზმის მიმდინარეობა ჭარბობდა.

კითხვა: დაასახელეთ ეროვნულ-დემოკრატთა ცენტრალური კომიტეტის შემადგენლობის იმ წევრთა გვარები, რომლებიც რადიკალიზმთან ახლოს დგანან.

პასუხი: მე, იასონ ჯავახოვი, ნიკო კეცხოველი, სერგი დანელია, დიმ. ჯავახოვი. დარჩა კოტე აფხაზი და წინამძღვარი, რომლებიც პოლიტიკურად ერთობ სუსტად არიან მომზადებულნი. ჩვენ შორის სერიოზული უთანხმოება არ ყოფილა.

კითხვა: იდგა თუ არა თქვენს ცენტრალურ კომიტეტში პარტიის სახელწოდების შეცვლის, მაგალითად, „რადიკალ-დემოკრატთა პარტიის“ დარქმევის საკითხი.

პასუხი: ეროვნულ-დემოკრატთა პარტიის სახელწოდება მექანიკურად შემორჩა. სინამდვილეში, ჩვენ ფორმალურად უნდა გვრქმეოდა ახალი სახელი (1921 წლის იანვრიდან) „დემოკრატიული პარტია“, რომელიც შეიქმნა... ეროვნულ-დემოკრატთა, რადიკალ-დემოკრატთა, მესაკუთრე გლეხთა და უპარტიოთა კავშირის გაერთიანებით“.

როგორც ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დაჰატიმრებულ წევრთა ჩვენებებსა და ჩეკას მასალებშია აღნიშნული, სერგი დანელია პარტიის

ცენტრალური კომიტეტის წევრად 1922 წლის გაზაფხულზე აურჩევიათ. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია ცენტრალური კომიტეტის სხდომებს მორიგეობით მართავდა ცენტრალური კომიტეტის წევრთა ბინებში, სადაც პარტიის საჭირობო საკითხები წყდებოდა. დიმიტრი ჯაფახიშვილის 1923 წლის 13 მაისის ჩვენებაში ამის შესახებ აღნიშნულია: „ჩემს ბინაში გამართულ ცენტრალური კომიტეტის სხდომას ესწრებოდნენ მხოლოდ და მხოლოდ ცენტრალური კომიტეტის წევრები – ყოფილი და ახლანდელი, ცენტრალური კომიტეტის ახალკომპიტირებული წევრები: მე, დანელია და ახმეტელი, აგრეთვე პარტიის ლეგალურად არსებობის დროინდელი ცენტრალური კომიტეტის ყოფილი წევრები“¹. ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცენტრალურ კომიტეტში სერგი დანელიას წევრობას ადასტურებს კოტე აფხაზის ჩვენება: „თებერვლის დამდეგს ეროვნულ-დემოკრატებმა სხდომები გამართეს მგონი ყიფიანის ქუჩაზე... ცენტრალური კომიტეტი შედგებოდა იასონ ჯაფახიშვილისა, მიხეილ ჯაფახიშვილისა, ჩემი, კონსტანტინე აფხაზის, წინამძღვრიშვილის, კეცხოველის და სხვებისაგან. უფრო გვიან, ოქტომბერში ცენტრალურ კომიტეტში შევიდნენ ექიმი დიმიტრი ჯაფახიშვილი და დანელია, მგონი, სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელი“².

რამდენად დიდი გავლენა ჰქონდა ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიას ინსურგენტებზე ამას მოწმობს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის დახასიათება-მოხსენებაში: „საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტის საქმეზე აგენტურის მონაცემები“. „ეროვნული-დემოკრატები. სამხედრო-ორგანიზაციულ და საჯანყო მუშაობაში ნაკლებად ინტენსიური როლი იყო ეროვნულ-დემოკრატთა პარტია. სამხედრო ცენტრის შექმნის მერე მათი ცენტრალური კომიტეტის სამხედრო ორგანიზაცია ისევე, როგორც მენშევიკებისა, არ დაშლილა. ამ ფაქტზე ნარიკელაძე ამბობს: „დ. ვაჩნაძემ მითხრა, ჩვენ ჩვენი ეროვნული შტაბი გვყავს, რომელიც მთელ ქართლ-კახეთს აერთიანებს და ყოველ წუთს შეგვიძლია გამოვიყვანოთ თოფიარაღასხმული ათი ათასამდე კაცი – ცხენოსანი და ქვეითი“. მუსხელოვი დასძენს: „დავით ვაჩნაძეს განვუცხადე, ნაციონალისტებმა დამოუკიდებლად მოქმედება გადაწყვიტეს-მეთქი და კახეთში გამოსვლების მოწყობის საკითხი დავსვი.“

1 იქვე, გვ. 222.

2 იქვე, გვ. 265.

რა ძალების იმედით იყვნენ ეროვნული დემოკრატიები? ნარიკელაძე აზრობს: „ვაჩნაძემ დასძინა, სადღაც გომბორთან იმათ ბლომად იარაღი და გყვიამურქვევები აქეთო“. და შემდეგ „მენშევიკმა ვაჩნაძემ მითხრა, ეროვნულ-დემოკრატიებს კახეთის მაზრებში მძლავრი სამხედრო ორგანიზაცია აქეთ, რომლებიც ოფიცრებისა და ფრონტელი ჯარისკაცებისაგან შედგებაო“. პერიფერიაში ეროვნულ-დემოკრატთა ცენტრალური კომიტეტის მუშაობის შესახებ მუსხელივი ამბობს: „ვაჩნაძემ მიაზბო, რომ მათ ადგილობრივი ეროვნული დემოკრატიების მეშვეობით აღრიცხეს კახეთის მოსახლეობა. აღრიცხვა მიმდინარეობს სეპანეთში, ქუთაისის რაიონში, იმერეთში, ახლა კი დანარჩენი რაიონების აღრიცხვას ვიწყებთო“. ეროვნულ-დემოკრატთა ცენტრალური კომიტეტისა და ჩოლოკაევის გავლენის ძალაზე მეტყველებს შემდეგი ნაწყევლები: „ჩოლოკაევი ანგარიშს უწევს კომიტეტს, ის ეროვნულ-დემოკრატთა ცენტრალური კომიტეტის ღირეტივებს ასრულებს“ (ნარიკელაძის ჩვენება), „ჩოლოკაევთან მუდმივი ურთიერთობა ჰქონდათ ეროვნულ-დემოკრატთა ცენტრალური კომიტეტის წევრებს ვაჩნაძესა და წინამძღვრიშვილს“ (ცენტრალური კომიტეტის წევრის ჯავახოვის ჩვენება)... ამ საქმეზე დაჰატირებულია 55 კაცი. აქედან 4 ეროვნულ-დემოკრატთა ცენტრალური კომიტეტის წევრი (მ. ჯავახიშვილი, სერგი დანელია, დიმიტრი ჯავახიშვილი და ცენტრალური კომიტეტის თავმჯდომარე კოტე აფხაზი), 6 კაცი (ანდრონიკოვი, წულუკიძე, მუსხელიშვილი, იოსებ გედევანოვი, კოტე აფხაზი და ხიმშიავე) – სამხედრო ცენტრის წევრი, პარიტეტული კომიტეტის თავმჯდომარე ქარცივაძე და კონგრდაზერვის გამგე ნარიკელაძე“¹.

ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სამხედრო ცენტრს მუშაობა არ შეუწყვეტია მას შემდეგაც, რაც პარიტეტულ კომიტეტთან შეიქმნა ხუთი ოპოზიციური პარტიის წევრებისაგან შემდგარი გაერთიანებული სამხედრო ცენტრი, ჯერ ნარიკელაძის, შემდეგ ვაჩნაძის ხელმძღვანელობით. 1923 წლის დასაწყისისათვის შეიქმნა აჯანყებულთა კომიტეტი. აჯანყებას უნდა მოეცა მთელი ამიერკავკასია, მაგრამ გამცემის მეშვეობით ბოლშევიკების ჩეკამ შესძლო აჯანყების მეთაურთა დაჰატირება. დაკავებულ იქნენ პარიტეტული კომიტეტის ხელმძღვანელები, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცეკას წევრები და სამხედრო ცენტრის წევრე

¹ იქვე, გვ. 344-345.

ბი. როგორც ზემოთ აღენიშნეთ, სულ 55 კაცი. დაპატიმრებულთა შორის იყო სერგი დანელია. სერგი დანელიას ცხოვრებასა და მოღვაწეობაზე ჩემი მონოგრაფია სამჯერ გამოვიდა. ყოველი ახალი გამოცემა დანელიას არქივიდან მოპოვებული მანამდე უცნობი მასალებით ივსებოდა, მაგრამ მისი პოლიტიკური პატიმრობის შესახებ არასოდეს მქონია კონკრეტული მასალები. მხოლოდ ის ვიცოდი ვალერიან გამყრელიძის ნათქვამიდან, რომ სერგი დანელია დაპატიმრებული იყო გენერლებთან ერთად. როდესაც საქართველოს უშიშროების კომიტეტის თავმჯდომარე გახდა ფილოსოფიის ფაკულტეტის კურსდამთავრებული, ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი აქტიური მონაწილე, ირაკლი ბათიაშვილი, მან სამუალება მისცა მეცნიერებსა და ყველა დაინტერესებულ პირს, გასცნობოდნენ უშიშროების მეტად დამთრგუნეულ, მაგრამ ისტორიისთვის აუცილებელ საარქივო მასალებს. ჩვენი კათედრის წარმომადგენლებმა ამ არქივში მონახეს სერგი დანელიას მეორე პატიმრობის საქმე, მაგრამ პირველი პატიმრობის მასალებს ვერ მიაგნეს. მოიგანეს აგრეთვე მასალები, რომელშიც სამხედრო საბჭოს წევრთა მიმართ პოლიტიკურის გარდა სისხლის სამართლის საქმეებზეა ლაპარაკი. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ნ. კირთაძის წიგნი გამოვიდა, მოგვეცა საშუალება გავცნობოდით სერგი დანელიას პირველი პატიმრობის მასალებსაც. ისიც უნდა ითქვას, რამდენად დიდი საქმე გააკეთა ავტორმა არქივის ამ მასალების გამოქვეყნებით, რადგან შემდგომში არქივი დაიწვა და ცეცხლს თან წაყვებოდა ბევრი საიდუმლო, რაც დღეს მასიური მკითხველისთვის მისაწვდომი გახდა ნ. კირთაძის ნაშრომის მეშვეობით.

მართალი გამოდგა ვალერიან გამყრელიძე. იმ 55 ოპოზიციონერიდან, რომელთაგან ერთად დაიჭირეს სერგი დანელია, 12 იყო სამხედრო, თუმცა, ისინი ყველანი გენერლები არ ყოფილან. ესენი იყვნენ დამოუკიდებლობის კომიტეტთან შექმნილი გაერთიანებული სამხედრო ცენტრის წევრები. „ძიების მონაცემებით, ამ ორგანოს შექმნის ისტორია ასეთია: საქართველოს გასაბჭოების მერე, მის ტერიტორიაზე არაერთი სამხედრო ორგანიზაცია შეიქმნა. მათგან ყურადღებას ყველაზე მეტად იმსახურებდნენ: 1) ბანდიტური ხასიათის სამხედრო ორგანიზაცია, რომელსაც ჩოლოკაევი მეთაურობდა და სხვ., 2) ოფიცერთა და ჯარისკაცთა სამხედრო კომიტეტი, რომელსაც გენერალი მაზნიევი ხელმძღვანელობდა, 3) „ბანდების კომიტეტი ანუ „აჯანყებულთა რაზმების კომიტეტი“, 4) მენშევიკთა ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული სამხედრო ორგანიზაცია და 5)

ეროვნული დემოკრატიების ცენტრალურ კომიტეტთან არსებული სამხედრო ორგანიზაცია. დამოუკიდებლობის კომიტეტის სახით პოლიტიკური ცენტრის შექმნასთან დაკავშირებით თავისთავად დაისვა მანამდე დაქსაქსულ სამხედრო ორგანიზაციასთან პალისსმევის კოორდინაციის საკითხიც, რისი შედეგიც შეიქნა გაერთიანებული სამხედრო ცენტრი¹.

დაპატიმრებულთა დიდი ნაწილი 1924 წელს გაუსამართლებლად დახვრიტეს. აღსანიშნავია ისიც, რომ გარკვეულ კურორტსავე პქონდა ადგილი. 1923 წლის 23 მაისს ამიერკავკასიის და საქართველოს საგანგებო კომისიასთან ერთობლივ კოლეგიაზე, მოგილევსკის თავმჯდომარეობით, მოისმინეს ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის თავმჯდომარის, სამხედრო კომისიის წევრის და ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის სამხედრო საბჭოს თავმჯდომარის კონსტანტინე აფხაზის საქმე. გამოუტანეს დახვრეტის განაჩენი, რაც 24 საათში აღასრულეს. ამის შემდეგ ჩეკაში მოდის მომართვა, რომ დასაკითხად გამოუგზავნონ კონსტანტინე აფხაზი. საპასუხო წერილში აღნიშნულია, რომ აფხაზი უკვე დახვრეტილია, ამიგომ მისი გაგზავნა შეუძლებელია. აფხაზთან ერთად დახვრიტეს ყველა ის სამხედრო, რომელიც ამ საქმეზე იყო დაპატიმრებული. მათ შორის 4 გენერალი, 4 პოლკოვნიკი, დანარჩენი ოფიცრები. ამის შესახებ დახვრეტილთა პანაშვიდის მომწყობი კომისია კონსტანტინეპოლის ქართველ საზოგადოებას აუწყებდა: „კონსტანტინეპოლის ქართველ საზოგადოებას ეუწყება, რომ ამა წლის 20 მაისს ქალაქ თბილისში საქართველოს საოკუპაციო ხელისუფლების განკარგულებით, გაუსამართლებლად, დახვრეტილ იქნენ საქართველოს განთავისუფლებისთვის თავდადებულნი მებრძოლნი:

1. გენერალი ანდრონიკაშვილი ალექსანდრე სიმონის ძე
2. გენერალი წულუკიძე ვარდენ გრიგოლის ძე
3. გენერალი აფხაზი კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე
4. გენერალი მესხელიშვილი როსტომ ილიას ძე
5. პოლკოვნიკი ხიმშიაშვილი გიორგი ნიკოლოზის ძე
6. პოლკოვნიკი მაჭაყარიანი ალექსანდრე მიხეილის ძე
7. პოლკოვნიკი გულისაშვილი ელიზბარ გაქარიას ძე
8. პოლკოვნიკი ჩრდილელი დიმიტრი ნიკოლოზის ძე

¹ კირთაძე ნ., 1924 წლის აჯანყება საქართველოში, გვ. 337.

9. ყარალაშვილი ჟარნაოზ ნიკოლოზის ძე
10. ოფიცერი მესრან-ბატონი სიმონ ლევანის ძე
11. ოფიცერი კლიმიაშვილი ლევან ირაკლის ძე
12. სამ. მოხელე ზანდუკელი მიხეილ ნიკოლოზის ძე
13. კერესელიძე იასონ მათეს ძე
14. ჭიაბრიშვილი სიმონ იაგორის ძე
15. ქეთათელაძე ივანე გრიგოლის ძე

სამშობლოსთვის თავგანწირულია სელის მოსახსენიებლად გადახდილ იქნება პანაშვიდი ამა იენისის 3-ს, კეირას, ნაშუადღევს 2 საათზე, ქართულ კათოლიკეთა საეანეში¹.

აღსანიშნავია, რომ 1923 წლის 25 აპრილს საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭომ გაიკეთა გამოუგზავნა შუამდგომლობა სერგი დანელიას და დიმიტრი ჯაფახიშვილის განთავისუფლების შესახებ, რამედ იყარყოფილი პასუხი გაიგზავნა:

„საქართველოს სსრ სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილეს
ამხ. გეგეჭკორს

თქვენი ა. წ. 25 აპრილის 2613 შუამდგომლობაზე ამიერკავკასიის საგანგებო კომისია გაეცნობოდა, რომ სერგი დანელიას და დიმიტრი ჯაფახიშვილის ბრალი ედებათ შეიარაღებული აჯანყების მომზადებაში და მათი გათავისუფლება არ შეიძლება.

ამიერკავკასიის საგანგებო კომისიის თავმჯდომარის მოადგილე
პანკრატოვი².

დანელიას ღირსეულად ეჭირა თავი სხვა მისი თანამებრძოლებისა და თანამოაზრეების გვერდით. ის არც ერთ ბრალდებას არ იღებდა თავის თავზე და იმასაც უარყოფდა, რასაც სხვები აღიარებდნენ. ასე მაგალითად, როგორც აღვნიშნეთ, ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცკ-ს სხდომები მორიგეობით ეწყობოდა ცკ-ს წევრთა ბინებში. მეგობრული ეახშმობის სახით. ერთი სხდომა მის ბინაშიც ჩატარდა. ერთ-ერთი სხდომაზე ის არჩეული იყო ცკ-ს წევრად. ამას დაჰაგიმრებულთა უმეტესობა აღიარებდა დასელია კი არა.

1 იქვე, გვ. 280.

2 იქვე, გვ. 278.

1. დიმ. ჯაფახიშვილთან გამართულ კრებას, რომელმაც განიხილა იასონ ჯაფახოვის მოხსენება და ეროვნულ დემოკრატთა ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის არჩევნები, მე არ დავსწრებივარ. უარეყოფ ამ საკითხზე მ. ჯაფახიშვილის და კ. აფხაზის მოცემულ ჩვენებებს. ეფიქრობ, რომ ისინი ცდებიან.

2. იანვარში დიმ. ჯაფახიშვილის ბინაში ვიყავი, მაგრამ დიმ. ჯაფახიშვილის ჩვენებას, რომ იქ კრება გეჭონდა, უარეყოფ. მე ვახშმად ვეწვიე (იხ. ჩემი I ჩვენება).

3. ცენტრალურ კომიტეტში რომ კოოპტაციით შეეუყვანივართ, ეს ამბავი დიმ. ჯაფახიშვილთან ვახშამზე გავიგე. აფხაზის იმ ჩვენებას, რომ ცენტრალური კომიტეტის წევრი 1922 წლის ოქტომბრიდან ვარ, უარეყოფ. ცენტრალური კომიტეტის წევრის თანამდებობაზე მე იქვე ვთქვი უარი, დიმ. ჯაფახიშვილთან, ქუჩაში რომ გამოვედი. ჩემს უარს ესწრებოდნენ დიმ. ჯაფახოვი, აფხაზი, ახმეტელი. სულ ადვილი შესაძლებელია, რომ ჩემი უარი თავმდაბლობად ჩამითვალეს და შენი უარი მივიღეთ ან ვინმეს ვაცნობეთო, ჩემთვის არავის უთქვამს, არც მე მიკითხავს ვინმესთვის.

4. დიმ. ჯაფახიშვილთან გამართულ ვახშამს ესწრებოდნენ: (სახელმწიფო თეატრის რეჟისორი), აფხაზი, იასონ და მიხეილ ჯაფახიშვილები, იშხნელი, კეცხოველი. მაგონდება, რომ მ. ჯაფახიშვილი არ ყოფილა. ჩემს პირველ ჩვენებაზე, რომ იქ 20 კაცი ვიყავით, უარს ვამბობ. შესაძლოა, რომ ნაკლები ვიყავით. ჩემს იქ ყოფნაში იასონ ჯაფახიშვილს მოხსენება არ წაუკითხავს. დავიშალენით ყველანი ნავახშმევს. დიმ. ჯაფახიშვილის ჩვენებას, რომ მოხსენება იასონ ჯაფახიშვილმა წაიკითხა, ვერ დავადასტურებ. ვვარაუდობ, რომ მოხსენება ჩემს მოსვლამდე წაუკითხავთ, თუკი დიმიტრის ჩვენება სინამდვილეს შეეფერება.

5. ცენტრალური კომიტეტის წევრების: აფხაზის, იასონ და მიხეილ ჯაფახიშვილების კრება: ჩემს ბინაში ამა წლის იანვარში მართლა იყო. განვიხილეთ გაზეთის გამოშვების საკითხი. კამათში მონაწილეობა არ მიმიღია. შეიკრიბნენ ისე, რომ არაფერი ვიცოდი, უფრო სწორად, არავის გაუფრთხილებივარ.

6. პარიტეტულ კომიტეტზე, გაერთიანებულ სამხედრო ცენტრზე, ეროფ

ნულ დემოკრატთა ცენტრალურ კომიტეტთან არსებულ სამხედრო ორგანიზაციაზე, ჩოლოკაევთან ეროვნულ დემოკრატთა კავშირთაერთობაზე მე არაფერი ვიცი.

ს. დანელია

დაპკითხავდა პეტროსიანი¹.

ანალოგიური შინაარსისაა მეორე ჩვენება¹.

თუმცა დანელიას განთავისუფლებაზე ჩეკამ უარი განაცხადა და საკმაოდ მკაცრად უპასუხა მთავრობის მომართვას, მაგრამ შემდგომ რამდენიმე თვეში 1923 წლის 3 აგვისტოს ჩეკას N 1062 ორდერის საფუძველზე მაინც გაანთავისუფლეს. როგორც ჩანს, ამ აქტში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო საბჭოს შუამდგომლობამ. 1923 წლის 12 აპრილს უნივერსიტეტის გამგეობის სხდომას მოხსენდა დანელიას დატუსაღების ამბავი. გამგეობის სხდომამ დაადგინა „ალიძრას შუამდგომლობა სადაც ჯერარს, რათა დოც. ს. დანელია უნივერსიტეტის გამგეობის თავდებობით განთავისუფლებულ იქნეს“. ამ შუამდგომლობაზე, რომლის ასლი ინახება ს. დანელიას არქივში, მას მიუწერია: „თქვენ დაგენაცვლეთ“. მართლაც მნიშვნელოვანი და საკმაოდ გაბედული ნაბიჯი იყო თბილისის უნივერსიტეტის გამგეობის მხრივ ასეთი შუამდგომლობის გაგზავნა, რადგან ამ უნივერსიტეტის თანამშრომელთაგან ბევრი მონაწილეობდა ბოლშევიკების წინააღმდეგ იდეოლოგიურ და პოლიტიკურ ბრძოლაში. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ ჩეკას სამი წლის არსებობა ჯერ კიდევ არ აძლევდა საშუალებას მთლიანად ებაგონა საქართველოში და ყუარდლების გარეშე დაეტოვებინა ესოდენ მრავალრიცხოვანი კოლექტივის შუამდგომლობა. ეს რომ ყოფილიყო 1937 წელს, არც შუამდგომლობა იქნებოდა და არც შესაბამისი დადებითი რეაქცია, მაგრამ 20-იანი წლების დასაწყისში ჩეკა მაინც ფრთხილობდა და რესპუბლიკის ინტელექტუალურ ცენტრთან დაპირისპირება არ აწყობდა. ამიგომ საბოლოოდ ს. დანელია გაანთავისუფლეს.

პირველი პატიმრობის შემდეგ სერგი დანელიას ჯანმრთელობა სერიოზულად შეირყა. როგორც ჩანს, ინტელიგენციისა და ფიზიკურად სუსტი ადამიანის ორგანიზმმა ვერ გაუძლო ჩეკაში მრავალთვიან პატიმ-

¹ იქვე. გვ. 225-226.

რობას. თანაც დაპატიმრებული იყო ხელისუფლების წინააღმდეგ აჯანყების მონაწილის ბრალდებით. მის მიმართ გამოყენებული იყო წამების ის მრავალფეროვანი არსენალი, რაც ახალჩამოყალიბებულ, მაგრამ უკვე საკმაოდ გამოცდილ ჩეკას გააჩნდა. ბოლშევიკები გრაბახობდნენ კიდეც თაყიანთი სისასტიკით. ერთ-ერთი მათგანი აცხადებდა: მენშევიკებმა ჩვენი ხალხი რომ დააპატიმრეს, არც ერთი არ დაუხვრეგიათ, ჩვენ კი, როგორც ხელისუფლება ჩავიგდეთ, საქართველო გავწმინდეთ ოპოზიციისგან. როგორი სასტიკი იყო ჩეკას პირობები, ამას ერთ-ერთი პატიმარი გ. ფალავა შემდეგნაირად აღნიშნავს: ექვსი თვე ვიჯექი ჩეკაში და თხუთმეტი დღე ბაკეკაში. უნდა ვთქვა, რომ ეს თხუთმეტი დღე ნ თვეზე უფრო მწარე იყო. ასეთ ვითარებაში ნამყოფმა დანელიამ განთავისუფლების შემდეგ ვერ შეძლო უნივერსიტეტში სალექციო კურსის გაგრძელება და ტუბერკულოზით დაავადებულმა აბასთუმანს მიმართა სამკურნალოდ. ეს მოხდა 1924 წლის თებერვლის თვეში. თებერვლიდან აგვისტოს ბოლომდე დანელია მკურნალობდა აბასთუმანში. ჩეკას არ დავიწყებია დანელიას „დანაშაული“ და 30 აგვისტოს ახალციხის ჩეკამ კელაე დააპატიმრა. მართალია, მეორე დღეს გამოუშვეს, მაგრამ ერთ დღეში კელაე დააპატიმრეს. რამდენიმე დღის შემდეგ ისევ გამოუშვეს. ბოლოს თბილისიდან მოვიდა გელეფონოგრამა, რომელმაც წერტილი დაუსვა ადგილობრივი ჩეკას მერყეობას დანელიას მიმართ და კელაე პატიმრობაში ააყვანინა. მასთან ერთად უნდა დაეპატიმრებინათ დიმიტრი მგელაძე, კონსტანტინე გამსახურდია, კიდეც რამდენიმე პიროვნება, ბოლოს მათთან ერთად ყველა კეთილშობილი წარმომობის, ყველა ინტელიგენტი, ყველა ოფიცერი, რომელიც მენშევიკების ჯარში მსახურობდა. საინტერესოა, პირდაპირი სატელეფონო საუბრის შინაარსი ამ საკითხზე, რომელიც ინახება უშიშროების კომიტეტში არსებულ დანელიას საქმეში: „Разговор по прямому проводу ответственного дежурного зачeka Максименко.

Максименко – Немедленно арестовать находящихся в Абастумани и препроводить в Грузеска 1. Учителя Д. Мгеладзе; 2. Мгеладзе, имени неизвестно, один глаз слепой; 3. Профессора Гамсахурдия; 4. Профессора Данелия; 5. Доктора Арджеванидзе и всех подозрительных грузинских дворян и князей, офицеров и интеллигентов. В/Х, 1924 г.“¹

¹ Архив N 2199, Следственное дело N 920, Данелия Сергей. Ч. К. Грузин, начато 1924 г. 29/ IX. Приговор вынесен 5 XII 1924 г.

როგორც ეხედავთ, დაპატიმრების ობიექტი იყო არა ესა თუ ის ცალკეული პიროვნება, არამედ მთელი თავადაზნაურობა, ინტელიგენცია და ოფიცრები. ასეთი გოგალური დაპატიმრებისთვის საბაზის საძიებლად არ იწუხებდნენ თავს. დანელიას მიერ შევსებულ ანკევაში აღნიშნულია, რომ ის ახალციხეში მთელი ორი კვირა არც დაუკითხავთ. ბრალდებაც კი არ წაუყენეს. შემდგომში თბილისის ჩეკას მოთხოვნით დანელია და ღიმიგრი მგელაძე გადაიყვანეს თბილისის ჩეკაში. რაც შეეხება გამსახურდიას და ყველა დანარჩენ დასახელებულ თუ დაუსახელებელ თავადაზნაურობას, ინტელიგენციას და სამხედროებს, ისინი, როგორც ჩანს, ვერ მოიხელთეს, რაზედაც ახალციხის ჩეკა შემდეგნაირად აცხობინებდა თბილისის ჩეკას:

„1924 г. Сентября 22 дня. Я, уполномоченный политбюро ахалцихского уезда Джиджейшвили рассмотрев переписку на арестованных Мгеладзе и Дanelia и принимая во внимание, что упомянутые лица арестованы согласно задания ЧКГ, где имеются на них материалы постановили: Мгеладзе Димитрия и Дanelia Сергея срочно переслать в ЧКГ на рассмотрение... Что-же касается об аресте остальных трех, сообщено, что таковые выехали из Абастумани еще до вашего распоряжения. О чем по проводу было сообщено своевременно.

Нач. Политбюро Мискин

Уполномоченный Джиджейшвили“ (იქვე).

დაპატიმრებიდან ოთხი კვირის შემდეგ, ჩეკას ახალციხის განყოფილება ის უფროსმა დაკითხა დანელია. როგორც გამოირკვა, მას ბრალად ედებოდა „კონგრეგაციული, რაც გამოიხატა მენშევიკურ ორგანიზაციებთან კავშირში“. დანელია დაკითხვის ოქმში აღნიშნავს, რომ ის იყო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის წევრი 1919-დან 1921 წლამდე. ხოლო შემდეგ პარტიასთან გაწყვიტა კავშირი (თუმცა სხვა ადგილას პარტიაში შესვლის თარიღად 1918 წელს ასახელებდა, ხოლო 1922-23 წლებში ეროვნულ-დემოკრატიული პარტიის ცკ-ს წევრიც კი იყო). ძიებას მიაჩნდა, რომ დანელიას არ გაუწყვეტია კავშირი ეროვნულ-დემოკრატიულ პარტიასთან, თანაც აქტიურად მონაწილეობდა 1924 წლის შეთქმულების ორგანიზაციაში. შემდგომ დანელია გადმოიყვანეს თბილისში და მისი პატიმრობა რაზმდენიმე თვეს გაგრძელდა. აქვე უნდა დაჩუსხდეს ერთი დეტალი. 1924 წელს უნივერსიტეტის პროფესორებმა გამოაქვეყნეს დეკლარაცია.

ლარაქია 1924 წლის აჯანყების ლიკვიდაციასთან დაკავშირებით. დეკლარაცია იყო დამთრგუნელი და შეუსაბამო ქართული ინტელიგენციის სულისკვეთებასთან. დეკლარაცია ერთი შეხედვით იმის მაჩვენებელი იყო, რომ საქართველოს ინტელიგენციამ ფარ-ხმალი დაყარა და შეურიგდა ბოლშევიკების ბაგონობას. ფაქტობრივად კი ეს იყო იმ ხაზის გაგრძელება რაც 1924 წლის შეთქმულების ხელმძღვანელებმა შეიმუშავეს, რომლებმაც მიზნად დაისახეს ხალხის მასობრივი ელექციიდან გადარჩენა. ჩეკამ აჯანყების მეთაურებს შესთავაზა გაეკეთებინათ მოწოდება საქართველოს მოსახლეობისადმი, რომ დაეყარათ იარაღი და აჯანყების ორგანიზატორად თავადაზნაურობა გამოეცხადებინათ, რათა შეექმნათ ისეთი წარმოდგენა, თითქოს აჯანყებაში მონაწილეობას მუშათა კლასი და გლეხობა არ ღებულობდა, რადგან ბოლშევიკები თავს მათ წარმომადგენლებად აცხადებდნენ. 1925 წელს გამართულ დამოუკიდებლობის კომიტეტის სასამართლო პროცესზე ამ საკითხს შეეხო აჯანყების ერთ-ერთი ხელმძღვანელი კოტე ანდრონიკაშვილი. ის აღნიშნავს, რომ მას გადასცეს ჩეკას თავმჯდომარის მოადგილის ბერიას წინადადება, მოენახა გამოსავალი დამარცხებული აჯანყების მონაწილეთა მასობრივი დახვერტის აგან გადასარჩენად. კოტე ანდრონიკაშვილმა მოითხოვა მოლაპარაკებაში ჩაებათ აჯანყების სხვა ხელმძღვანელებიც იასონ ჯავახიშვილი, ჯინორია, იმხნელი და ბოჭორიშვილი. ყველა ესენი ხელ-ფეხ ბორკილდადებული მიიყვანეს ჩეკას თავმჯდომარე კვანტალიანსა და მოადგილე ბერიასთან. ბერიამ მათ მიმართა სიტყვით. მოთხოვა აჯანყებულები-სათვის დეკლარაციით მიემართათ იარაღის დაყრის შესახებ. როდესაც აჯანყების მეთაურებმა სამთავრობო გარანგია მოითხოვეს, ბერიამ უპასუხა: მთავრობა იმას გადაწყვეტს, რასაც ჩვენ აქ დავადგენთ. დეკლარაციაში უნდა აღნიშნული ყოფილიყო აჯანყების დამარცხება, იარაღის დაყრის მოთხოვნა, დამარცხებისთვის პასუხისმგებლობა აჯანყების მეთაურებს უნდა აეღოთ საკუთარ თავზე. როდესაც ჩეკამ ამ საკითხებზე თანხმობა მიიღო, მოთხოვნებს კიდევ ორი პუნქტი დაამატა: აჯანყება უნდა მონათლულიყო ავანტურად და „ავანტურის მონაწილეებად გამოეცხადებინათ ერის ზედა ფენები“. კოტე ანდრონიკაშვილი აცხადებს: „ჩვენ ვარჩიეთ „ავანტურა“ და „ერის ზედა ფენების“ სიტყვების ფასად გადაგვერჩინა ის, რისი გადარჩენა ჯერ კიდევ შეიძლებოდა“. მართალია ეს

¹ კიროძე ნ., 1924 წლის აჯანყება საქართველოში, გვ. 415.

გარკვეულ რისკთანაც იყო დაკავშირებული, ჩეკას შეეძლო დეკლარაცია ჩაეგდო ხელთ და პირობა არ შეესრულებინა, მაგრამ სხვა გზა არ იყო. ყველაფერ ამაზე თანხმობის შემთხვევაში ჩეკა არავითარ შედეგის არ პირდებოდა აჯანყებულთა მეთაურებს, პირიქით, ისინი გააფრთხილეს, რომ დეკლარაციის მიღების შემთხვევაშიც მათი დახვეწა გარანტირებული იყო. ჩეკას თავმჯდომარე კვანგალიანი ამას შემდეგნაირად აუიქსირებს „ყველა შემთხვევაში დეკლარაცია მიღებული იქნება თუ არა თქვენ მაინც დაიხვრიტებით“. აჯანყების მეთაურებმა თავიდანვე განაცხადეს რომ ისინი დეკლარაციას მიიღებდნენ, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ჩეკა შეწყვეტდა აჯანყებული მასების დახვეწას, მიუხედავად იმისა, მათ როგორ მოექცეოდნენ, თანხმობას აცხადებდნენ. ამის თაობაზე კოტე ანდრონიკაშვილი აღნიშნავს: „როდესაც დავთანხმდით დეკლარაციაზე, მე განვაცხადე, რომ ჩვენ ამ დეკლარაციას სრულიად არ უეკავშირებთ ჩვენი პირადი დახვეწების საკითხს, ვინაიდან დეკლარაციას აქვს სახეში სულ სხვა საგანი, ჩვენ დავიხვრიტებით თუ არა ეს მოლაპარაკებაში არ შედის-თქო.

ამაზე კვანგალიანმა მიჰასუხა სიგყვა-სიგყვით ასე: „თქვენ სწორად სევამთ საკითხს. თქვენი დახვეწა არ უკავშირდება ამ განცხადებას; ადვილად დასაშვებია, რომ ამ დეკლარაციას მისცემთ და თქვენ დაიხვრიტებით“, ამის მიუხედავად აჯანყების მეთაურები დათანხმდნენ პირობას. ამით მათ საკუთარი თავი გაწირეს, მაგრამ სხვები გადაარჩინეს დახვეწას. თუმცა დახვეწეები მთლიანად არ შეწყვეტილა.

მამასადამაზე, აჯანყების ავანგურად გამოცხადება და უნივერსიტეტის დეკლარაციის მთელი შინაარსი, რომელიც ერთი შეხედვით ბოლშევიზმთან შერიგებად ჩანდა, გამომდინარეობდა იმ დეკლარაციიდან, რომელიც ჩეკაში აჯანყების მეთაურებმა მიიღეს და თუ უნივერსიტეტის საბჭო მიიღებდა საწინაღმდეგო რეზოლუციას, ეს მართლა დამამძიმებელი იქნებოდა, რადგან ხელ-ფეხს გაუხსნიდა ჩეკას დახვეწეების გასაგრძელებლად და ეს გავრცელებოდა უნივერსიტეტის თანამშრომლებზეც.

უნივერსიტეტის დეკლარაციასთან დაკავშირებით კიდევ ერთი ვითარება საჭიროებს განმარტებას: გავრცელებულია მტკიცება, თითქოს უნივერსიტეტის დეკლარაციას ყველა პროფესორ-მასწავლებელმა არ მოაწერა ხელი, ასახელებენ ღიმიგრი უზნაძეს, სერგი დანელიას და ღიმ-

იგრი მგელაძეს. ეს მიხნეულია გპირობად სხვათა ხელმოწერის ფონზე. ჩეკაში არსებულმა მასალებმა დაგვარწმუნა, რომ დეკლარაციას ყველა იმ პროფესორ-მასწავლებელმა მოაწერა ხელი, ვინც ალგილზე იყო და აზრთა სხვაობა არ ყოფილა. დიმიტრი უზნაძის მიმართ ღარწმუნებით ვერ ვიტყვით, რატომ არაა მისი ხელმოწერა. ცნობილია, რომ ის ქუთაისშიც მოღვაწეობდა და შეიძლება რომ 1924 წლის 5 სექტემბერს, როდესაც შედგა თბილისის უნივერსიტეტის სეპტოს სხდომა, ის თბილისში არ იყო. რაც შეეხება სერგი დანელიასა და დიმიტრი მგელაძეს, მათზე უტყუარად შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ ისინი დეკლარაციის შედგენის და გამოქვეყნების პერიოდში, ახალციხის საპატიმროში იმყოფებოდნენ და არ შეეძლოთ დეკლარაციაზე ხელისმოწერა, ისე დეკლარაციის გექსტს ორივე პატიმარი იცნობდა გაზეთის მეშვეობით და ის მათ მოიწონეს. დეკლარაცია 7 სექტემბერს გამოქვეყნდა „მარია ვოსტოკაში“ დანელია და მგელაძე კი 30 აგვისტოდან იყვნენ დაპატიმრებული, თანაც ახალციხის ჩეკას მიერ შედგენილ დანელიას საქმეში მოგანილია მისი სიტყვები: „ვახსადებ, რომ სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭოს „მარია ვოსტოკაში“ გამოქვეყნებული დეკლარაციის ყველა დებულებას ვიზიარებ“. აღსანიშნავია, რომ თვით დეკლარაციის გექსტში წერია: „დეკლარაციას ხელი მოაწერა თბილისში მყოფმა ყველა პროფესორმა“ და რომ „5 სექტემბერს შემდგარი პროფესორთა საბჭოს სხდომამ ერთხმად მიიღო დეკლარაცია“. სერგი დანელია მეორე პატიმრობიდან გაანთავისუფლეს 4 თვე ციხეში ჯდომის შემდეგ, ამნისტიის საფუძველზე 1924 წლის 31 დეკემბერს, მგელაძესთან ერთად. ამის შესახებ მათზე ვახსნილ საქმეში წერია:

1924 года декабря 31 дня. Я, уполномоченный I-го отд. СЕКО ЧКГ – Джалагания, рассмотрев следственное дело за N 920 по обвинению гр-на

1. Мгеладзе

2. Дanelия

В контр-революции, выразившийся в связи с нелегальной организацией меньшевиков, что предусматривается ст. 61 Уг. Кодекса ССРГ. Но принимая во внимание постановление президиума ГРУЗЦИК-а N 115 от 6/XI-24 г. Полагал-бы: к гр-нам Мгеладзе и Дanelия – применить амнистию, из под стражи – освободить, дело следствием прекратить и сдать в архив.

Справка: обвиняемые освобождены комиссией по применению амнистии.

Уполномоченный

„Согласен“ Нач. сек.

„Утверждаю“ Зампр. ЧКГ

პატიმრობიდან განთავისუფლებული ს. დანელია ისევ უბრუნდება უნივერსიტეტს, მაგრამ მთლიანად რეაბილიტირებული ის არასოდეს ყოფილა. მის წინააღმდეგ აწყობდნენ ინტრიგებს, უქმნიდნენ ბარიერებს. ასეთი დამოკიდებულება ბოლშევიკებს თუნდაც უკვე არასამიმ, მაგრამ არასასურველ მოქალაქეთა მიმართ ყოველთვის ახასიათებდათ. შეიძლება დაეიმოწმოს უამრავი ფაქტი, ერთი შეხედვით წერილმანი, მაგრამ ფაქტობრივად პიროვნების მწყობრიდან გამომყვანი.

ს. დანელიამ ორ-სამ წელიწადში რამდენიმე მნიშვნელოვანი მონოგრაფია მოამზადა და საფუძველი ჩაუყარა მრავალი ახალი დისკიპლინის სწავლებას უნივერსიტეტში. მაგრამ ყოველივე იმას, რაც დანელიას ენთუზიაზმს იწვევდა, ხშირად ჩრდილავდა მისდამი არასწორი პოზიცია, რომელზეც მისი რეაგირება მეტად მწვავე იყო. ხშირად გაისმის საყვედური დანელიას არაკომუნიკაბელურობაზე, გულჩათხრობილობაზე, მაგრამ არ ეძიებენ ამის გამომწვევ მიზეზებს. დანელიას არქივში მიკვლეული ზოგიერთი მასალა ნათელს ჰფენს მის ე. წ. „არაკომუნიკაბელურობას“, „უხასიათობას“. პროფ. ს. დანელიამ თბილისის უნივერსიტეტში პირველმა დაიწყო „პედაგოგიურ მოძღვრებათა ისტორიის“ სწავლება. ამ კურსს ასწავლიდა 1927 წლამდე. როდესაც იგი გაავზავნეს მივლინებით მოსკოვში, ეს კურსი სხვას გადაეცა, მაგრამ დაბრუნების შემდეგ მას ამ საგნის სწავლებაზე უარი უთხრეს: ამან, ბუნებრივია, გამოიწვია მისი აღშფოთება. ამას მოჰყვა მეორე არანაკლებ საწყენი ვითარება: ს. დანელია უნივერსიტეტში მოწვევის დღიდან კითხულობდა „ფილოსოფიის ისტორიის“ კურსს. 1926 წ. ეს კურსი გააუქმეს, 1928 წლიდან კი ისევ აღადგინეს. დანელია მოელოდა, რომ მას დაუბრუნებდნენ ამ საგანს, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. ეს კურსი სხვას გადაეცა. ს. დანელიამ მიმართა უნივერსიტეტის რექტორს განცხადებით, რექტორმა უპასუხა, რომ ფაკულტეტს არ წარმოუდგენია კანდიდატურა და კურსის გადაცემა მოხდა დეკანის მეშვეობით. დეკანმა თავისი მოქმედება გაამართლა იმით, რომ ს. დანელია არ სარგებლობს ხელისუფლების ნდობით. ბუნებრივია, ასეთი ბრალდება ყოველ ადამიანს აღაშფოთებდა. აი, რას წერს ს. დანელია უნივერსიტეტის რექტორს: „ფილოსოფიის ისტორია, რომელიც ჩემი

სპეციალობაა, გადაეცა სხვას. ეს მოხდა საუნივერსიტეტო წესდების დარღვევით. ღეკანის განცხადების საფუძველზე... როდესაც ღეკანს ვეკისებ, რატომ წამერსთა საგანი, მან მიპასუხა, რომ მე არ ვსარგებლობ ხელისუფლების ნდობით, რომ მე არ მანდობენ ფილოსოფიის ისტორიას. ეს სამინელი ამბავია ჩემთვის. თუ მე არ ვარ დარწმუნებული, რომ ვსარგებლობ ნდობით, მაშინ მე სრულიად არ შემიძლია მუშაობა. ამიტომ გთხოვთ გამოარკვიოთ რა საბუთის ძალით ფიქრობს ღეკანი, რომ მე არ ვსარგებლობ ხელისუფლების ნდობით? გთხოვთ შეეკისოთ ბიუროს კოლექციას და შეამოწმოთ ჩემი აკადემიური მუშაობა თავიდან დაწყებული. თუ მართლა გამოირკვა, რომ მე არა ვარ უნდობლობის ღირსი, მაშინ გთხოვთ დამიბრუნოთ ჩემი საგანი. თუკი გამოირკვა, რომ მე არ ვარ ნდობის ღირსი, აკადემიური მუშაობის ფარგლებშიც, მაშინ გთხოვთ სრულიად გამანთავისუფლოთ თანამდებობიდან, რადგან უნდობლობისა და მგრობის ატმოსფეროში მე არ შემიძლია მუშაობა. გთხოვთ ეს საკითხი გადაჭრათ საჩქაროდ. სანამ მე არ მომეხსენება უნდობლობის ის შავი ლაქა, რომელიც მომაცხო ღეკანმა, მე არ შემიძლია აუდიტორიაში შესვლა და წელგამართულად ლექციის წაკითხვა“. როგორც ჩანს, ამ განცხადებას დადებითი შედეგი არ მოჰყოლია, ამიტომ ს. დანელია იძულებული გახდა მიემართა პედაგოგიური ფაქულტეტის საჭოსოვის – „პედაგოგიური ფაქულტეტის საბჭოს დოც. ს. დანელიას საკუთარი ამრი ფილოსოფიის ისტორიის სწავლების შესახებ“.

უნივერსიტეტმა შესაძლებლად დაინახა მოეწვიე ფილოსოფიის ისტორიის დოცენტად და ჩაებარებინა ჩემთვის ფილოსოფიის ისტორიის და პედაგოგიურ იდეათა ისტორიის კურსები. მას აქეთ ფილოსოფიის ისტორიიდან დაებეჭდე ათიოდე გამოკვლევა, ერთი სახელმძღვანელო, სადისერტაციო შრომა, საჯაროდ დავიცავე ეს დისერტაცია და მივიღე ფილოსოფიის დოქტორის ხარისხი თბილისის უნივერსიტეტში... 1927 წელს, როდესაც მოსკოვში ვიმყოფებოდი, ჩემი ყოფილი კურსი „პედაგოგიურ იდეათა ისტორია“ ჩემდა დაუკითხავად გადაეცათ სხვისთვის...“ 1926 წელს „ფილოსოფიის ისტორია“ გააუქმეს, ისე როგორც სხვა ფილოსოფიური საგნები და ცხადია, რომ მე ჩემომერთვა ფილოსოფიის ისტორია, მაგრამ იგი შემდეგ კვლავ აღადგინეს. იმედი უნდა მქონებოდა, რომ ისევ მე გადმომცემდნენ, რადგან მე ვკითხულობდი ამ კურსს რამდენიმე წლის განმავლობაში, როგორც ფილოსოფიის დოქტორს სრული აკადემიური უფლება მქვს ეს საგანი ვასწავლო უნივერსიტეტში. მიუხედავად ამისა, გადაუწყვეტიათ, რომ ეს საგანი გადაეცეს სხვას... ირკვევა, რომ მე მის-

პოპენ ფილოსოფიაში მუშაობის სამუშაოებს იმ დარგში, რომელშიაც მიმუშავებდა ოცე წელიწადი“ (განცხადებები ინახება ს. დანელიას პირად არქივში). ანალოგიური ხასიათის დაბრკოლებები შეხვდა ს. დანელიას პროფესორის თანამდებობაზე არჩევისთან დაკავშირებით. მიუხედავად იმისა, რომ 20-იან წლებში უნივერსიტეტში მცირე რაოდენობით იყო დოქტორები, ხოლო ფილოსოფიაში პირველი დოქტორი ს. დანელია იყო, მას უარი უთხრეს პროფესორად არჩევაზე იმ მოტივით, რომ არ იყო ვაკანტური კათედრა. დანელიამ მოითხოვა დაემუშავებინათ – რას ნიშნავს კათედრა, გაერკვიათ კათედრის ცნების შესაფერისი ვაკანსიების არსებობა, მაგრამ ისევე უყურადღებობას წააწყდა. მაშინ უნივერსიტეტის რექტორს და გამგეობას მიმართა შემდეგი განცხადებით: „1925 წელს წარუდგინე სადოქტორო დისერტაცია, რომელიც 1927 წელს დავიცავი და მივიღე ფილოსოფიის დოქტორის ხარისხი. 1927 წელს დაისვა საკითხი ჩემი პროფესორად არჩევის შესახებ, რადგან მქონდა ამის უფლებები: ექვსი წლის სადოცენტო სტაჟი (ნაცვლად წესდებით დაკანონებული ორი წლისა) და დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი, მაგრამ დეკანმა მოხსნა ეს საკითხი იმ მოსაზრებით, თითქოს თავისუფალი კათედრა არ იყო. 1928 წელს საცნობრივმა კომისიამ წარმადგინა პროფესორის თანამდებობაზე ასარჩევად, მაგრამ 3 თვე გავიდა და ეს დადგენილება ფაქტურად არ მოხსენდა. გაცნობებთ, რა ამას, გთხოვთ მიაქციოთ ყურადღება, რომ მე უნივერსიტეტის წესდების გარეშე ვარ დატოვებული. დღეს უნივერსიტეტში პედაგოგიურ ფაქტურებზე არსებობს შემდეგი თავისუფალი კათედრები: 1. პედაგოგიურ მოძღვრებათა ისტორიისა, 2. ამროვნებისა და ლიტერატურის ისტორიისა, 3. ლიალექტიკური მატერიალიზმისა. ამ სამი კათედრიდან დღეს არც ერთს არ ჰყავს სრულუფლებიანი წარმომადგენელი (ე. ი. პროფესორი). უნივერსიტეტის ინგერესები კი მოითხოვს ამას. ამიტომ მე ვითხოვ შემოწმდეს ჩემი წარსული აკადემიური მუშაობა და თუ ღირსად მცნობენ, ამირჩიონ ერთ-ერთ ზემოთ დასახელებულ კათედრაზე პროფესორად... ამასთან მოგახსენებთ, რომ საცნობრივმა კომისიამ, რომელშიც შედიან პროფესორები: გრიგოლ წერეთელი, გ. ასვლედიანი, შ. ნუცუბიძე და დოცენტები: ი. აბულაძე, ლ. მელიქსეძე და ს. ყაუხჩიშვილი, ერთხელ უკვე შეამოწმა ჩემი მუშაობა და დაადგინა აღძრას შუამდგომლობა ჩემი პროფესორად არჩევის შესახებ ს. დანელია, 1929 წ., 25 მარტი“ (განცხადება ინახება პირად არქივში).

დავა პროფესორად და კათედრის გამგედ არჩევის შესახებ ვაჭიანურდა. საბოლოოდ მან მიიღო კათედრა, მაგრამ არა ის, რომელსაც თხოუ-

ლობდა. ფილოსოფიის ისტორიისა და პედაგოგიურ მოძღვრებათა ისტორიის კათედრის ნაცულად, მისცეს რუსული ლიტერატურის ისტორიის კათედრა, რომელიც 1949 წ. წაართვეს მიუხედავად იმ დიდი დამსახურებისა, რაც მას მიუძღოდა რუსული ლიტერატურის ისტორიის კვლევის საქმეში. 1949 წ. ს. დანელია უნივერსიტეტიდან გაანთავისუფლეს კოსმოპოლიტიზმის ბრალდებით. 1954 წ. აღადგინეს რუსული ენის მასწავლებლად ნახევარ განაკვეთზე, რამელაც განაწყენებული წერდა დღიურებში, რომ ის ანტიკურ ფილოსოფიაში ამდენი შრომის ავტორი, სიგყვის ბრუნებას ასწავლის.

ასეთივე უსაფუძვლო წინააღმდეგობას აწყდებოდა იგი შრომების გამოქვეყნების დროს. ავიღოთ თუნდაც ერთი ინციდენტი. მას გამომცემლობაში წარუდგენია შრომა, რომელსაც ეიზას აძლევდა კულტურის სამინისტრო. გამომცემლობის დირექტორმა შრომა დამატებითი რეცენზირებისათვის გადასცა გამომცემლობის რიგით რედაქტორს, რომელსაც ფილოსოფიაში არც ხარისხი ჰქონდა და არც წოდება. მისი უარყოფითი რეცენზიის საფუძველზე დანელიას უარი ეთქვა შრომის გამოქვეყნებაზე. არქივში შემონახულ განცხადებაში დანელია მოითხოვს, შრომა სარეცენზიოდ გადაეცეს კომპეტენტურ პიროვნებას, მაგრამ გამომცემლობის ხელმძღვანელობამ ეს განცხადება ყურადღების გარეშე დატოვა. ამ ფაქტს კომენტარი არ სჭირდება. ამას ის შეგვიძლია დავეუმალოთ, რომ ის შრომა საერთოდ დაიკარგა. ქართული ფილოსოფოსებიდან დანელია ერთადერთია, რომლის არქივში მრავალი გამოუქვეყნებელი შრომა აღმოჩნდა. ზოგიერთი მათგანი 20-იან წლებში შექმნილი. უდავოა, რომ დანელიას ჰქონდა საფუძველი ეჭვით შეეხება ადამიანებისთვის და ხშირად მისალმებისასაც თითქოსდა აკვირდებოდა სალმის მიმცემს და ეძებდა რაზე ორაბროვნება ხომ არ იმალებოდა ამ სალამში. სალამი ხომ მშვიდობის ნიშანია, დანელიას კი საფუძველი ჰქონდა ბევრის მიმართ არ ჰქონოდა მშვიდობიანი განწყობილება¹

¹ ასეთი იყო მისი დამოკიდებულება მ. ნუცუბიძისადმი. მ. ნუცუბიძის შესახებ დაწერილ წიგნში, მისი მეუღლე ქეთო კლიმიაშვილი ივსონებს ერთ მომენტს. შალვას და მის მეუღლეს შეხვდა სერგი. შალვამ მეუღლეს უთხრა ენახოთ თუ მოგვესალმებაო. სერგი მიესალმა და შალვამ გაკვირვების გამოხატავს ვერ მოასწრო ისე მოესმა სერგის ნათქვამი: მე ვესალმები კლიმიაშვილის ქალსო. მახსოვს ბატონმა შალვამ ერთხელ მითხრა „კიშნაშიაში სერგი ყველას გეჯობსიდა გვინის ანთება რომ არ დამართნოდა“. რთული პერიოდი იყო და ურთიერთობებიც რთულად ყალიბდებოდა.

და თუ სშირად ის მეგობრებსაც უნდობლობით ეკიდებოდა, ეს იყო მის მიერ გამოვლილი ცხოვრების მწარე გაკეთილების შედეგი. არ შეიძლება იმის იგნორირება, რომ დანელია ხშირად თითქოსდა იფიწყებდა თავისი მეცნიერი ოპონენტების მიმართ გულისწყრომას და ფიქრობდა, რომ ისინი მას მეგობრობას გაუწევენ გაჭირვების ეამს.

ამას მოწმობს მისი წერილი პროფ. შ. ნუსუბიძისადმი:

„ძმარ! ძალზე!

მე მოვიქციე შენი რჩევის თანახმად, მე მივეცი განცხადება სამეცნიერო საბჭოს, განათლების კომისარიატში და აგრეთვე მეცნიერების მუშაუთა სექციას. საქმის მდგომარეობა იყო: ბაქრაძეს ექნება ორი ფილოსოფიური საგანი – პედაგოგიურ იდეათა ისტორია და ფილოსოფიის ისტორია, მე კი არ მექნება არც ერთი. ამით ეკარგება ამრი ჩემს ყოფნას უნივერსიტეტში. შენ შეგიძლია დამეხმარო თუ მოისურვებ. მართალია, ჩვენ შორის იყო უსიამოვნება: შენ საჯაროდ დაგმე ჩემი წიგნი და მეც გავეცი პასუხი. მაგრამ მე დავეიცაო ჩემი წიგნი და ვიხმარე ამისათვის ყველა საშუალება, რომელიც ჩემს განკარგულებაში იყო. ნუთუ ამას ვერ გამოიგებ? ჩემს ადგილზე შენც ჩემსავით მოიქცეოდი. რომ ეს პაგარა ფაქტი გახდებოდა შენს თვალში ამდენი ყურადღების ღირსად, მე როგორ მეგონა, თორემ არ დაეწერდი პასუხსაც. მაგრამ მე ვფიქრობდი სხვას. ეხლა გთხოვ, დაივიწყო ეს არასასიამოვნო ინციდენტი და რაც შეგიძლია დამეხმარო. ისეთ მდგომარეობაში ვარ ჩაყენებული, და ისე შეურაცხყოფილად ვგრძნობ თავს, რომ უნივერსიტეტის მიტოვებაზედაც კი ვფიქრობ“ (წერილი ინახება ს. დანელიას პირად არქივში).

დანელიას მიმართ ხშირად მკაცრი ადმინისტრაციული ღონისძიებები გარდებოდა. ზოგჯერ ამის საბაბად მის ფიცხ ხასიათს იყენებდნენ. ის ოდნავ უყურადღებობასაც პირად შეურაცხყოფად თვლიდა და მკაცრად რეაგირებდა მასზე. დაეიმოწმებ ორ მაგალითს: ერთხელ, როდესაც მშობლიური სოფლიდან თბილისში ბრუნდებოდა და აბაშის სადგურში მაგარებლის დაგვიანებით შეწუხებული სერგი მიაღწა სადგურის მორიგეს კითხვით – რამდენ ხანს იგვიანებს მაგარებელი, სადგურის მორიგემ ყურადღება არ მიაქცია. კითხვა გაუმეორა, მაგრამ პასუხი ვერ მიიღო. მაშინ დანელიამ უდიერ მორიგეს გროსტი უთავაზა თავში. მორიგეს გული შეუწუხდა, გამოიძახეს პოლიცია. დანელიამ მოითხოვა ხელისუფლების წარმომადგენლების გამოძახება. იმ პერიოდში აბაშის მოსამართლედ სამსონ გამყრელ-

იძე მუშაობდა. გამოუცახეს გამყრელიძეს. ის ახლოს იცნობდა დანელიას, იცოდა მისი წარსული, ეროვნულ მოძრაობაში და მეცნიერების წინაშე დამსახურება. ბოლიში მოუსადა ჟეჟურადლეობისთვის და გააცილა მაგარებელზე. მეორე ინციდენტი ასე ლამაზად არ დამთავრებულა. ეს მოხდა თბილისის უნივერსიტეტში. 1932 წელს ახალი სასწავლო წლის დაწყებასთან დაკავშირებით უნივერსიტეტის სასწავლო ნაწილის უფროსმა ციხისთავმა ცხრილი ისე შეადგინა, რომ დანელიას უკმაყოფილება გამოიწვია. დანელიამ თხოვნით მიმართა გაეთვალისწინებინა ციხისთავს მისი სურვილი. ამაზე ციხისთავმა უდიერად უპასუხა, შელაპარაკდნენ და ციხისთავსაც მოუწია დარტყმამ. ეს პედოლოგიის პერიოდი იყო, როცა ცდილობდნენ თავიდან მოეშორებინათ ძველი კადრები და კომკავშირიდან მოსულებს აწინაურებდნენ. როდესაც ასეთი საბაბი ჩაუვარდათ ხელში, შესაბამისი რეაგირება გააკეთეს და დანელია უნივერსიტეტიდან გაანთავისუფლეს. დანელიამ მოითხოვა კომისიის შექმნა, რომელსაც უნდა გაერკვია, შეიძლებოდა თუ არა ამ საბაბით მისი უნივერსიტეტიდან განთავისუფლება, თუ ამის უკან იდგნენ გარკვეული ძალები, რომელთაც ეს აქტი აწყობდათ. თავის განცხადებაში ის წერს:

„უფლება ლექციების კითხვისა მე მოვიპოვე ჩემი ხანგრძლივი სამეცნიერო მუშაობით. უნივერსიტეტის ადმინისტრაციას არ უნდა ასე იოლად, სულ უმნიშვნელო საბაბის გამო წაერთვა ჩემთვის ეს უფლება. უნივერსიტეტის ადმინისტრაციის დამოკიდებულებას ჩემს მიმართ არ შეიძლება არ ეწოდოს თანამშრომლების სისტემატურად შევიწროვების სახელი. ამ სისტემატური შევიწროვების ფაქტებია:

1. ჩამორთმევა ჩემთვის 12 სექტემბრიდან რუსული ენის სწავლების ხელმძღვანელობისა, რომელსაც მე ვეწეოდი 8 წლის განმავლობაში, ჩემთან შეუთანხმებლად.

2. ჩამორთმევა ჩემთვის 17 სექტემბერს რუსული ლიტერატურის კურსისა ჩემთან შეუთანხმებლად.

3. ჟეჟურადლებო მოპყრობა ჩემი კანონიერი თხოვნისადმი, რათა გაეწორობინათ ცხრილი, და ამით მომზადება ნიადაგისა ციხისთავთან ინციდენტისათვის.

4. გაზვიადება ამ ინციდენტისა და მისგან უსამართლო დასკვნების გამოყვანა მხოლოდ ჩემს წინააღმდეგ.

5. გამოყენება ჩემს წინააღმდეგ დასჯის უკიდურესი ზომისა, რომელიც კი გააჩნდა უნივერსიტეტის ადმინისტრაციას.

6. გამოწერა ჩემთვის ჯამაყირისა არა ჩემი თანამდებობის მიხედვით (გთხოვთ ეს უაქტები შეამოწმოთ).

რომ შეეაერთოთ ეს უაქტები, ჩვენს წინაშე წარმოდგება სურათი თანამშრომლების სისტემატური შევიწროებისა. რა არის მიზეზი ამ სისტემატური შევიწროებისა? ასეი მიზეზად მე არ შემიძლია ჩავთვალო ჩემი მუშაობა უნივერსიტეტში, რადგან უნივერსიტეტის ადმინისტრაციას არასოდეს არ უთქვამს ჩემთვის, რომ მე ცუდი მუშაკი ვარ. მაშასადამე, მიზეზი ჩემი სისტემატური შევიწროებისა საძიებელია სხვაგან, და თუკი კომისია საჭიროდ ჩათვლის ამას, მე ცალკე მოხსენებაში მივცემ მას განმარტებას ამ მიზეზების შესახებ.

პროფ. ს. დანელია“

(განცხადება ინახება ს. დანელიას პირად არქივში).

ასეთი წინააღმდეგობებით აღსავსე იყო მისი მოღვაწეობის ყველა მომენტი თუ პერიოდი.

ს. დანელიას ნაცნობალიზმი

სერგი დანელია დაუცხრომელი იყო თავისი კუთხის სიყვარულში. ხშირად მიმართაჲდა პარალელებს მეგრულსა და ევროპულ ენებს შორის. განსაკუთრებით მაშინ, როცა ამ მიმართებით ქართულს ვერ დაიმოწმებდა. ასე მაგალითად, როდესაც განიხილავს ქალღეველთა მიერ დროის დანაწილებას წლებად, თვეებად, კვირებად და დღეებად და აანალიზებს მის კაეშირს შემდგომ ეპოქებში დროის დანაწილებასთან, აღნიშნავს მნათობთა სახელები, რომელთაც ქალღეველები ღმერთებად მიიხეუდნენ შემდგომ კულტურებშიც აღინიშნება, ისე როგორც დღეების აღმნიშვნელი სახელებიც. „კვირის დღეების სახელები ერთმანეთისაგან დაშორებულ ერებსაც კი ერთი და იგივე აქეთ: გერმანული „Montag“ „Mond-tag“, ფრანგული „Lundi“ (Lunae dies), მეგრული „თუთაშა“ (თუთაშ-დლა) ერთნაირად არიან წარმოებული. ერთნაირად ნაწარმოებია აგრეთვე გერმანული Sonntag (Sonnc-tag) და მეგრული „კაშხა“ (ბეაშდლა). უნდა ვიფიქროთ, რომ სამოთავე ენის ზემოთმოყვანილი სიტყვების მსგაე-

სი წესით წარმოება საერთო მიზნით არის გამოწვეული, და ეს მიზეზია ქალღური კულტურა¹.

აგორი იქვე მიუთითებს, რომ ფრანგულ, გერმანულ და მეგრულ ენებში დღეთა სახელდება ერთი და იმავე მიზეზითაა განპირობებული და მისი საწყისები ქალღურ კულტურაშია. ამით სერგიმ აჩვენა რომ მეგრული ენა, გარკვეული მომენტებით სხვა ევროპულ ენათა მსგავსად, გამოხატავს სიგყების თუ სახელების შინაარსობრივ კავშირს შესაბამის მოვლენებთან და რომ მეგრული ენა თავისი ძირებით უკავშირდება ანტიკურ კულტურას და ენებს და რომ ის უძველესი წარმოშობისაა. ეს ფაქტი არ იყო სერგის მეგრული წარმართობით გამოწვეული. ამ მხრივ ბისათვის მას აქონდა გარკვეული ობიექტური საფუძვლები რასაც ადასტურებს მიხაკო წერეთლის ანალოგიური ძიებანი. ის წერს: ქართული ენა სამი მგოსაგან შედგება: ქართლურისაგან, რომლითაც ლაპარაკობენ ქართლ-კახელები, იმერლები, გურულები, მესხები, მთიულნი და სხვანი, — მეგრულისაგან, რომლითაც ლაპარაკობენ მეგრელები და ჭანები, და სეანურისაგან — რომლითაც სეანები ლაპარაკობენ. როგორც ვხედავთ, სერგისთვის ქართველური ენის სამივე განშტოება ერთნაირად ასაბუთებს ქართული კულტურის უძველესობას და მის წყაროდ ქალღველთა კულტურის ნაკადს. სხვა მრავალი მაგალითიც შეიძლება მოვიტანოთ სერგი დანელიას ნაშრომებიდან იმის აღსანიშნავად, როგორი დიდი პატივით ეპყრობოდა სამშობლოს და განსაკუთრებით თავის კუთხეს. როდესაც თალესის ფილოსოფიას გადმოსცემს იგი ცდილობს ახსნას რას შეიძლება გადაეწვია თალესის მტკიცება, რომ წყალია სამყაროს სუბსტანცია. ეს ალბათ იყო შედეგი ბერძნების ცხოვრებაში წყლის ესოდენ დიდი მნიშვნელობის. „ბერძენს, რომელიც იცნობდა ასე კარგად ზღვის სიერეს და რომლისათვის ზღვას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა შეეძლო ეფიქრა, რომ წყალი უნდა იყოს ძირითადი ნივთიერება. აქ გვახსენდება ერთი მთიელი მეგრელი მწყემსი, რომელიც გვარწმუნებდა, რომ მთებს „უჭირავს“ ქვეყნიერება. ვისთვისაც მთა არის პრაქტიკულად ყველაფერი, ვისი ცხოვრებაც მას უჭირავს, მას შეუძლია თქვას: საზოგადოდ მთა არის ყველაფერი ან მთას უჭირავს ყველაფერიო. ასეთია მეტაფიზიკური ბუნება ადამიანის გონებისა...“². ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სერგის ნააზრევ

¹ დანელია ს., ანტიკური ფილოსოფიის ნარკვევები, 1983, გვ. 71.

² იქვე, გვ. 90.

მი შეგრულის მოშველიებას და შეგრულისადმი მიმართვას მხოლოდ ილუსტრაციის მნიშვნელობა როდი ჰქონდა. ის პრინციპულად კრიტიკულად აღიქვამდა როგორც საქართველოს, ისე მისი ნაწილის, სამეგრელოს მიმართ ყოველ კნინობით გამოსვლას, ვისგანაც არ უნდა ყოფილიყო იგი. ამ მხრივ, ერთნაირად საინტერესოა, როგორც კუგანის წინააღმდეგ გალაშქრება ქართველი კაცის დახასიათების საკითხში, ასევე მისი კრიტიკული პოზიცია დიდი ინგლისელი ემპირიკოსის ჯონ ლოკის წინააღმდეგ. საინტერესოა ისიც, რომ ლოკის თხზულებაში სამი საუკუნის განმავლობაში მოცემული იყო ის, რაც სერგიმ გახადა კრიტიკული ანალიზის ობიექტი, მაგრამ საქართველოს ინტელიგენციის არც ერთი თაობის წარმომადგენელს სერგიმდე არ უქცევია იგი განხილვისა და განსჯის საგნად. სერგი მართებულად აღნიშნავს, რომ ლოკის კრიტიკა ამ მიმართებით ისევ ინგლისელმა კრიტიციზმის წარმომადგენელმა დაიღიუშმა გახადა ანალიზის ობიექტი. სერგის მიაჩნდა რომ იუმის მიერ ლოკის კრიტიკა არ იყო საკმარისი და საჭირო იყო უფრო საფუძვლიანი ანალიზი. ამიგომ, როგორც კი პირველი მონოგრაფია გამოაქვეყნა, პელებეიუსის მორალის თეორიაზე, (რუსულ ენაზე) მასში შეიტანა ეს კრიტიკა. საქმის არსი შემდეგში მდგომარეობდა: ლოკი რაციონალისტების და, განსაკუთრებით, კარტეზიანელების წინააღმდეგ ამტკიცებდა, რომ ადამიანს თანდაყოლილი იდეები არ გააჩნია. თავის ნაშრომის „ადამიანის გონების ცდა“ I ტომის II თავში ლოკი ამტკიცებს, რომ ადამიანს არა აქვს თანდაყოლილი ცოდნა. ეს დასაბუთდება ცოდნის მიღწევის გზების განხილვით. ლოკის აზრით, ზოგიერთის მტკიცება, რომ სულს აქვს თავისუბური ღირველადი ცნებები, რომელთაც ის არსებობის საწყისებიდანვე მოიგანს სამყაროში, უაზროა, რადგან სინამდვილეში ადამიანები თანდაყოლილი უნარებით აღწევენ ყოველგვარ ცოდნას და მათ არა აქვთ არავითარი თანდაყოლილი ცოდნა. ამას ადასტურებს ისიც, რომ ისეთი უდავო დებულებები: „რაც არის არის“ და „ერთი და იგივე შეიძლება იყოს და არც იყოს“, ყველას მიერ არ არის აღიარებული. ეს ცნებები ბუნებრივად არ გვეძლევა. ამას ისიც ადასტურებს, რომ მათ არ იცნობენ ბავშვები და იდიოტები. ამ ჭეშმარიტებებს ადამიანები როგორც მოცემულს კი არ აღმოაჩენენ, ცდაში გებულობენ მათ ჭეშმარიტება-მცდარობას. თავიდანვე ადამიანში არც თავისთავად ცხადი მნეობრივი პრინციპებია მოცემული ისინი მხოლოდ ცდის გზით მიიღება. ამის მაჩვენებელია ის ფაქტიც, რომ ერთგულება და სამართლიანობა ყველას მიერ არაა აღი-

არებული მსოფლიო პრინციპებად. რომელიმე ჭეშმარიტება თანდაყოლილი რომ იყოს, ის ყველას მიერ იქნებოდა აღიარებული. იქნება სამართლიანობა და შეთანხმების შესრულება იყოს ასეთი ხასიათის მიუხედავად იმისა, რომ მათ „წესიერი ადამიანების გვერდით ქურდებაც კი იცავენ“, ეს ცნებებიც არ ჩაითვლება თანდაყოლილად. კაცის მკვლელის მიმართ შეუძლებელია ვთქვათ, რომ ის იცავს ამ პრინციპებს. არც სიკეთისა და სათნოების შესახებ შეიძლება თქმა, რომ ისინი თანდაყოლილია და თუ მათ ადამიანები იცავენ, იმიტომ, რომ სასარგებლოა. თანდაყოლილ იდეათა არარსებობას ამტკიცებენ სამიწიერი დანაშაულებანი, რომელთაც სწადიან სინდისის ქენჯრის გარეშე.

თავისი პრინციპის დასასაბუთებლად ლოკი სისასტიკის ისეთ მაგალითებს მიმართავს, რომლების მხოლოდ წარმოსახვაში არსებობა თუ შეიძლება მტკიცდებოდეს. ის ცდილობს დაიმოწმოს ეთნოგრაფები, თითქმის არსებობენ ისეთი მამები, რომლებიც შვილებს გოვებენ მინდვრად, სადაც მათ შიმშილით. ან ნადირისაგან სიკვდილი ელსთ. ამტკიცებს, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში ახალშობილებს ღელასთან ერთად საფლავში მარხავენ. თუ ეს უკანასკნელი მშობიარობის დროს არ მოკვდება. ზოგან მშობლებსაც ხოცავენ. ზოგან უიმედო ავადმყოფებს საცხოვრისისაგან შორს გაიყვანენ და გოვებენ ბედის ამარა. ზოგიერთ ადგილებში საკუთარ შვილებს ჭამენ. არის ხალხები, რომელთაც ლექსიკონში არა აქვთ სიტყვა „ღმერთი“, არც არავითარი წარმოდგენა არა აქვთ ღმერთზე, და არც არავითარი რელიგია არა აქვთ. ლოკი არ ჩერდება ამ უმეცრებათა ჩამოთვლაზე და ფიქრობს, რომ ანალოგიური მაგალითები შეიძლება ვპოვოთ მორწმუნე ხალხებშიც კი, მოაქვს მეგრელების მაგალითი და აღნიშნავს „სამეგრელოს მცხოვრებნი, რომელნიც ქრისტიანულ რწმენას იზიარებენ, გარკვეული ჩვევით გამოირჩევიან. ისინი თავიანთ შვილებს ცოცხლად მარხავენ ისე, რომ სინდისის ქენჯრას არ გრძნობენ“¹. თანაც ლოკი იმოწმებს სხვებსაც. ამის საპასუხოდ დანუღიას, ერთ-ერთი სწავლულის მსგავსად, შეეძლო მიეთითებინა საკუთარ არსებობაზე და ეთქვა, რომ ის ცოცხალია. ეს ნიშნავს, რომ მის მშობლებს ცოცხლად არ დაუმარხავთ. ვამბობ, ერთ-ერთი სწავლულის მსგავსად, მხედველობაში გვყავს ფროიდის ერთ-ერთი ქართველი კრიტიკოსი, რომელმაც სცადა ოიდიპოსის კომპლექსის უარყოფა საკუთარ

¹ Д. Локк, Избранные философские произведения, М., 1960, гл. 98.

მაგალითზე. ამტიკიებდა, რომ მას დედის მიმართ არასოდეს ჰქონია სუ-
ქსეალური ლტოლვა და, შესაბამისად, ოდიშოსის კომპლექსი არ არსუ-
ბობს. დანელიამ სხვა გზას მიმართა. მან აჩვენა ლოკის მტკიცეების უაზრო-
ბა იმ უაქტზე მითითებით, რომ შეგერელები არსებობენ და თუ ისინი
შეილეს ცოცხლად მარხავენ, როგორ შეუძლიათ მათ იარსებონ. დანე-
ლია აკრსიკებს ლანგეს, რომელმაც „მაგერიალიზმის ისტორიაში“ კრო-
ტიკული რეჟლექსიის გარეშე გაიმეორა ეს უაზრო მითი და მიუთითებს,
რომ თანამედროვე ხალხების ცნობიერებაში ხშირად ამოტივიტილება
ასეთი უაზრო მითები. მაგალითად, მოაქვს ვოლტერის მტკიცება. ძალზე
საინტერესოა დანელიას შრომის ეს ადგილი:

„Как на пример таких преувеличений можно указать на
измышление, которое приводится у Джона Локка в качестве одного
из аргументов, подтверждающих отсутствие врожденных идей
правственности, измышление будто менгрелцы „хоропят своих детей
живыми“. См. „Опыт о человеческом разуме“, I, 3, & 9. Ланге воспи-
роизвел этот миф. Насколько, однако, лежковерны были люди XVII
века, если даже Локк, которого многие считают отцом критицизма, не
мог критически отнестись к этой целеной выдумке и не задал себе
вопроса: каким образом менгрелцы ухитряются существовать как осо-
бое племя, ежели они сами уничтожают свое потомство? Оттолоски
этого лежковерия заметны и в восемнадцатом столетии не только среди
народных масс (Юм, как известно, обратил на это внимание), но и среди
образованных людей. В наше время трудно поздержаться от недоумения,
когда читаешь у Вольтера, одного из наиболее бесшощадных скептиков
своего века, следующее признание: „Почти у всех древних авторов
говорится о сатирах. Я не сомневаюсь в их существовании; в Калабрии
еще душат чудовищ, рожденных женщинами. Не исключено, что в
жарких странах обезьяны покоряли девушек. Геродот в книге II, говорит,
что во время своего путешествия слышал о женщине, которая публично
совокуплялась с козлом в провинции Мендес. В главе XVII Левитика
запрещено совокупляться с козлами и с козами. Следовательно, эти
совокупления должны быть обоюдными и... надо предположить, что от
такой любви могли породиться чудовищные виды“¹.

1 Дანелиა С. И., Философские Исследования, Тбилиси, 1977, стр. 252.

საკითხი უნდა დაისვას – დანელიას მიერ მეგრული ჰმე-ჩევეულებების, ხალხური სიბრძნის და ენის დაცვა და გამოყენება ნიშნავდა თუ არა სეპარატიზმს, ან კიდევ კრიტიკული გამოსვლა იმათ წინააღმდეგ ვინც მეგრულს ამცირებდა, თუ საერთოდ ამ კუთხის დამამცირებლად გვევლინება, შეიძლება თუ არა ჩაითვალოს კუთხურობის გამოვლენად. საკითხის ასეთი დასმა მით უფრო საჭიროა, რადგან, როგორც ცნობილია, სერგი დანელია ეროვნულ თვითიდენტიფიცირებას ახდენდა მეგრელის მეშვეობით. ასევე ის ერთ პერიოდში ახლოს იყო „მაჟალუს“ პარტიის წარმომადგენლებთან, რაც მის წინააღმდეგ ბრალდებად გამოიყენა მისმა ერთ-ერთმა კრიტიკოსმა, როდესაც უნივერსიტეტის საბჭომ გადაწყვიტა სერგისთვის მიენიჭებინა ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორის გარდა, რომელიც მას 1929 წლიდან ჰქონდა, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის ხარისხიც და სერგის საბუთები გააგზავნეს უმაღლეს სააგესტაციო კომისიაში. მომხივანმა ერთ-ერთ არგუმენტად დაასახელა მისი კავშირი „მაჟალუს“ პარტიასთან. ფაქტობრივად სერგი მხოლოდ ერთხელ იყო პარტიის წევრი, ეს იყო ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია. სხვა პარტიაში იგი არ ყოფილა კომუნისტურის ჩათვლით, თუმცა კომუნისტების ბატონობის პირობებში თითქმის 40 წელიწადი იცხოვრა. ყოველ შემთხვევაში, მას შემდეგ, რაც კომუნისტებმა ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია გაანადგურეს, სერგი მისედა როგორი მართალი იყო ორგეზაგასეტი, როდესაც ადამიანებს მოუწოდებდა არ შეხვიდეთ პარტიაშიო. ისიც ფაქტია, რომ კომუნისტებმა ბევრი ღვაწლმოსილი ასაკოვანი მეცნიერი შეიყვანეს პარტიაში, სერგი კი არ იყო მათ შორის. არ იქნება გადაჭარბებული თუ ვიგყვით, რომ ყველა კრიტიკული შენიშვნა მიმართული საკუთარი ერის, თუ კულტურის წინააღმდეგ, სერგის მიერ რეფლექსირებული იყო და ემსახურებოდა ქართული კულტურის დაცვას. მაშინაც, როდესაც მეგრულს იცადა, სერგი ხელმძღვანელობდა პრინციპით, რომ მეგრული ქართული კულტურის ნაწილია და მისი დაცვა მთელი ქართული კულტურის დაცვის ერთ-ერთი გზაა. ეს რომ ნამდვილად ასეა, იმაშიც გამოვლინდა, რომ როდესაც ქართველის გიპი და ქართული კულტურა ფრანგი კუტანის მიერ წარმოდგენილ იქნა არა-ჯეროვან და არარეალურ განასერში, სერგიმ ასეთივე საფუძვლიანობით გაილაშქრა მის წინააღმდეგ.

ს. დანელიას მოღვაწეობაში მრავალი სიძნელე წარმოიშვა ქართული კულტურისა და ქართველი ერისადმი დამოკიდებულების პრობლე-

მასთან დაკავშირებით. არ შეიძლება არ აღინიშნოს ს. დანელიას ბიოგრაფიის გასაცნობად მეტად მნიშვნელოვანი ახლად გამოქვეყნებული მასალები, რომლებიც ამ საკითხებს ეხებიან. მხედველობაში გვაქვს მენშევიკების წინააღმდეგ 1912 წ. დაწერილი წერილი – „ჩვენი სოციალ-დემოკრაგია და ნაციონალიზმი“ (რუსულ ენაზე). ასევე 1914 წ. სტანისლავ მიხაილოვსკოეში რუსულ ენაზე დაწერილი სტატია: „თანამედროვე ომი და პროგრესის იდეა“ და 1920 წლით დათარიღებული წერილი კუგანისადმი (ეროვნებით ფრანგი), რომელიც თბილისში განაგებდა კერძო სასწავლებელს „კეთილშობილ ქალთათვის“, სადაც სწავლება ფრანგულ ენაზე მიმდინარეობდა. ს. დანელიას წერილი არის პასუხი მოხსენებაზე, რომელიც კუგანმა წაიკითხა თბილისში და რომლის გეჟსტის ერთ-ერთი ეგზემპლარი გადასცეს სერგი დანელიას წასაკითხად.

პირველ წერილში რამდენიმე მნიშვნელოვანი მომენტია: 1. დანელია ილაშქრებს იმათ წინააღმდეგ, ვინც თვლის, რომ ქართველი ხალხი მოკლებულია ეროვნულ გრძნობას; 2. ს. დანელია იძლევა 1905 წლის რევოლუციის, როგორც პოლიტიკური მოძრაობის სწორ შეფასებას და 3. ს. დანელია აელენს მარქსის თეორიის ცოდნას და იყენებს მას ნ. ჯორდანისა წინააღმდეგ. იგი უარყოფს ჯორდანის მტკიცებას, რომ სხვებისაგან განსხვავებით, ქართველ ერს ეროვნული გრძნობა არა აქვს. იგი წერს: „მე მგონია, რომ ასეთ ერს, როგორც ქართველი ერია, რომელიც ათასი წლების მანძილზე იბრძოდა თავისი ინდივიდუალური ფიზიონომიის შენარჩუნებისათვის, არ შეიძლება დავაბრალოთ, ეროვნული გრძნობა არა აქვსო“.¹ ეს მტკიცება ავტორს გაშლილი აქვს კონკრეტული ისტორიული მოვლენების ფონზე, სახელდობრ 1905 წ. რევოლუციისა. ჯორდანია ამტკიცებდა, რომ ქართველმა ერმა ამ რევოლუციაში ეროვნული კულტურის უმრუნელესაყოფად მხოლოდ მოგიერთი უფლება მოიპოვა, რომელთა შორის არ იყო პოლიტიკური. ს. დანელიას მიაჩნია, რომ ეს ეროვნული გრძნობის არასწორი გაგებაა და 1905 წლის რევოლუციაში ქართველი ერის მიზნების დამახინჯება, რადგან ეროვნული კულტურის განვითარებისათვის აუცილებელია პოლიტიკური უფლებების მოპოვება და ამ მიზანს ისახედნენ ქართველები 1905 წლის რევოლუციაში. ის წერს: „ეროვნული კულტურის თავისუფალი განვითარება წარმოუდგენელია, თუ ერს პოლიტიკური უფლებები არ გააჩნია. ეროვნუ-

¹ „ქრ. ცისკარი“, 1972, № 3, გვ. 134.

ლი კულტურის წარმატებები მხოლოდ ეროვნული თვითმმართველობის პირობებშია შესაძლებელი. და თუ ქართველი ხალხი 1905 წელში მოითხოვდა (და დღესაც მოითხოვს) თავისი ეროვნული კულტურის თავისუფალ განვითარებას, იგი ამასთან ერთად თვითმმართველობის პოლიტიკურ უფლებებსაც მოითხოვდა, და მაშასადამე, დაამტკიცა, რომ მისთვის ნაციონალიზმი უცხო არაა. კულტურისა და პოლიტიკის ასეთი ურთიერთდაპირისპირება გაუგებარიც კია მარქსის მიმდევრების მხრივ, რადგან მარქსის დაშლახურება, სხვათა შორის, იმაშიც მდგომარეობს, რომ მან ამ ორი მოვლენის ურთიერთკავშირი დაგვანახა“.

ს. დანელია ამ შრომაში იცავს ისტორიზმის პრინციპს და მოითხოვს მის გატარებას ქართველ ერზე მსჯელობის დროს. ისტორიული პერსპექტივების უქონლობა, იგნორირება ჩვენი ცხოვრების რეალური პირობების და ფაქტებისა, რომლებიც განასხვავებენ ჩვენს ცხოვრებას დასავლეთ ევროპული ხალხების ცხოვრებისაგან“, – აი, რა მიაჩნია მას ეორდანიას შრომის ნაკლად. სერგი დანელიას აზრით, შებლონური მასშტაბი არ გამოდგება ყველა ერის მიმართ. უნდა გავითვალისწინოთ თითოეული მათგანის ისტორიული ცხოვრების ქარგებილები. ასეთივე მართებული პოზიციებიდან განიხილავს ს. დანელია საკითხებს შრომაში: „თანამედროვე ომი და პროგრესის იდეა“ (სამწუხაროდ, შრომა მთლიანი სახით არ არსებობს).

ეს შრომა შესანიშნავია იმით, რომ ამათრახებს ეროვნული ჩაგვრის ყოველგვარ ფორმას და რომელიმე ერის სხვა ერზე მაღლა დაყენების პრეტენზიას. ს. დანელია აქ ილაშქრებს სოციალ-შოვინიზმისა და ფაშიზმის იდეების წინააღმდეგ. მისი აზრით, პირველი მსოფლიო ომი შეიძლება მორალური ღირებულების იყოს, თუ ის ხელს შეუწყობს ერთა განთავისუფლებას, ეროვნულ კულტურათა აყვავებას. დაახლოებს ერებს და ამით დააჩქარებს ისტორიულ პროგრესს.

„მიმდინარე ომის მორალური ღირებულების ანალიზისას მე ვერ ვპოულობ მასში ერთა განთავისუფლებაზე უფრო ამაღლებულ იდეას... ..ერთა განთავისუფლება! რა მშვენიერი იდეაა! ეს ხომ იმას ნიშნავს, რომ შეწყდება ადამიანთა განჯვა და ძლიერი ერი აღარ გამოიყენებს უხეშ ძალას სუსტისადმი? მაშასადამე, ყოველი ადამიანი მომავალში უშიშრად და დაუსჯელად ილაპარაკებს იმ ენაზე, რომელიც პირველად მოისმინა აკ-

ქანში და მთელი კაცობრიობა გადაიქცევა მრავალრიცხოვან ეროვნებათა კავშირად. ისინი დაკავშირებული იქნებიან ერთმანეთთან მშვიდობიანი თანამშრომლობის ინტერესებით და არა მათრახისა და ზარბაზნის ძალით“. ამავე დროს, ს. დანელია სასტიკად კიცხავს გერმანელ შოეინსტიგესს, მათი დამპყრობლურ გეგმების და მიანისა, რომ იმპერიალისტური გერმანელი სახელმწიფო მსოფლიო კულტურისათვის ყველაზე დიდი საფრთხის წყაროა. ის არის „კულტურის მომსპობი, კაცობრიობის პროგრესის დამამუხრუჭებელი“. ეროვნულისადმი დიდი სიყვარული ს. დანელიას ხელს არ უშლის ებრძოლოს იმ მოაზროვნეებს (ტროიჩკე, რორბახი და სხვ.), რომელნიც თავიანთი მთაერობათა დიდმპყრობელური გეგმების თეორიულ გამართლებას ემსახურებოდნენ. განსაკუთრებით მწვავეა მის მიერ გერმანული შოეინსტიგის კრიტიკა, – შოეინსტიგისა, რომელიც ამახინჯებს სოციალიზმის იდეას, კრიტიკა გერმანული სოციალ-დემოკრატიისა, „რომელიც ხმას აძლევს ზარბაზნებისა და ღრედნოუკებისათვის ასიგნებას“. ს. დანელიას აზრით, მსოფლიო კულტურისთვის საშიშელება იქნებოდა გერმანული იმპერიალიზმის გამარჯვება. „კოსმოპოლიტიზმში, შინაგანი გახრწნილობა და სიყვდილი – აი ასეთი ევოლუციის ეტაპები, რაზედაც მიუთითებს რომის იმპერიის მაგალითი“. გერმანული იმპერიალიზმისა და მოპაველი ფაშიზმის ბატონობის საფრთხის შეფასება აქ იმდენად რეალისტურია, რომ განცვიფრებას იწვევს ავტორის ესოდენ ფართო პორიზონტი, მაგრამ თუ მხედველობაში მივიღებთ 1912 წელს დაწერილ წერილსაც, რომელშიც მოულოდნელათა შეფასებისას ღრმა განსწავლულობა ჩანს, არ მოგვეჩუ ენება შემთხვევითად ს. დანელიას მიერ პირველი მსოფლიო ომის შედეგად რევოლუციური ძალების გამარჯვებისა და ერთა განთავისუფლების საქმის წინასწარ ხედვა. ამ წერილებში ს. დანელია გვევლინება, როგორც ეროვნული გრძნობის, ერთა შორის მეგობრობის, ერთა განთავისუფლების მომხრე, – ადამიანი, რომელსაც პატრიოტიზმში ხელს არ უშლიდა ინტერნაციონალურად შეფასებინა ერთა განთავისუფლების საკითხი.

რამდენად უყვარდა ს. დანელიას ქართველი ერი და როგორ ფხიზლად იდგა მისი ეროვნული სუვერენიტეტის სადარაჯოზე, ამის საილუსტრაციოდ მივმართავთ წერილს, რომელიც მან დაწერა 1920 წელს და წარმოადგენს კუგანის მოხსენების პასუხს (მოხსენება კუგანმა წაიკითხა ქართველი საზოგადოებრიობის წინაშე). ამ მოხსენებაში, რომელიც ეხება ქართულ გონს, კუგანი სიმპათიას ავლენს ქართველი ერის მიმართ

და ანალოგიას აეღებს ფრანგებთან. მაგრამ დაკვირვებული მკითხველსა-
სათუის საბოლოოდ ნათელი ხდება, რომ ბერი რამ კეკასის ღწნახელი
აქვს მერეულად, გარედან, ეცხოვლის თვალთ. ეს ჩანს ქართველი კაცის
გონის წინააღმდეგობრივ დახასიათებაში. ერთი მხრივ, ქართველს მიეწ-
ერება, რომ ის ბუნებით დაჯილდოებულია გონებრივი უნარით, მაგრამ,
მეორე მხრივ, ქართველს მიეწერება გულბრყვილობა, ზედმეტი ნდობა
ფაქტებისადმი, ლოგიკური აუცილებლობით დასკვნების გამოტანის უუნ-
არობა. ს. დანელიას დასკვნით, კეკანის მისეღვით ქართველის გონება
თითქმის არ განსხვავდება ბავშვთა მოუპწიფებელი გონებისაგან. თუ ეს
ასეა, კითხულობს დანელია, „მითხარით, გეთაყვა, რა გზით შეიძლება
იმის დამტკიცება, რომ ქართველი ინტელექტუალურად ნიჭიერია? სხვაგ-
ვარად როგორ გაიგება ინტელექტუალური ნიჭი, თუ არა როგორც
ლოგიკური ამოცანების უნარი, გათიშულ ფაქტთა დაკავშირების უნარი,
თუ არა უნარი გრძნობათა არასრულყოფილების დაძლევისა ფაქტთა
ერთი ჯგუფის მეორესთან დაპირისპირებისა და განსჯის გზით?“ არ შეი-
ძლება, ამტკიცებს ს. დანელია, ქართველის გონებას ერთდროულად მივაწ-
ეროთ უმყარობა, გარეგნულზე შეჩერება და რთული იდეის წედომის
უნარიც. თუ პირველი სწორია, მაშინ როგორღა შეიძლება ლაპარაკი,
რომ ქართველს აქვს „ბრწყინვალე გონებრივი ნიჭი?“ ასევე უმწეოა
მტკიცება, თითქოს ქართველს არ ახასიათებს ლოგიკისთვის აუცილებე-
ლი დაუჭვება. თქვენვე აღიარებთ, რომ „ქართველში არის მნიშვნელო-
ვანი გონება“. ს. დანელიას ამრით, მსჯელობა გონის ეროვნულ ხასი-
ათზე შესაძლებელია მაშინ, როდესაც ეს გონი სრულ შემოქმედებით
გამლას მიიღებს. ქართული გონი კი მოკლებული იყო ისტორიულად ასეთი
სრული გამლის შესაძლებლობას, რადგან მისი ძირითადი ენერგია იხ-
არჯებოდა დამპყრობლებისაგან თავისი არსებობის დაცვაზე.

ყოველი კულტურა მრავალი განზომილებით ვლინდება. ხალხის გონე-
ბრივი განვითარების ერთ-ერთ მაჩვენებლად ს. დანელიას მიაჩნია ლიგ-
ერატურა და მეცნიერება. ფრანგული გონის განვითარება შეიძლება დაე-
ინახოთ დეკარტეში, გერმანულისა – კანტში, ინგლისურისა – იუმსა და
მილში. საქართველოს არ ჰქონდა შესაძლებლობა მთელი შემოქმედები-
თი ძალები მიემართა ხელოვნების, ლიტერატურისა და მეცნიერების გან-
ვითარებაზე. ქართული კულტურის ნიმუშები უმთავრესად დაკავშირე-
ბულია ქართველი ხალხის არსებობის შენარჩუნების აუცილებლობით
გამოწვეული ციხე-სიმაგრეების, საზოგადოებრივი წყობის, ოჯახის, ჩვეუ-

ბისა და კულტურის სხვა ელემენტებთან. ყოველივე ამის სისტემატიზაცია, როგორც გონის განვითარების კრიტერიუმისა, დაკავშირებულია სიმბოლურობასთან. ს. დანელიას აზრით, ქართული ადამიანის გონის დასასაიათება უნდა მოხდეს მის წინასწარმეტყველო, პოეტურ, მორალისტურ და საერთოდ მისთვის იდეალების დამსახველ შემოქმედურ დახასიათების გზით. ქართველი ადამიანის გონი უნდა დახასიათდეს მისი სუბიექტური ინტერპრეტაციით.

„...როგორია ქართველი? – ქართველი ისეთია, როგორადაც გრძნობს თავის თავს. ქართველი ისეთია, როგორც უნდა მას გახდეს.

იყოს კი როგორი უნდა ქართველს გახდეს?.. ამის თქმა ახლა მუშაობაა. მე დიდად არ შეეცდები, თუ ვიტყვი, რომ არაა ისეთი სიმბოლე (სულ ერთია, კულტურის რა სფეროც უნდა აიღოთ), რომელსაც ქართველი მისთვის მიუწოდებლად ჩათვლიდა...

...თქვენ სიმბოლურობით ხარო განწყობილი ქართველებისადმი. ეს ცხადია, თქვენ, როგორც ფრანგს, გსურთ მასში ფრანგის ნიშნები დაინახოთ, მაგრამ ვინაიდან ვერ იპოვეთ ქართველში ფრანგული ჭკუის დადებითი თვისებები (ამის პოვნა კი შეუძლებელია, რადგან ჩვენ ჯერჯერობით არ გვყოლია არც დეკარტი, არც ლაუენბეი, არც მათი ექვივალენტური გიგანები), ამიტომ დაკმაყოფილდით იმით, რომ გულმოწყალები მიაწერთ მას გარასკონელი გარგარენის ნიშნებს. ამაში თქვენ, ჩემი აზრით, დაგეზმართ ის აზრით, რომ სამხრეთელი-ქართველი ბუნებრივად უნდა იყოს გარასკონელივით ექსპანსიური. სიმბოლურობით ხართ განწყობილი ქართველებისადმი, მაგრამ არა გაქვთ მონაცემები, რომელნიც საშუალებას მოგცემდათ გაგეგმივებინათ ისინი ფრანგებთან. თქვენ ფაქტურად ქართველიდან ქმნით ფრანგის კარიკატურას. მე ვფიქრობ, თქვენ უნდა შეიცვალოთ თვალსაზრისი. ქართველი ქართველია და სხვა არაფერი. ის არაა აღმოსავლეთელი ადამიანი, მაგრამ არც ფრანგია და არც ინგლისელი. მას საკუთარი სახე აქვს, რომლის გამომჟღავნების საშუალებას ისტორია არ აძლევდა. როგორია ეს სახე? ამ საკითხზე ჩვენ პასუხი უნდა ვეძიოთ მის წინასწარმეტყველებში. პოეტებში, მორალისტებში, ერთი სიტყვით, ყველა იდეალისტში, რომელთაც სურთ ქართული საზოგადოება შექმნან იმ საწყისი მნიშვნელობის შესაბამისად, რასაც ისინი ბუნდოვნად შეიგრძნობენ და რასაც მათი უკარნახებს უცხო ზეგავლენისთვის უცნობი, განუსაზღვრელი ეროვნული გენია. ქართველი არის ის, ვისი ხილვა სურს მასში ყველაზე ღრმა და გულწრფელ იდეალისტს.

ხოლო თუ ამ სიბრგყეზე დავდევებით, ჩვენ წინ გადაიშლება ისეთი სიმალე და სიერცე, რომ ევროპელი ძალაუფლებურად მხრებს აიჩეჩავს და ეჭვით გააქნევს თავს, მაგრამ როცა საქმე... ჩვენ მომავალსა და არსებას ეხება, ჩვენ ეჭვისთვის მიუწვდომელნი ვართ. ჩვენი მასულდგმულებელი რწმენა ამოუწურავია. თქვენი აზრით, ეს ნაკლია, ჩემი აზრით კი ღიადი ძალაა. ჩვენ გესურს უპირობოდ... ძალუმაღ, ვნებით და მივალწვეთ კიდევ ჩვენი ღვთაების საგანს: გავხდებით ის, ვინც გვინდა ვიყოთ, რადგან ჩვენშია სურვილის... უზარმაზარი ენერგია, რომელიც საბოლოოდ განსაზღვრავს მიღწევებს“¹.

ეს მასალები თვალსაჩინოს ხდის ს. დანელიას სიყვარულსა და პატივისცემას მშობელი ერისადმი, რწმენას მისი მომავლისადმი.

ძირითადად ზემოთ მითითებულის ანალოგიური აზრები იყო განვითარებული სხვა შრომებშიც. მხედველობაში გვაქვს ს. დანელიას ორი ნაშრომი: „გრიბოედოვის ფილოსოფიის შესახებ“ რუსულ ენაზე და „ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“. პირველი შრომა გამოსცემდა 1930 წელს. ეს იყო გრიბოედოვის შემოქმედების ფილოსოფიური ანალიზის, მისი მსოფლმხედველობის დადგენის პირველი ცდა. ავტორი წინასიტყვაობაში აღნიშნავდა, რომ შრომა როგორც პირველი ამ მიმართულებით, არ იქნება უნაკლო. პრესა წიგნის გამოსვლას თითქმის დუმილით შეხვდა. მეორე გამოცემის წინასიტყვაობაში ავტორი გულისკეთილით აღნიშნავდა ამ გარემოებას და წერდა, რომ ფილოსოფოსებმა ეს წიგნი არ ჩათვალეს საკუთარ სუეროდ, ხოლო ლიგერაგორებისთვის ასეთი ასპექტი უცხო აღმოჩნდა. მხოლოდ ერთი წერილში, სათაურით „იდეალიზმის ნარჩენების გამოცოცხლება“, ამ შრომიდან ამოღებულ ერთ ადგილზე ნათქვამია: „მოყვანილ ამონაწერში კონცენტრაციამ მინილია ერთის მხრივ პროფ. ს. დანელიას ნაციონალისტური მსოფლმხედველობა, ხოლო მეორეს მხრივ რეაქციული იდეალიზმი. ამ მოსაზრებათა ნაციონალისტური ხასიათი უკომენტაროდაც ნათელია“. ფაქტობრივად ს. დანელიას შრომა გრიბოედოვის შემოქმედებას საესებით ახალი თვალსაზრისით აშუქებს. იგი არღვევს გრადიციულად დაკანონებულ შეხედულებას, რომ გრიბოედოვის „ვაი ჭკუისაგან“ არის ყოფითი ხასიათის კომედია, რომელშიც საყოფაცხოვრებო მასალები მრავლადაა, მაგრამ აბსოლუტურად არ არის ფილოსოფიური პრობლემადგია. პროფ. ნ. პიქსა-

¹ დანელია ს., წერილი კეკელიძისადმი, ინახება ს. დანელიას პირად არქივში.

სოფი და აკად. პ. საკუელინი ერთხმად უარყოფდნენ ამ ნაწარმოებში ფილოსოფიური იდეის არსებობას. ამ ავტორიტეტების წინააღმდეგ გაილაშქრა პროფ. ს. დანელიამ და საესეებით ასლებურად გააშუქა რუსული ლიტერატურის ეს დიდი ქმნილება.

პროფ. ს. დანელიას აზრით, ჩაცკის ცხოვრება რუსული ინტელიგენციის სურათია. ჩაცკიში განსახიერებული ამ იდეების გავრცელებას წარმოადგენენ რუსული ლიტერატურის გმირები: ონეგინი, პეჩორინი, ბელგოვი, რუდინი, ობლომოვი, ნეხლიუდოვი, რასკოლნიკოვი და სხვანი. „ვაი ჭკუისაგან“ მკვლევარს მიაჩნია ისეთივე მოვლენად რუსებისათვის, როგორც იყო გერმანელებისათვის „ჟაუსტი“. ნაწარმოების ფილოსოფიური სამზრისის ძიება სათაურით იწყება. „ვაი ჭკუისაგან“ გამოხატავს იმ იდეას, რაც ნაწარმოების საფუძველია – სახელდობრ, როგორ მოპყვება ჭკუას უბედურება არა მხოლოდ იმისთვის, ვინც ჭკუას აელენს, არამედ ყველა იმისთვის, ვინც მის უკან დგას, მთელი ინტელიგენციისთვის. სათაურის მიხედვით, თხზულების მნიშვნელობის განსაზღვრა ფილოსოფიური გამოკვლევებისათვის არაა უცხო (საკმარისია გავიხსენოთ კანტის „წმინდა გონების კრიტიკა“, ავენარიუსის „წმინდა ცდის კრიტიკა“ და მრავალი სხვა სათაური. ყოველ მათგანში მოცემულია ის ძირითადი იდეა, რომელიც გამოკვლევის აზრს შეადგენს). ასეთივე ფუნქციისად თვლის ს. დანელია გრიბოედოვის კომედიის სათაურს. ნაწარმოების ძირითად ფილოსოფიურ და სოციოლოგიურ იდეად მკვლევარს მიაჩნია რუსი ინტელიგენციის და რუსი ხალხის დაპირისპირება. ინტელიგენციის მიერ ხალხის უარყოფა, ის გათიშვა, რომელსაც ინტელიგენცია მიჰყავს საკუთარი ნიადაგისაგან მოწყვეტამდე და ისტორიული ყოფიერების ფესვების დაკარგვამდე, სინამდვილის ასეთი ფილოსოფიური და სოციოლოგიური ანალიზი შემდგომში რუსული ლიტერატურის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანი ხდება. პროფ. ს. დანელიას აზრით, გრიბოედოვი იმავე იდეას აგარებს, რასაც რუსო – იმ იდეას, რომ ცოდნა და განათლება არ აუმჯობესებს ადამიანთა საზოგადოებას, რომ კულტურა უარყოფით გავლენას ახდენს ადამიანის ყოფაზე. აქვე გაანალიზებულია ნაწარმოებში არსებული ის მასალაც, რომელიც, თითქოს, საწინააღმდეგოს მეტყველებს და დასაბუთებულია, რომ ფაქტობრივად ის მასალაც ამ ძირითადი იდეის უარყოფას არ მოასწავებს. რუსეთის ინტელიგენცია, რომელიც განათლებას დაეწაფა, ამ განათლებამ მიიყვანა უბედურებამდე, საკუთარი ნიადაგიდან მოწყვეტამდე. მისი დამახასიათებელი გახდა შინაგანი სიცარიელე, ჭორაობა, უქმი ცნობის-

მოყვარეობა, გულგრილობა, ეგოიზმი, თავისთავში ჩაკეტილობა. ამ ნიშნებით ხასიათდება ის, რაც ფაქტობრივად სამოგადოება კი არაა, არამედ ჩექანიკური ავრევაგი. ამრიგად, უბედურების წყარო გახდა ჭკუა, რომელიც გამოსახულია, როგორც „...ინდივიდუაციის თუ განაპირების საწყისი, სუბსტანციისაგან, საერთო ძირისაგან, სიცოცხლის ფესვებისაგან მოწყვეტის საწყისი. ამდენად ჭკუა არის მთლიანობის დაკარგვის, სიცოცხლის უნარის დაქვეითების, აჩრდილთა და მოჩენებათა სამეფოში გადაგდებულობის საწყისი. ეს გადაგდებულობა ხორციელდება რეალური თუ ფსიქოლოგიური უარყოფის გზით, რომელიც, თავის მხრივ, იკეცება გარედან და ზემოდან თავსმოხვეული განათლებითა თუ ცოდნით“¹.

გრიბოედოვის მიერ დასურათებული ადამიანი და სამოგადოება თანამედროვე გერმინოლოგიით შეიძლება აღინიშნოს, როგორც გაუცხოებული. ზემოთ ჩამოთვლილი ყველა ნიშანი თანამედროვე ექსისტენციალისტურ ფილოსოფიაში მიეწერება ადამიანობადაკარგულ არსებას, რომელსაც აღნიშნავენ Man-ით და „ეულ ბრბოს“, როგორც მას უწოდებს რისმენი. აქ დანახულია ის გენდენციები, რომლებიც მაშინ ჯერ კიდევ არ იყო ნათლად გამოხატული და მხოლოდ შემდგომ გამოიკვეთა „ობიექტივირებული ადამიანის“ სახით. გრიბოედოვის ამ ნაწარმოების ფილოსოფიური იდეების გაგრძელებად მიაჩნია მკვლევარს გოლსტოისა და დოსტოევსკის ლიგერატურულ-ფილოსოფიური ძიებანი. საერთოდ, რუსული ამროვნების ერთ-ერთი ნიშნად ს. დანელია აცხადებს ძირითადად ლიგერატურაში ფილოსოფოსობას. მართალია, სერგი დანელიას ამ შრომას მისი კოლეგები თითქმის დუმილით შეხედნენ, მაგრამ უცხოურ პრესაში მან მაღალი შეფასება დაიმსახურა. გერმანული ჟურნალის „Balticoslavica“-ს ფურცლებზე დაიბეჭდა არგურ ლუთერის რეცენზია, რომლის დასკვნაში აღნიშნულია: „ს. დანელიას წიგნი, როგორც პირველი ცდა გრიბოედოვის სახელგანთქმული კომედიის ფილოსოფიური ინტერპრეტაციისა, არის ფრიად საყურადღებო და წამახალისებელი გამოკვლევა“².

ნაშრომის გამოსვლიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგ „საკავშირო აკადემიის „მოამბეში“ პროფ. გულიგამ აღნიშნა, რომ ეს წიგნი არაა დავიწყების ღირსი, რადგან მასში დასმული პრობლემები მკვლევარს ზედმიწევნით მაღალ დონეზე აქვს გადაჭრილი.

1 Даниеля С., О философии Гринеда, Тбилиси, 1940, стр. 31.

2 Luther A., Даниеля С. И., О философии Гринеда. Balticoslavica, 1933, N I, S. 231.

„წინ მიდევს დაეიწყებული, მაგრამ მეგად საეურადღებო ნაშრომი ს. ღანელიასი – „გრიბოელოვის ფილოსოფიის შესახებ“ – წერს გულიგა. გრიბოელოვის საქმეები დაწერილებითაა შესწავლილი, მაგრამ ამას ეერ ვიტყვიო მისი „ჰკეის“, ე. ი მსოფლმხედულობის, ფართო ამრით – ფილო-სოფიის შესახებ, აღნიშნავს დანელია, და მიზნად ისახავს გამოიკელიოს გრიბოელოვის მემკვიდრეობის სწორედ ეს მხარე. როგორია მისი მიღწ-ეები? პიესაში „ევი ჰკეისაგან“ ფიქსირებულია არა მხოლოდ რუსული, არამედ ზოგადსაკაცობრიო აზროვნების განვითარების გარკვეული ეტა-პი. აღნიშნული გარემოება გვაძალებს ისეთივე ყურადღებით შევისწავ-ლოთ ეს პიესა, როგორც მაგალითად, გერმანელები სწავლობენ „ფაუსტს“.

ეს რამდენადმე მოულოდნელი დასკვნა, რომლის სისწორეში გვაი-ძულებს აეგორი დაერწმუნდეთ, პიესის განსაკუთრებული წაკითხვის შედეგია (რაც შესაძლებელი გახდა მხოლოდ მეოცე საუკუნეში). ს. დანე-ლია განყენებას ახდენს ნაწარმოების ყოფითი მხარისაგან, გრიბოელო-ვისეულ ხასიათთაგან, იმ გიჰურ ვითარებათაგან, რომელშიც ისინი მო-ქმედებენ. მას პიესის გმირებისა და მისი ავტორის მხოლოდ და მხოლოდ ცნობიერების ანალიზი აინტერესებს“¹.

მზატერული ნაწარმოების ფილოსოფიური ანალიზის შესახებ გაღის-სკაია წერს:

„Начало отечественному опыту выявления скрытых философских основ и суггестивности литературного произведения было положено... В. Соловьевым“...

„С тех пор прошло почти сто лет, а подобного рода исследований прибавилось не слишком много и в отечественном и в мировом литературоведении. В марксистской науке о литературе почти был сделан профессор Тбилисского университета С. И. Дanelia (1888-1963), установившем в 30-е годы, что скрытой мировоззренческой основой грибоедовского „Горя от ума“ явилась философия просвещения. Затем с той же целью он исследовал текст „Слова о полку Игореве“ и если прежде выдвигались предположения, что автор „Слова...“ был одновременно язычником и христианином, то Дanelia доказал, что мировоззрение поэта было только христианским“².

1 Гульга А. В., Типологизация в художественной литературе, Изд. Известия Академии наук СССР, Серия литературы и языка, т. XXXV, М., 1976, стр. 498-499.

2 Галинская Н. Л., Загадки известных книг, М., 1986, стр. 6,7.

სერგი შეურიგებელი იყო ყოველგვარი უსამართლობის მიმართ. სულერიოა ეს უსამართლობა შეეხებოდა პირადად მას, მის ეთნოჯგუფს, თუ მის ერს. ამავე დროს, იგი გულითადად მიესალმებოდა ყველას, ვისაც კავკასიაზე, საქართველოზე და მის ცალკეულ კუთხეებზე დადებითი აზრი ჰქონდა. სერგი მოითხოვდა აღადგინებინა ჰქონოდათ კავკასიის შესახებ ლიტერატურის გაცნობის საშუალება, რომელიც თავისი შინაარსით და მოცულობით მნიშვნელოვანი იყო, მაგრამ მეცნიერთა ყურადღების გარეშე რჩებოდა და მოსახლეობისათვის მიუწვდომელი. სერგის ერთ-ერთ წერილში მოგანილია რუსების თხოვნა უცხოელებისადმი, სადაც წერია „ჩვენი ქვეყანა დიდი და უხვია, მაგრამ მასში წესრიგი არაა“ და თხოულობენ, გვიპატიონ. სერგი ფიქრობს, რომ ეს ფრაზა ყველაზე მეტად ეხება რეალურად კავკასიას. „კავკასიის შესახებ ცნობების სიღარიბე ჩვენში ეგზომ რეალურად სასურველ წესრიგის უქონლობაზე მიუთითებს. ისე კი არაა, თითქმის კავკასიაზე არაფერი დაწერილა, პირიქით მასზე ლიტერატურა შეიძლება ძალზე ფართოა, მაგრამ ყველაფერი ეს მაუდის ქვეშაა ამოღებული, დამარხულია უზარმაზარ ტომებში და მიმოქცევაში არაა. ამიტომ, მკითხველთა ფართო მასებს კავკასიათმცოდნეობის გზა ჩახერგილი აქვთ“².

დანელია კავკასიის მიმართ რუსი ინტელიგენციის დამოკიდებულებაში ორ პერიოდს გამოყოფს: პირველში კავკასია, განსაკუთრებით საქართველო, პოეტების და მწერლების მუშების წყარო და სიყვარულის ობიექტი იყო. ამის დასტურია პოეტ ოსიპ მანდელშტამისეული საქართველოს დახასიათება წერილში „ქართული ხელოვნების შესახებ“.

„КОЕ-ЧТО О ГРУЗИНСКОМ ИСКУССТВЕ“

В русской поэзии есть грузинская традиция. Когда наши поэты прошлого столетия касаются Грузии, голос их приобретает особенную женственную мягкость и самый стих как бы погружается в мягкую влажную атмосферу:

На холмы Грузии легла почная мгла...

Может быть, во всей поэзии нет двух таких стихов, по-грузински пыльных и пряных, как два стиха Лермонтова:

¹ Данелия С., Мингрелия с точки зрения европейца, Закавказье, 1913, № 6.

Пену сладких вин
Сошный льет грузин.

Я бы сказал, что в русской поэзии есть свой грузинский миф, впервые провозглашенный Пушкиным, -

Не пой, красавица, при мне
Ты песен Грузии печальной, -

и разработанный Лермонтовым в целую мифологию с мифом о Тамаре в центре. Любопытно, что этим мифом, обетованной страной поэзии, для русской поэзии стала не Армения, а Грузия.

Грузия обольстила русских поэтов своеобразной эротикой, любовью, присущей национальному характеру, и легким, целомудренным духом опьянения, какой-то меланхолической и пиршественной пьяностью, в которую погружена душа и история этого народа. Грузинский эрос — вот что притягивало русских поэтов. Чужая любовь всегда была нам дороже и ближе своей, а Грузия умела любить. Ее старое искусство, мастерство ее зодчих, живописцев, поэтов, проникнуто уточенной любовью и героической нежностью.

Да, культура опьяняет. Грузины сохраняют вино в узких длинных кувшинах и зарывают их в землю. В этом — прообраз грузинской культуры: земля сохранила ее узкие, но благородные формы художественной традиции, запечатала полный брожения и аромата сосуд.

То, что нельзя вывести из рассудочных данных культуры, из учета ее накопленных богатств, есть именно дух пьянства, продукт таинственного внутреннего брожения: узкая глиняная амфора с вином, зарытая в землю.

Никогда русская культура не навязывала Грузии своих ценностей. русификация края никогда не шла дальше форм административной жизни. русские администраторы начала прошлого века с Воронцовым-Дашковым во главе, уродуя экономическую жизнь края и подавляя общественность, не сумели затронуть быта и относились к нему с невольным уважением, о культурной русификации в Грузии не было и речи. Поэтому, национальное и политическое самоопределение Грузии, резко распадающиеся на два периода — до и после советизации Грузии, для грузинской культуры и искусства должны были быть экзаменом верности самой себе, и культурная Россия, целое столетие любовно

следившая за Грузией, сейчас с тревогой глядит на страну, готовую изменить своему культурному призванию. Сущность грузинского искусства всегда была в обращенности Грузии к Востоку, причем Грузия никогда не сливалась с Востоком, была отдельной от него.

Я бы причислял грузинскую культуру к типу культур орнаментальных. Окаймляя огромную и законченную область чужого, они впитывают в себя главным образом его узор, в то же время ожесточенно сопротивляясь внутренне враждебной сути могущественных соседних областей.

Сейчас в Грузии стоном стоит клич: „Прочь от Востока – на Запад! Мы не азиаты – мы европейцы, парижане!“ Как велика паничность грузинской художественной интеллигенции!.. Тенденция – прочь от Востока! – всегда существовала в грузинском искусстве, но разрешалась не грубым лозунгом, а высокохудожественными формальными средствами. Войдите в национальный музей грузинской живописи в Тифлисе. Перед вами предстанет длинная вереница строгих портретов, преимущественно женских, по своей технике и глубокому статическому покою напоминающих старую немецкую живопись. В то же время плоскостное восприятие формы и линейная композиция (ритм линий) дышат приемами персидской миниатюры. Часто встречается золотой фон и богатый золотой орнамент. Эти работы безымянных живописцев – настоящая победа грузинского искусства над Востоком, – и как ничтожны перед ними тапчущие осколки скрипки, некогда разбитой Пикассо, пленившей новую грузинскую живопись. С этой скрипкой – то же самое, что с мощенническими реликвиями монахов: скрипка была одна, ее разбили один раз, но нет такого города, где бы ни показывали щепочки – вот кусочек от Пикассо!

Жизнь языка открыта всем, каждый говорит, участвует в движении языка, и каждое сказанное слово оставляет на нем свежую борозду. Чудесный случай наблюдать развитие языка живописного доставляют нам вывески, в частности тифлисские, на наших глазах вырастающие в мощное искусство Пирсмапашвили.

Нико Пирсмапашвили был простой и неграмотный живописец вывесок. Он писал на клеенке в три цвета – охрами, зеленой землей и черной костью (со всеми вариациями серого). Его заказчики, тифлисские духанщики, требовали интересного сюжета, и он шел им на встречу.

На одной из его картин я прочел собственноручную подпись — „Шамль со своо караулом“ (с сохранением орфографии). Нельзя не преклониться перед величием его „безграмотных“ (не алфавитических) львов, великолепных верблюдов с несообразными человеческими фигурами и палатками, победивших плоскость сплою одного цвета. Если бы французы знали о существовании Пиросмапашвили, они бы ездили в Грузию учиться живописи. Впрочем, они скоро узнают, так как по недосмотру вещи его почти все вывезены за границу.

Другое явление современного грузинского искусства, представляющее европейскую ценность, — это поэт Важа-Пшавела. Он переиздается Наркомпросом, и в молодой Грузии образуется даже нечто вроде культа Важа-Пшавела, но боже мой, до чего ограничено его непосредственное влияние на молодую грузинскую поэзию!.. Это был настоящий ураган слова, пронесшийся по Грузии, с корнем вырывавший деревья:

Твои встречи — люди мирные,
Непохожие на война,
Темнокудрый враг железо ест
И деревья выкорчевывает.

Образность его поэм, почти средневековых в своем эпическом величии, стихийна. В них клокочет вещественность, осязаемость, бытийственность. Все, что он говорит, невольно становится образом, но ему мало слова, — он его как бы рвет зубами на части, широко пользуясь и без того страстным темпераментом грузинской фонетики.

Молодая грузинская поэзия перенесла Важа-Пшавела, как бурю, и теперь не знает что делать с его наследством.

В настоящее время она представлена так называемой группой „Голубых рогов“, имеющей резиденцию в Тифлисе, с Паоло Яшвили и Тицианом Табидзе во главе. „Голубые рога“ почитаются в Грузии верховными судьями в области художественной, но самим им бог судья. Воспитанные на рабленном преклонении перед французским модернизмом, к тому же воспринятым из вторых рук через русские переводы, они ублажают себя и своих читателей дешевой риторической пастойкой на бодлэрианстве, дерзаниях Артура Рэмбо и упрощенном демонизме. Все это одобрено поверхностной экзотикой быта. Много

них прошло все огромное цветение русской поэзии за последние двадцатилетие. Для нас они Пенза или Тамбов... Единственный русский поэт, имеющий на них бесспорное влияние, – это Андрей Белый, эта мистическая русская Вербная для иностранцев.

Другое течение грузинской литературы, консервативное, совершенно бесцветно. Литературная жизнь необыкновенно шумна и криклива, множество диспутов, ссор, бабкетов, расколов. Не покрывает всю эту суету сует львиный рык художника: „Вы не Запад и не Восток, не Париж и не Багдад; глубокой воронкой врезалось в историческую землю ваше искусство, ваша художественная традиция. Вино старится – в этом его будущее, культура бродит – в этом ее молодость. Берегите же свое искусство – зарытый в землю узкий глиняный кувшин!“

საქართველოსადმი დიდი სიყვარულით არის გამსჭვალული რუსი ფილოსოფოსის არსენი გულიგას ნათქვამიც:

„Кисти Чюрлениса принадлежит удивительная пастель названная им „Прошлое“. На картине – гигантский обломок крепостной стены. Непроступная некогда твердыня встала над мирной дорогой, уходящей в бесконечность. Две бойницы, как два огромных глаза, устремлены на зрителя. Из одной льются солнечные лучи, другая зияет зловещей пустотой. Видимо, от нас самих зависит то, как смотрит на нас былое – осмысленным сиянием или безразличным и безличным небытием.

Этот образ созданный литовским художником, вспомнился мне при просмотре телевизионного фильма „Древнегрузинские песнопения“ – зрелища, где история и искусство слиты воедино.

...рядом со мной перед экраном мой друг и коллега, грузинский философ. Я вижу, как он увлечен; то, что для меня – красота, к которой я хочу, я должен приобщиться, для него – часть жизни, его самого, отца, деда. „У меня ком подкатывал к горлу“, признается он потом: переживание истории тем острее, чем непосредственнее человек вовлечен в нее. После фильма я возьму „Картлис цховреба“ – грузинские летописи в русском переложении, перечту историю грузинского искусства, и тогда многое из увиденного обретет для меня более глубокий смысл.

...Звучит восьмиголосый хор. Эти гимны пришли из глубины веков. Из поколения в поколение передавали их люди, говорившие по-грузински. Им впитали труженики, возделывавшие сад Грузии, войны, отстаивавшие ее право на труд и радость; в них — душа нации.

Содержание гимнов различно. Символу непорочности и нетленной красоты посвящает свое песнопение гимнограф X в. Микель Модрекили. Руины храмов вызывают к небесам, моля о милосердии, говорится в древней элегии посвященной просветительнице Грузии Нино. О бренности жизни, о тщете мирской печалится царь Давид Строитель. Окаменевшая музыка — архитектура. Поэтому логично, что режиссер фильма о древнегрузинских песнопениях (С. Чхаидзе) в качестве изобразительного материала в первую очередь использует памятники зодчества.

Мцхетский Джвари — „храм креста“. Здесь в 337 г. у слияния Куры и Арагвы на месте языческого капища был воздвигнут крест как символ победы новой религии. Два с половиной века спустя крест сменила эта церковь, гармоничная по пропорциям, простая по композиции. Чист и четок ее силуэт. Она настолько сливается с горным массивом, на котором стоит, что издали трудно различить, где кончается творение рук человеческих и начинается творчество природы.

Свети-Цховели — „животворящий столп“. Этот крупнейший в Грузии храм возведен в XI в. Величаво и торжественно возносит он вверх свои строгие формы. Камера переносит нас в Афины, здесь храм того же типа, что и Джвари, внутри замечательная роспись. Затем в Гелати, здесь также изумительные фрески. Убиси. Хахули.

Некоторые из фресок напоминают нашего Дионисия, иные — Феофана Грека. Мысль об общности двух культур — русской и грузинской не покидает меня. У них общие истоки — Византия. И общие судьбы. Глядя на Джвари, я думаю о том, что он воспет в „Мцыри“ Лермонтова. Мтацминда напоминает, что в Пантеоне на этой горе покоится прах Грибоедова. Экран показывает фреску с изображением царицы Тамар — она была замужем за русским царевичем, подсказывает память.

Фрески сменяет перегородчатая эмаль — древнее искусство, в котором Грузия не знала равных. Хахульская Богоматерь — самая

крупная из существующих эмалей. И, может быть самая выразительная. Сосредоточенно грустное лицо немолодой женщины Изумительной красоты кисти рук. Эти три фрагмента чудом уцелели от разграбления знаменитого Хахульского складня. Теперь они экспонируются в Музее искусств на белом фоне, где слегка лишь намечены контуры женской фигуры.

На экране интерьер Гелатского храма. Фреска — Давид Строитель. рядом надпись, повествующая о деяниях и личности царя. Это произведение искусства и одновременно исторический источник, который не только пробуждает интерес к прошлому, но и рассказывает о нем.

С именем Давида Строителя связано воссоединение и освобождение Грузии. Он укрепил государство, подчинил феодалов, приструнил духовенство. Сам он был великим книжником, знал арабский и персидский, знал богословие, был поэтом. Именно при Давиде достигло расцвета грузинское зодчество, с шедеврами которого знакомит фильм Чхaidзе.

С именем Давида Строителя связана великая победа — Дигори. Здесь в августе 1121 года было разбито турецкое войско. И я исматривался в экран, ожидая увидеть поле битвы. Не этот ли луг зазеленел перед нами? Нет, это не Дигори. И руины крепости — следы другого сражения. Не победы, а поражения. Гигантские обломки стен (как тут не вспомнить Чюрлениса). Развалины храмов. Однопокие колошны, лишённые кровли; камни, разбросанные в глубине церкви, провал купола, в котором видна синева неба. Это тоже дело рук человеческих. Грузия пережила многие нашествия и завоевания. руины — зарубцевавшиеся раны родины. Ее шрамы. И мне приходят на ум пушкинские строки:

Два чувства дивно близки нам -
В них обретает сердце пищу -
Любовь к родному пепелищу,
Любовь к отеческим гробам.
На них основано от века,
По воле бога самого,
Самостоянье человека
И всё величие его.

На экране мирные ландшафты Грузии. Медленно плывут титры. Фильм окончен...¹.

ცხრაასიანი წლების დასაწყისიდან მას შემდეგ რაც ქართველები აეჯახდნენ რუს დამპყრობლებს, საქართველოს იმიჯი უცხოელთა თვალში შეიცვალა და იგი გამოცხადდა დამღუპველად. დანელიას მტკიცებით, „ასეთი მძაფრი გადასვლა აღუთოვანებიდან სამინელებამე მიუთითებს. ჩვენი მხარის შესახებ, რეალური ცნობების არარსებობაზე“. ჩვენ ცუდად ვიცნობთ ჩვენ მხარეს, კიდევ უფრო ცუდად იცნობენ მას უცხოელები. კავკასიაზე უცხოელების მიერ დაწერილი „ნაშრომების უმრავლესობა ჩიგის გაურენის თვალსაწიერიდანაა შედგენილი და უსაფუძვლოების გამო ღირებულებას მოკლებული“. ასეთია რიცხვში სერგი ასახელებს კნუტ ჰამსუნის ნაშრომს „საოცრებათა სამყაროში“. ასეთ ვითარებაში დანელიას ყურადღებას იპყრობს ფრანგი პერსოვინიას დე როჰანის წიგნი კავკასიაზე. ეს ქალბატონი საქართველოში პრინცესა მიურატს სტუმრუბია, რომელიც სამეგრელოს სალხინოს მაჰულში ცხოვრობდა. დე როჰანი, რომელიც არც ანთროპოლოგი იყო და არც ეკონომისტი, სამეგრელოში ყველაფრით დაინტერესებულა: ბუნებით, ადამიანების გარეგნობით და ხასიათით, გრადიციებითა და ჩვევებით. განსაკუთრებით მოხიბლულა ქვიბიას მთის მდამოებითა და ტყეებით. მაშინ ჯერ კიდევ არ იყო ქვიბიის წიწვოვანი და ფოთლოვანი ტყეების მასობრივი ჩეხეა. დღევანდელი მეტყვევებ გულისტკივილით ამბობს „მეტყვევ კი მქვია, მგრამ ტყე აღარაა“. დღეს, ალბათ, ქვიბია ვეღარ გააკვირვებდა მის მნახველს, მაშინ კი დე როჰანი წერდა: „მე მინახავს შევიყარია, ენგადიოდან ობერლანდემდე. მოელი გიროლი, განთქმული შავი ტყე, დანიის ტყეები, და მაინც არასდროს მინახავს იმის მსგავსი, რაც ვნახე ამიერკავკასიის მცენარეების სახით. განსაკუთრებით ქვიბიას მცენარეული მთის სახით“. დანელიას მტკიცებით, დე როჰანი ასევე უზომოდ მოსიბღუღია მეგრელთა განადობით და სილამაზით. მას მოსწონს მეგრელთა კეთილშობილი წარმოსადგეობა. მეგრელი, დე როჰანის აზრით, მზადაა ყველაფერი გასცეს და გაყიდოს აზნაურის წოდების მისაღებად, რადგან მიაჩნია რომ ამით დააკანონებს თავის კეთილშობილურ მანერებს. დე როჰანს ხიბლავს მეგრელის არაჩვეულებრივი თავაზიანობა, სტუმართმოყვარეობა, მეგობრებისადმი ერთგულება, ცოცხალი ჭკუა, ბუნებრივი

¹ Гулига А., Эстетика истории. М., 1989, стр. 124-126

მჭევრმეტყველება, სწრაფეა ორაგორობისა და პოეზიისადმი. დე როპანს შეუნიშნავს ისიც, რაც საქართველოს სხვა კუთხეების მცხოვრებთაგანაც ხშირად გვსმენია, გლოვისა და სევდისადმი მიდრეკილება. ეს იმდენად ძლიერია, რომ სამეგრელოში დიდხანს ნაცხოვრები სხვა კუთხის წარმომადგენელი ხშირად ამტკიცებს მეგრელებს მიცვალებულების კულტი აქეთო. დე როპანის აზრით: მეგრელი თავის ბუნებითი ჰარმონიული არსებაა და ის მცირედ დისჰარმონიასაც აღვილად ამჩნევს.

სერგი დანელია დე როპანის ამ მოსაზრებებს განამტკიცებს სხვა უცხოელთა ნააზრევითაც და აღნიშნავს: „მეგრელთა ფიზიკური და გნეობრივი ნიშნების ასეთი დახასიათება შემთხვევითი არაა. რამდენიმე ჩემთვის ცნობილი ფრანგი ავტორი, რომელნიც სამეგრელოზე წერდნენ, მეგრელებზე ანალოგიურ გამოხმაურებებს გეთავაზობენ. ერთი მათგანი ცნობილი პედაგოგი დემულენი თავის გახმაურებულ წიგნში „ანგლოსაქსური რასის უპირატესობის მიზეზებზე“, მეგრელებს, თავიანთი სულიერი და სხეულებრივი აღნაგობით, ანტიკური ელინური ჰარმონიის ერთადერთ თანამედროვე მაგარებლებად მიიჩნევს“. დანელიას აზრით, „სამეგრელო, რომელიც გეოგრაფიულად ევროპასა და აზიას შორის მდებარეობს, თავისში აერთიანებს დასავლეთის ინგელექტუალურ უნარებს, აღმოსავლეთის ემოციონალურ თვისებებთან“. მისი აზრით, ჰერცოგინიაც ასე ფიქრობს, „მთელი ეს ქვეყანა, ამბობს დე როპანი სამეგრელოზე, ნახევრად აღმოსავლეთს და ნახევრად დასავლეთს ეკუთვნის, მას მდგომარეობა აიძულებს იყოს შუამავალი ევროპასა და აზიას შორის. მისი საინტერესო მაცხოვრებელნი ესოდენ განთქმულნი, როგორც სულიერად, ისე სხეულებრივად, ერთდროულად ფლობენ ევროპულ აქტივობას და აღმოსავლურ სიბრძნეს“. სერგის აზრით, მთელი ეს მსჯელობა სამეგრელოს შესახებ და მისი ესოდენ მაღალი შეფასება, ეხება მთელ საქართველოს და არა მხოლოდ მის ერთ კუთხეს. ამავე დროს სერგი აჩვენებს საქართველოს უპირატესობას რუსეთზე, რაც საქართველოს ხდის რუს პოპროვინეთა ოცნების საგნად. სერგი აჯამებს დე როპანის ნათქვამის მნიშვნელობას და ასეთ კომენტარს უკეთებს: „ასეთი სიგყვების შემდეგ უნებლიედ გებადება კითხვა: ჩვენი მრავალგანჯული საქართველო რუს ხალხთან შედარებით განა საუკეთესო საფუძველი არაა სლავიანოფილთა სანუკვარი ოცნებისა ორი გათიშული სასიცოცხლო პრინციპის, ცოდნისა და რწმენის გაერთიანებისათვის“. მიუხედავად დე როპანის მიმართ დიდი პატივისცემისა სერგი დანელია კრიტიკულად ეკიდება, მის

მოსაზრებებს სამეგრელოს უკანასკნელი მთავრის და განსაკუთრებით 1905 წლის მოვლენებისადმი უარყოფითი დამოკიდებულების გამო, მიაჩნია რომ ამ პოზიციას განაპირობებს დე როჰანის საზოგადოებრივი მდგომარეობა და ფიქრობს, რომ დე როჰანისაგან დემოკრატიული შეხედულებების მოთხოვნა უსაფუძვლო იქნებოდა, მაგრამ მისი წიგნის ძირითადი ღირსება პოლიტიკურ შეხედულებებში კი არაა, არამედ საქართველოს ბუნებისა და ხალხის დახასიათებაში. განათლებული პარიზელი ქალის ნააზრევში დასაფასებელია ის, რაც მან სწორად დაინახა. ეს ეხება, როგორც სამეგრელოს ბუნებას და მეგრელთა ანთროპოლოგიურ თვისებებს, ასევე გრადიციებს, ჩვევებს, სტუმართმოყვარეობას და მწეობრიობას. მისი დახასიათებით, მეგრული ძმადნაფიცობა, რაც თმების გადანასკვით გამოიხატება, და რის შემდეგაც ძმადნაფიცები სიკვდილამდე ერთგულობენ ერთმანეთს, მეტად ღირებულია.

დე როჰანს განსაკუთრებით იზიდავს ძიძის ინსტიტუტი, რაც ადამიანებსა და ოჯახებს შორის არანათესაურ კავშირს, იმდენად აპლიერებს, რომ სისხლით ნათესაობაზე უფრო მტკიცეა.

დე როჰანს აღუნიშნავს მეგრელების ცხენისადმი სიყვარულიც, მაგრამ დანელია ამას არ გაუგულისებია, როგორც ეს მოხდა დემნა შენგულაიას რომანის შემთხვევაში, რომელმედაც სერგი დანელიამ სასტიკი რეცენზია დაწერა, რადგან მიიჩნია, რომ ეს მეგრელთა ცხენების ქურდებად გამოყვანის მცდელობაა. თანაც რომანში ქურდი გვარად დანელიაა. ამიგომ, ეს რომანი დანელიამ ჭორების კრებულად მონათლა. დანელია ხაზს უსვამს დე როჰანის შეფასებაში იმას, რომ მეგრელები გულდვარძნი არ არიან, რომ მათ გულითადობის და კეთილმოსურნეობის დიდი მიდრეკილება აქვთ. დე როჰანი ხალხურ თქმათა მაღალ ესთეტიკურ ღონეს აღნიშნავს. რაც მეგრელების ესთეტიკურ გემოვნებაზე მიუთითებს. განსაკუთრებული ყურადღებით განუხილავს დე როჰანს ოჩოკოჩისა და ჭინკას თქმულებანი.

დე როჰანის წიგნს დართული აქვს მის მიერ თარგმნილი ილიასა და აკაკის რამდენიმე ლექსი, მათი ავტორების მაღალი შეფასებით.

ს. დანელიას მიაჩნია, რომ სხვების მიერ ჩვენზე ნათქვამი ჩვენი თვითშემეცნებისთვის ერთ ერთი გზაა. ამიგომ მოითხოვს დე როჰანის წიგნის თარგმანს. როგორც ვხედავთ, მართალია ძირითადად სამეგრელოზეა ამ წიგნში ლაპარაკი, მაგრამ არც საერთოდ საქართველოა დაეიწყებული და მთელი კავკასიის პრობლემებიცაა აღნიშნული. თანაც დანელია

მოითხოვს კავკასიათმცოდნეობის განვითარებას და ამ მიზნით ინფორმაციის მოგროვებასა და სისტემატიზირებას. ასეთი ინფორმაცია დასაფლეთში უხედაა, მაგრამ ქართველი და კავკასიელი მკითხველისათვის უცნობია. დანელიას ამ წერილის შემდეგ დიდი ხანი გავიდა და ინფორმაციის ინსტიტუტი ჩამოყალიბდა, მაგრამ ის რასაც დანელია მოითხოვს ჯერაც არ განხორციელებულა. რა შეიძლება ითქვას დანელიას ამ წერილის შესახებ? ეს წერილიც იმ განზომილებაში მოძრაობს, რომელშიც კუტანისადმი წერილი განიხილება. განსხვავება ის არის, რომ კუტანი ეხებოდა საერთოდ საქართველოს, თანაც ზერელედ და ამიგომ დანელიას კრიტიკული პოზიციაც კქონდა მის მიმართ, დე როჰანთან კი ანალიზის ობიექტი საქართველოს მხოლოდ ერთი კუთხეა, თანაც ანალიზი საფუძვლიანია, ამიგომ დანელიას დადებითი პოზიცია უკავია მისადმი. ამ წერსლში დანელია საკუთარი კუთხისადმი განსაკუთრებულ სიყვარულს ავლენს. მაგრამ ამაში განა რამე არის დასაგმობი. საქართველო მრავალი ეთნოგუფისაგან შედგება და ყოველ ამ ჯგუფის წარმომადგენელს საქართველო უყვარს, როგორც თავისი სამშობლო, მაგრამ ამ სიყვარულში ყოველი ეთნოგუფის წარმომადგენელი უფრო დიდ გრძნობას თავისი კუთხის მიმართ ავლენს, ხოლო ამ კუთხეში თავის ოიკოსს, თუ დასახლების ადგილს გამოარჩევს. დასახლების ადგილში კი თავის უბანს, ქუჩას თუ საკარმიდამოს. ბუნებრივია, ადამიანს მისი სოფელი სხვა სოფელზე მეტად რომ უყვარს, მისი სახლკარი სხვის სახლკარზე მეტად, მისი კუთხე სხვა კუთხეებზე მეტად და მისი ქვეყანა სხვა ქვეყნებზე მეტად. სამშობლო სწორედ იმ კერიიდან იწყება, რომელშიც ადამიანი დაიბადა, ჟეხი აიდგა და პირველი სიგყვა თქვა. ისე როგორც დედაა გარესამყაროს გაცნობიერების გზაზე პირველი საფეხური და უპირველესი სიყვარულის საგანი, ასევე საკუთარი კერიია პირველი სიყვარულის ობიექტი, შემდეგ უბანი, ქუჩა, სოფელი თუ ქალაქი, რეგიონი და ქვეყანა. ამას ადამიანი ყოველდღიურობაში გაცნობიერების გარეშე გრძნობს და თითქმის ავტომატურადაა ქცეული მისთვის სანამ საკუთარ გარემოშია, მაგრამ როცა საკუთარი გარემოს გარეთ მოხვდება, უორკედება სიყვარულის გრძნობა თავის სამშობლოსა და იმ კუთხისადმი სადაც გაიზარდა და ჟეხი აიდგა. სწორედ ამით აიხსნება, რომ გერმანიაში გამოცემულ სალოქტორო დისერტაციას მოსე გოგიბერიძემ დააწერა „მოსე გოგიბერიძე გურიიდან“. მალეა ნუცუბიძე კიდევ უფრო შორს წავიდა და გერმანიაში გამოცემულ მისი მსოფლმხედველობის ძირითადი

პრინციპების გადმომცემ წიგნს დააწერა „შალვა ნუცუბიძე ფარცხანაყანევიდან“. როგორ აიხსნება ეს ფაქტები? განა მოსემ არ იცოდა, რომ გერმანელებს არ გაეგებოდათ სად იყო გურია. როგორც კოტე ბაქრაძე წერდა, ჰუსერლისა და მისი მეუღლის შესახებ, მათ ბუნდოვანი წარმოდგენა ჰქონდათ საქართველოს მდებარეობაზე და როგორ ეცოდინებოდათ საქართველოში ერთ-ერთი ყველაზე მცირე ტერიტორიანი გურია. ან კიდევ განა შალვა ნუცუბიძემ არ იცოდა რომ ფარცხანაყანევი გერმანელთათვის მონღოლების შემთხვევაშიც არაფრისმთქმელი სახელი იქნებოდა. მაგრამ ორივეს საკუთარი კუთხის და სოფლის სიყვარული ამოძრავებდათ და ამ კუთხისა და სოფლის უკვდავყოფისთვის ერთ-ერთ გზად ეს ხერხი მიიჩნიეს.

ბუნებრივია, ეს გარკვეული ნოსტალგიითაც იყო გამოწვეული. განა მარტო ტარკოვსკის გმირებს ჰქონდათ ეს ნოსტალგია: გავისხენოთ ბერდიაევის ბიოგრაფია. ომის დამთავრების შემდეგ კლამარში მცხოვრები რუსი ემიგრანტი საბჭოთა კავშირში დაბრუნებას ითხოვდა, თუმცა იცოდა რომ იქ უეჭველი სიკედილი ელოდა. საქმე იმაშია რომ ადამიანს ახასიათებს ეს მიჯაჭვულობა საკუთარი მიწისადმი, რომელსაც სამშობლო ჰქვია და ამის ამოძიკვა ადამიანის ცნობიერებიდან შეუძლებელია.

ქართველ ფილოსოფოსებს ეს პრობლემები თეორიულ განასერშიც აინტერესებდათ. სწორედ ამ გზით შეიქმნა მოსე გოგიბერიძის ქართული სახლის ფილოსოფია, მაგრამ პირველ რიგში ისევ მოსეს ნოსტალგიას მივმართოთ, როდესაც გადასახლებაში მყოფი პროფესორ იოსებ მეგრელიძისადმი წერილში გურიას ახასიათებს, თანაც მისი სოფლით დაწყებული მთელ კუთხეს და მის შემოგარენსაც. ამ წერილიდან რამდენიმე ადგილის მოგანაც დაგვანახებს რა ძალა აქვს საკუთარ სოფელსა და კუთხეს, როგორ მოაქცევს ის ჩვენს ცნობიერებას საკუთარ არეალში და წარმართავს როგორც ცნობიერებას ისე გრძნობას, როგორც შემეცნებას, ისე სიყვარულს თავისი მიმართულებით, განსაკუთრებით იმის გაცნობიერებისკენ, რაც ჩვეულებრივ პირობებში იმდენად მნიშვნელოვნად არ მიგვაჩნდა და არაღიგნებოდა. გვექონდა გადატანილი, რადგან ამ გარემოში ვცხოვრობდით და ამ ყოფიერების ნაწილი ვიყავით, მაგრამ როგორც კი მოვშორდებით ჩვენ ოიკოსს, იქნება ეს ძალით თუ ნებაყოფლობით, ორივე შემთხვევაში ძლიერდება და აქტიური ხდება სიყვარულის ეს გრძნობა და შემეცნებითი ინტერესი გვათქმევინებს თუ დაგვაწერინებს ისეთ რამეს, რაც მანამდე არაღიგნებოდა იყო დაღუ-

ქილი და ცნობიერში გადავიდა მასთან დაშორების გამო. მოსე გოგიბერიძეს ეს ისე ღრმად აქვს გაცნობიერებული, რომ შეიძლება სანიმუშოდ გამოდგეს სამშობლოსადმი ნოსტალგიის დასამოწმებლად. შორეულ ციმბირში გადასასლებული ქართველი კაცი მის მეგობარს იოსებ მეგრელიძეს წერს საკუთარი კუთხის შესახებ. ის, რაც ამ წერილშია მოთხრობილი, ავტორს მიაჩნია არა ისტორიულ, არამედ ფილოსოფიურ ნააზრევად მშობლიური კუთხის ლანდშაფტის შესახებ. „საყვარელო ძმავო სოსო! უკანასკნელმა შენმა წერილმაჲ დიდად მასიამოვნა. მომაგონდა ძველი გურია, სოფელი ოცხანა და დიდებული ოცხანური ჩხავერი. ოცხანა გოგიბერიძიანთ საგვარეულო სოფელი იყო ოდესდაც. ბაბუაჩემის ნაკარმიდამოებს რომ ღელე ჩამოუდის, ღელსაც ოცხანის ღელედ იწოდების. იგი ნანადის მერეში ერთვის გუბაშოულს, იმ გიჲ მდინარეს, რომელიც ჩვენ ორივეს ამოდენ გვიყვარს. მე შენს ნათქვამს მინდა მიეუმატო გუბაშოულის ჭალებისა და საერისთავოს ზეგანის შესახებ. გაფრთხილებ, მე არ ვწერ, როგორც ისტორიული გურიის მკვლევარი, ე. ი. ისტორიკოსი, არამედ ვწერ როგორც ფილოსოფოსი. ჩემი მეთოდია ინტუიციური მთავგონება, ჩემი თემაა პროფილი და ლანდშაფტი ისტორიული გურიისა. მე მსაჯულად არ გამოვდგები ჩემი სტილის ავკარგიანობისა. მე მხოლოდ შემიძლია ვთქვა, რომ ხუთი ათასი კილომეტრით შორს გურიიდან, ამ სტრიქონებს რომ ვწერ, ვხედავ გუბაშოულის ჭალებსა და მთელ საერისთავო გურიას, ვითარცა ვიზიონერი. ამიტომ ვუთქრობ, რომ ჩემი სტილი ლამაზია და ამ სტილით თქმული ღირსია იმისა, რათა იგი გადაეცეს მომავალ თაობებს“¹.

წერილში ამ შესავალს მოსდევს გურიის საერისთავოს აღწერა. ეს არაა ბავშვობის განცდების დაფიქსირება. ესაა მისი გონებითა და წარმოსახვით ნასაზრდოები, საკუთარი კუთხის ისეთი სურათი, რომელშიც ერთმანეთში გადახლართულია კუთხის ესთეტიკური განცდაც, ცნებობრივი შემეცნება და წარმოსახვის გზით მიღებული ჯერარსული ცნობიერება, რის შედეგადაც ის წარმოდგენილია ისე, როგორც უნდოდა ეხილა მის მოსიყვარულე შეილს და ძნელია გაარჩიო სად იწყება შემეცნება და სად მთავრდება წარმოსახვა. მოსე გოგიბერიძეს თითქოსდა ვერაფრით გააკვირვებდი, რადგან, როგორც თვითონ აღნიშნავს, წლო-

¹ მ. გოგიბერიძე, რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი, ტ. 4, თბილისი, 1978, გვ. 274.

ბით უცხოვრია ევროპის ულამაზეს ლანდშაფტების გარემოში, მაგრამ ისე ამაღლებულად არ განუცდია, როგორც ამ პაგარა კუთხის სილამაზე. აქ არის სევედაც საკუთარი კუთხის ინდუსტრიული საზოგადოების მიერ გაჩანაგების გამო და უდიდესი მოწიწებაც ლანდშაფტისა და ადამიანების მიმართ. ავტორი გუბაშოულზე წერს:

„ასი წლის წინათ გიჟი მდინარე წიფლისა და ცაცხვის გყეს ზოგიმერისა ქვემოთ ნიგეზნარით ცელიდა. ღღეს კი გურიის მთის ჭალის გიგანტური ნიგოზი ისე აღარსად ჩანს, როგორც მუხა გიგანტი, გურიის მეგანზე რომ იზრდებოდა.

დასავლეთის ქარმა თუ ღროთა სიავემ, წაიღო ერთიცა და მეორეც. ეამის მარადიულ სელას გადაურჩა მხოლოდ გიჟი მდინარე, რომლის ანკარა წყალი გურიის მთავართ შორის დალია გუბაშ ერისთავმა და მდინარეს მომავალი სახელწოდება ებოძა.

ღღეს ისე, როგორც ათასი წლის წინათ, ეს მდინარე მაღალ მთებთან და სალ კლდეებთან „ნაჩხუბარი“, დაუდგრომელი და აქაფებული ხეხე მოედინება ბარისაკენ.

სოფელ ხიდისთავთან მოახლოებული, შეუპოვარი ბრძოლებისაგან დაღლილი გუბაშოული შეიერთებს ბახმაროს მთების ნაეურ გიჟს – კალაშას.

გუბაშოულისა და კალაშას შესართავი წარმტაცო მთის წალკოგის დასასრული და საერისთავოს მეგნის ფუძის დასაწყისია. ულამაზესი ლანდშაფტი ამ მეგნისა და პეიზაჟი მაღალი მთებისა სადემარკაციო ხაზებით ემიჯნება აქ ერთმანეთს.

შესართავის ვიწრო ჭალას ორივე მხრიდან მაღალი კლდე დარაჯობს. ჭალის დასასრულს კლდეები ერთმანეთს უახლოვდება და აქ, ამ ორ ვეება კლდეს შორის, მდინარის პირას, გუბაშოულის საწურის ტბასთან პაგარა ფუძეზე ღვას, რაღაც ჯადოსნური ძალით დაყუდებული ქვაგიგანტი, ათიოდე მეტრი სიმაღლისა, ამის ნახევარი განის ოვალური ფორმისა და რუხი ფერისა, საწურის ქვის სახელით რომ არის ცნობილი.

უცნაური ფუძე ამ ქვა-გიგანტისა, მისი დასაყრდენი ერთი მტკაველი ძლივს იქნება! მასთან მიახლოებულს შიში იპყრობს, – ჰგონია ქვა მცისვე გადატრიალდება და არემარე დაილეწება. გყუილი შიშია. უხსოვარი ღროიდან ჟრუანტელს ჰგერის მის ახლოს მნახველს ეს გიგანტური ქვა. თვითონ კი მტკიცედ ღვას თავის მცირეოდენ ფუძეზე და მედგრად უძლებს ყოველივე შემოგვეას ღროისა და გარემოებისა.

ადგილობრივს, ვისაც კი ჰკითხავდი, თუ რა აჩერებს ამ ბუმბერაზს თავის პატარა საყრდენზე, გურულისათვის ჩვეული ხუმრობით გეცყოდა: ლომისკარელის ძაღლო.

ხუთიოდე კილომეტრი კიდე მირბის შავი ზღვისაკენ გიჟი მდინარე, – კარგ დარში ბროლისებური, ანკარა, მთვარიან ღამეში მოდუღუნე და ბარისკენ მაღალი მთებიდან გაგყორცნილი. ნამქრობისა და წყალდიდობისას ნიაღვრადქცეული. გალახისფერი, რუხი და შავი, გიჟმაჟი, მყვირალა, ევება ქვებს რომ ხათქახუთქით მიაგორებს!

კლდეებთან ნაბრძოლი, ქვებზე ხათქუნით მოდუნებული ბერიძეანთ და გოგიბერიძეანთ საკარმიდამოს რომ გამოშორდება, ვითომ დაიღალაო, შფოთვას თავს დაანებებს, მას ვაჟკაცის სიღინჯე დაეუფლება, იგი ჭალას გააფართოვებს და მერეს გაედინება.

იქ კი, სადაც გურიის საერისთავოს საკარმიდამო სრულდება, ერთხელ მაღალ კლდეს კიდე მედგრად დაეძგერება მთებში დაბადებული გიჟი მდინარე, უკან დაიხეწს, მორევად დატრიალდება, შავი ფერის გზად იქცევა, შემდეგ დამშვიდდება, დარბაისლობას ეზიარება და მდინარე სუფსას შეუერთდება.

თუ ისევ უკან დაეხეწეთ და კლდეზე ავალო, აქედან არქაული ერისთავის კარმიდამოდან იწყება გურიის ერთ-ერთი ულამაზესი ზეგანი.

გურია ლამაზი მხარეა; მომხიბლავია მისი მთები, მშვენიერია გურიის ზეგნები, თვალწარმგაცია გურიის ზეგნებს შორის დევანებული ყოფილი საერისთავო მიდამო, გადმოგყორცნილი მაღალი მთებიდან სამკუთხედად ჩაჭედილი ორი მდინარის ჩარჩოში, მზიანი და ეშხიანი ეს არე-მარე.

საერისთავოს ზეგანს სამკუთხედის ფორმა აქვს. სუფსისა და გუბაზოულის შესართავში წვეტიან კლდე-ჭალას ეყრდნობა სამკუთხედის მწვერვალი; სამკუთხედის ფუძე კი კალამას და გუბაზოულის შესართავთან იწყება და გურიის მთების კალთებზე გავლით მდინარე სუფსაში დაემეება სოფელ ქვემოსურებთან.

მეოცე საუკუნის დამდეგისას, ე. ი. ჩემს ბავშვობაში, ამ ზეგანზე აქა-იქ კიდე იყო დაცული საერისთავო ციხეებისა და სასახლეების ნანგრევები. გუბაზ ერისთავის ნაბუდარზე ვარლამ ერისთავის (შემდეგ – გიგიკო. რედ.) სახლ-კარის გაპარგახებული ნაშთი ჩანდა. ეს იყო ძველი სასახლის ერთი კედელი და ციხის ბჭე. დღეს აღარც ეს ნანგრევი დგას გუბაზოულის მაღალს კოდმეზე... ქვითკირი მდინარეში გადმოწვა და შთაინთქა...

გურიის საერისთავოს ფუძემდებელი გუბამ ერისთავი დიდი ინგუიცი- ისა, სიუცხლის დაუმრეგელი ძარღვისა და მაღალი გემოვნების კაცი უნდა ყოფილიყო, რომ ეს მშვენიერი ლანდშაფტი აერჩია თავის ნამიერ- თა საბინადროდ.

მაღალ მთის კალთებს შეფარებული, ზღვისაკენ მიმავალი ეს მდინარე ბარის მასაზრდოებელი ძარღვია. გორაკებით მოქარგული ზეგანი კი სიერცის განცდას აცხოველებს...

სრული უფლება პქონდა ეუიქრა გუბამ ერისთავს, რომ მზე მის ნამ- ულში ამოდიოდა და ჩადიოდა. ამიგომ იყო ერისთავი ფეოდალი *par ex- cellence*.

ცალი თვალი მაღალმთიანი გურიის კალთებზე გადაცოროცნით ხურ- ავს საერისთავო სამფლობელოს პორიზონტს; ამავე დროს, მეორე თვა- ლის პერსპექტივით შორს, შორს სუფსის ყელით იყურება შავი ზღვისაკ- ენ; ბახმაროს და საყორნიას მთებზე კიდევ თოვლი ძევს, როცა აქ, საერისთავოს ზეგანზე ადრე გაზაფხულის სიციხეები იწყება.

ძველისძველი გუბამოულის მარჯვენა მხარეს, შემადლებულზე იწყე- ბოდა საერისთავოს უღრანი ტყე, ჯერ „კოპიგნარი“ და შემდეგ დაბალ სერზე გადასვლით – „წყავისგო“. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარ- ში ერისთავებს ტყე რუსის ხელმწიფემ ჩამოართვა და მისი დაცვა მოხე- ლეს ჩააბარა.

მეოცე საუკუნის დასაწყისში ორივე ნახევრის სუბტროპიკული და ნახევრადფოთლოვანი ტყე კიდევ იყო დაცული; დღეს კი თითქმის ეწერ- ია იქ, სადაც წინათ უღრანი ტყე იდგა.

ოდესღაც იშვიათ სურათს წარმოადგენდა ეს ტყე. განსაკუთრებით მამთარში, როცა გიგელნი იდგნენ გიგანტური წიფლები და მრავალგო- ტა კოპიტები, ძირგაქსოვილი და ძირმოქარგული წყავისა და შქერის ისეთი მჭიდრო და მარადმწვანე ფოთლოვანებით, რომ მგელი ძლივს დაძვრებოდა წყავისა და შქერის მჭიდრო ქსოვილში. ბუნების უხვსა და ლამაზ ხელს აქ სინამდვილეში ორი ტყე ერთად გაუმეზებია – ჩვეუ- ლებრივი ფოთლოვანი, მამთარს რომ გიგელდებოდა და შქერნარი და წყავნარი, მარად რომ არის მწვანე და თითქოს ყვავილოვანიც.

ერისთავების დროში ტყე სავსე ყოფილა ნადირით. ადრე შემოდგო- მაზე, როცა მთიანი გურიის უღრანი და უვალი ტყეები თოვლით დაიბუ- რებოდა, არჩევითა და შველით აივსებოდა კოპიტგნარისა და წყავისგოს თბილი ტყეები.

ნადირობა ერისთავისა და მისი აზნაურებისათვის მეურნეობაც იყო და სამხედრო ვარჯიშიც. კიდე უკანასკნელ ერისთავთა ეზოში ასიოდე მწვეარს და ოციოდე მეძებარს აგეშებდა ბიჭია ჟღენტი და კაპუეტ შევარდენტა და მიმინოთა მთელ გროვას აპურებდა ჩხიკეიშვილი. თვით ღუჭუ გოგებერიძისათვის რენგაბელური ყოფილა სამი კაპუეტის გაზამთრება და ცხრა მწვერის დაგეშება. ყარსუმ ბერიძეს ორი ამდენიც ჰყოლია. ერისთავის სასირე ბადეთა უხუცესი შალიკაიშვილი ათასობით ითვლიდა ბადეში გახლართულ მტრედსა და გერიტს. ხოხობის ტკაცუნს გაებრუებინა ჭალა და ზეგანი. ფერვანა ბუკია, ერისთავის მეთევზე, გოდრობით იჭერდა გემრიელ წვერას ერისთავის ფაცერში.

მეცხრამეტე საუკუნის დამლევს კიდე მოჰყვა ეს იდილია ფეოდალური საქართველოსი.

მოვიდა მეოცე საუკუნე და ყოველივე ეს გაქრა. დროთა მსვლელობამ შთანთქა გურიის ერისთავიცა და საერისთავოს ზეგნების მრავალფეროვნებაც. შელის ნუკრი აღარ დახტის წყავეისგოში და ხოხობი აღარ ბუდობს კოპიტნარში... ღღეს მგელი შეელზე აღარ ნადირობს წყავეისგოს მქერნარში და ხოხობს შევარდენს აღარ აღევენებს ჩაქურიანი ერისთავი...

ვისაც სურს ადამიანის არსებისა და არსებობის რაციონალურსა და ირაციონალურს სიღრმეში ჩაიხედოს, ვისაც სურს ერთხელ მაინც დაიძინოს პოეტური ინტუიციისა და შთაგონების ქვეყანაში, იმან შინაგანი ხედვით უნდა აითვისოს, რომ სურნელება მიწისა და წარმტაცი მშვენიერება ლანდშაფტისა გამოხატულია ამ მიწაზე მცხოვრები ადამიანის პროფილსა და ხმაში... იგი ყველაზე რელიეფურად, რასაკვირველია ვლინდება მუსიკაში. მუსიკა არის დროში წარმოშობილი მარადისობის განცდა. ამიტომ მისი აკორდი ადამიანის სულში სახიერდება, როგორც დენადი პარმონია, როცა ეს პარმონია სიმეტრიის სახეს მიიღებს, დენადობა გაჩერდება, დაიბადება ფორმა, ოხშივარი და სურნელება მიწისა სახიერდება ადამიანის პროფილში. **პ ა რ მ ო ნ ი ი ს გ ა ჩ ე რ ე ბ უ ლ ი დ ე ნ ა დ ო ბ ა** ა რ ი ს ს კ უ ლ პ ტ უ რ ი ს ს ი მ ე ტ რ ი ა . ამიტომ ხმა და პროფილი არის საფუძველი და საიდუმლოება ყოველი შემოქმედებისა. მუსიკა და სკულპტურა არის ამოსავალი პირველწყარო ალალი ხელოვნებისა; ფორმა კი დასაბამია მშვენიერებისა“¹.

ავტორი ავლენს წარმავლობის სევედას და მისტიკის იმას, რომ ამ

¹ იქვე, გვ. 275-277

ქვეყნად არაფერია უცვლელი გარდა მიწისა, რომელიც მუდამ იგივე რჩება. მშობლიური მიწის სიყვარული ყველა ერის წარმომადგენელს აქვს, მაგრამ ის განსაკუთრებით ძლიერია ქართველ კაცში. ამის დასტურად ისიც გამოდგება, რომ ქართველი კაცი ყველაზე ნაკლებად ექვემდებარება მიგრაციას. საქართველოს გარეთ არსებული მიწა მისთვის არ არის მყარი ნიადაგი. ქართველი კაცი მტკივნეულად გრძნობს ინდუსტრიალიზაციის შედეგად ქართული ლანდშაფტის გადაშენებას. ცივილიზაციამ პეწი დაუკარგა გყვსაც, მდინარესაც და ბუნების მთელ სიმდიდრეს. მოსე გოგიბერიძის ფილოსოფიური განაზრებანი მას უფლებას აძლევს თქვას: აღამიანის არსებასა და არსებობაში აისახება მისი მიწის ლანდშაფტი, მიწის ყივილი. აეგობიოგრაფიულ ნაწყევგში ამბობს „ელიზე რეკლიუს მიბღეუარი არ გახლავართ, მაგრამ მაინც ვფიქრობ, რომ ბუნებას, ადამიანის რასისა და ტიპის გაფორმებაზე ღმერთზე მეტი მონაწილეობა და უფლება აქვს, რასაკვირველია, ყოველივე იმის ფორმირებაზედაც, რაც აღამიანის თავიდან და ხელიდან იბადება, როგორც სპეციფიკურად აღამიანური, როგორც აღამიანის კუთვნილი, მაგ. ხელოვნებასა და მზაგერულ შემოქმედებაში“. და ყველაზე მეტად ეს ელინდება მუსიკაში, რასაც გალაკტიონმა ესოდენ შთამაგონებელი ლექსი მიუძღვნა „გურიის მთები“. მოსეს ნააზრევიც ამ განზომილებაში მოძრაობს. ყოველივე ეს ქართველი ფილოსოფოსის შინაგანი ხმის გამომსახველია და ასეთ რამეს ის ვერ დაწერდა საქართველოს სხვა რომელიმე კუთხეზე, იმიტომ, რომ მისი შინაგანი განცდა სწორედ ამ ერთ კუთხესთან იყო დაკავშირებული მიუხედავად იმისა, რომ მისი სიყვარული მთელ საქართველოზე ვრცელდებოდა. გულისტკივილით უნდა აღვნიშნო, რომ ამას წინათ გამოსულ წიგნში „გურია“, მოსეს განაზრებანი გურიაზე არ არის შეგანილი. როგორც ჩანს, მოსეს იმედს, რომ მომავალი თაობა გაეცნობოდა მის ნააზრევს, აღსრულება არ ეწერა. ისე როგორც ბევრი სხვა მის იმედს, საქართველოს და ქართველი ხალხისადმი სამსახურისა, რისი სამუალებაც მოუსპო გოგალიგარულმა რეჟიმმა.

უნდა ითქვას, რომ მოსეს ნააზრევში არამარტო საკუთარი კუთხის, საკუთარი სახლის განსაკუთრებული სიყვარულია გამოვლენილი, არამედ მთელი საქართველოს მიმართ. სამშობლოსადმი სიყვარულის მოტივი ისე ღრმადაა გააზრებული, რომ ის ბევრი ევროპელი აეგორის მიერ

დაწერილ პატრიოტიკის დასაბუთებას შეეცდილბა. ესაა შრომაში „პატრიოტიკა, ანუ სამშობლოს სიყვარულის ქართველური განცდა. ქართული სახლის ფილოსოფია“. სწორედ ქართული სახლიდან იწყება ის განსაკუთრებული გრძნობა, რომელსაც ევროპელების მიხედვით პატრიოტიკა პქვია, ჩვენი კი ილიას მეშვეობით მეორე გერმინიც გაგვაჩნია – მამული. ზოგიერთი ქართველი მოამბრონე ფიქრობს, რომ მამული ვერ გამოხატავს სრულყოფილად სამშობლოს, თუ პატრიას ცნებას, მაგრამ ერთი რამ ფაქტია, მსოფლიოში დამკვიდრებული პატრიის გვერდით, ჩვენ ყვდილობთ ჩვენი განსაკუთრებული გრძნობა გამოვავლინოთ კიდეე სხვა სიტყვით. ყოველ ადამიანს არაყნობიერში დალექილი აქვს განსაკუთრებული სიყვარული იმ კერიის მიმართ, სადაც დაირწა მისი აკვანი. ზუგდიდში რაფიელ ერისთავის ძეგლს რომ ჩავეუელი, ვფიქრობ მარგო ერთ, პატრიოტულ თემაზე დაწერილი ლექსისთვის შეიძლებოდა მისთვის ძეგლის დადგმა, თანაც საქართველოს ყველა კუთხეში. ის, რაც მოსე გოგბერიძეს აქვს ნათქვამი, რომ სამშობლოს საწყისი საკუთარი ოჯახია, მე ვფიქრობ, ყოველ ადამიანს შეუძლია შინაგანად გააცნობიეროს. ერთ პირად გამოყდილებას გავიხსენებ. 40 წელია ვცხოვრობ თბილისში. მაქვს უკეთესი ბინა, ვიდრე ჩემი მშობლიური სახლი იყო სენაკში და მაინც, ერთხელაც არ დამსიზმრებია ეს ბინა. ყოველთვის სენაკის სახლი მესიზმრება, თუმცა, ის სახლი უკვე დიდი ხანია არ არსებობს. როგორც ჩანს, ჩემს არაყნობიერ ველში ის ისე მყარადაა დალექილი, რომ ვერც დრომ და ვერც უკეთესმა საცხოვრისმა ვერ შეცვალა მისი სურათი. უნდა ითქვას, რომ ადამიანის გაუცხოების ერთ-ერთი ფორმაა, როდესაც მისთვის სულ ერთია, სად ცხოვრობს, ვის გვერდით, მთავარია, საცხოვრებული იყოს კეთილმოწყობილი. ჯერ კიდეე საუკუნის დასაწყისში, მორენო ამბობდა: დადგება დრო, როდესაც განმსამდერელი იქნება არა მშობლიური სახლი, არამედ კეთილმოწყობილი ბინა. არა ის, საყვარელი ადამიანის გვერდით ვსადილობთ, თუ არა, არამედ ის, რას მივირთმევთ და სულერთია ვის გვერდით. ამ დროის დადგომას ის გრაგიკულად განიყდიდა და სავსებით მართებულად, რადგან ეს ერთ-ერთი ასპექტია იმ გაუცხოების, რომლის დროსაც ფრომის მტკიცებით, მთავარია არა ყოფიერება, არამედ ქონება, არა ის, სად ავიდგით ფეხი, არამედ ის, სად გვაქვს ცხოვრების უკეთესი პირობები. ასეთი დამოკიდებულება გაუცხოების ერთ-ერთი მთავარი ფორმაა, რომელიც ჯერ კიდეე რომაელებმა გამოთქვეს, როცა ამტკიცებდნენ, რომ „სადაც კარგია, იქაა სამშობლო“.

დანელიას ცნობიერება არ ექვემდებარებოდა გაუცხოების ამ ფორმას და ეს მის დასავგმობად კი არ უნდა გამოვიყენოთ, არამედ მისაბაძად. დანელიასა და მოსე გოგიბერიძეს შორის ყოველთვის დაეა წარმოებდა თეორიული საკითხების გარშემო, მაგრამ ორივე თანახმა იყო, რომ სერგისტვის, როგორც მოსე ამბობს, ლეხაინდრაოა ყველაზე საყვარელი სოფელი და მოსესთვის გუბაშოულის პირას მდებარე ქვენობანი. მოსეს სიტყვებით რომ ეთქვათ, „ქართველს მიაჩნდა, რომ საქართველოა ამ ქვეყნიური წალკოტი, ასეთია, მაგალითად, სურები გურიაში სურებელი-სათვის, ლახაინდრაო სამეგრელოში ლეხაინდროველისათვის“.

როგორ უყვარდა სერგის თავისი სამშობლო და არა მარტო მისი კუთხე, ეს დადასტურდა 1949 წლის ამბებთან დაკავშირებით. ამ წელს, სტალინის ხელმოწერილი დეკრეტით დაიწყო ბრძოლა კოსმოპოლიტიზმის წინააღმდეგ. ს. დანელიას მიმართ გამოყენებულ იქნა ბრალდება ორი მიმართულებით: რუსული ლიტერატურის ისტორიის გააზრებისა და ქართველი ერის ზოგიერთი საკითხის განხილვისა. რუსული ლიტერატურის კორიფეებს ს. დანელია გამოუძებნიდა წყაროს ევროპულ ლიტერატურაში. გარდა ამისა, ქართული კულტურისადმი ჰქონდა კრიტიკული შენიშვნები, რომელშიც მოუწოდებდა ქართველ ისტორიკოსებს, დაფიქრებულიყვნენ ზოგიერთ პრობლემაზე. ყოველივე ეს, მიჩნეულ იქნა კოსმოპოლიტიზმის გამოვლენად და ადრე ნაციონალისტად მონათლული, ნაციონალიზმისათვის ორგზის ციხეში ნამყოფი სერგი დანელია, კოსმოპოლიტის იარლიყით უნივერსიტეტიდან გააგდეს. ეს ომის შემდგომი პერიოდი იყო და გერმანელების მიერ თავის დროზე დაპყრობილ გერმანიაზე აღდგენა მიმდინარეობდა, მაგრამ ჯერ კიდევ ბევრი სიძნელე იყო, განსაკუთრებით მეცნიერული და პედაგოგიური კადრების დიდი ნაკლებობა იგრძნობოდა. ასეთ ვითარებაში, ს. დანელიას კიევის უნივერსიტეტიდან მოუვიდა მოწვევა გადასულიყო კიევის უნივერსიტეტში სამოღვაწეოდ, სადაც უმუშევარ პროფესორს ყველა პირობას შეუქმნიდნენ. არ უნდა დაგვავიწყდეს ზოგიერთი რამ ისტორიიდან. ცნობილია მაგალითად, რომ, დიდი ფილოსოფოსი, ნაციონალისტი ფიხტე ხან საფრანგეთსა და ხან რუსეთს სთხოვდა მიეღოთ მათდამი დაქვემდებარებულ უნივერსიტეტებში, თანაც იმიტომ კი არა, რომ გერმანიაში არ ჰქონდა სამუშაო, არამედ იმ ზოგიერთ, რომ გერმანიაში მცირე გასამრჯელო ჰქონდა. ს. დანელიას კი არავითარი შემოსავალი არ ჰქონდა და უნივერსიტეტიდან გაგდებული იყო, მაგრამ ის არ აპყვა ცდუნებას და კიევის

უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობას უარი შეუთვალა მათ მიერ შემოთავაზებულ წინადადებაზე. დღიურებში ის ამის შესახებ წერს, რომ მისთვის შეუძლებელი იყო სამშობლოს დატოვება და სხვების სამსახური იმის გამო, რომ ის არ დააფასეს, თუ მას არასწორად მოექცნენ. ს. დანელია კარგ ცხოვრებას კი არ ეძებდა, მას ერისაღმე სამსახურის გრძნობა ამოძრავებდა. ის უარყოფითად იყო განწყობილი ქართული ინტელიგენციის იმ ნაწილის მიმართ, რომელნიც სხვებს ემსახურებოდნენ მაშინ, როდესაც ჩვენს ქვეყანას ესოდენ სჭირდებოდა მეცნიერული და პედაგოგიური კადრები. ს. დანელია განასხვავებდა ქართველ ინტელიგენტს და ქართულ ინტელიგენტს. ქართველი ინტელიგენტი რაოდენობრივად მეტია, ვიდრე ქართული ინტელიგენტი, რადგან ქართული ინტელიგენტი შედგება მხოლოდ იმ ქართველებისაგან, რომელნიც თავიანთ გონებას ქართველი ხალხის სამსახურში აყენებენ, ხოლო ქართველ ინტელიგენტებს ეკუთვნიან ისინიც, ვინც საქართველოს გარეთ მოღვაწეობენ და ასპარეზის უქონლობის გამო, თუ ერის შიგნით საჭირო მაგერიალური პირობების არარსებობის გამო, ქვეყნის გარეთ არჩევენ მოღვაწეობას. ს. დანელია ასეთ ინტელიგენტებს უარყოფითად აფასებდა და, ბუნებრივია, არ სურდა მათ რიცხვში მოხვედრა. სამშობლოს მოწყვეტილ ინტელიგენტციას, რომელიც რუსეთში მოღვაწეობდა, დანელია უნიადაგო ინტელიგენტციას უწოდებდა და ასეთი უნიადაგობა მისთვის აუგანელი იქნებოდა, როგორი პირობებიც არ უნდა შეექმნათ მისთვის. ის იყო კოსმოპოლიტად მონათლული პაგრიოტი.

როგორც მოსე გოგიბერიძე აღნიშნავს, „სამშობლოს სიყვარულის ქართველური განცდა სახიერდება აგრეთვე ქართველის სპეციფიკურ სიყვარულში ქართული ფაცხისა, ბანისა, ოდის, საერთოდ, ქართული სახლის მიმართ. სიყვარული სახლისაღმე არის განვითარებული ფორმა სამშობლო მიწისა და კერიისაღმე სიყვარულისა. ეს გრძნობა საზოგადოების განვითარების შედარებით მაღალ საფეხურზე არის წარმომოხილი და განუყრელი თანმხლებია ქართული პაგრიოტიკის, სამშობლოს სიყვარულის, ქართველური განცდისა. ქართველს უყვარს სახლი, რომელშიაც იგი, თუ მისი წინაპარი დაბადებულა... ქართულ პაგრიოტიკაში სახლის სიყვარულს საპატიო ადგილი უჭირავს“.

არა მარტო მშობლიური სახლი, ნივთებიც კი, რომელნიც ამ სახლში

1 გოგიბერიძე მ., რჩეული ფილოსოფიური თხზ. ტ. IV, გვ. 220-221.

დახვედა ან ცხოვრების მანძილზე შეიძინა, განსაკუთრებული დამოკიდებულების საგანია. ისინი იმ კერის ნაწილად აღიქმებიან, რომელშიც ცხოვრობს. მისთვის სახლისეული ნივთები იმდენად ძვირფასი ხდება, თუ ის საცხოვრებელ ადგილს იცვლის, უარს არ ამბობს ახალი ნივთების შეძენაზე, მაგრამ მათ გვერდით ძველსაც მოუნახავს ადგილს. აკადემიკოს შალვა ნუცუბიძის 100 წლისთავის იუბილეს დღეებში, გლდანში მის მამულში მომიწია ყოფნა. საძინებელი ოთახის დათვალიერებისას, ჩემი ყურადღება მიიქცია ნიკელის საწოლებმა, რომელნიც საუკუნის დასაწყისში იყო მოღაში. მიუხედავად თანამედროვე ავეჯის ქონებისა, შალვა სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე ამ ნიკელის საწოლებზე წოლილა. მისმა მეუღლემ ამიხსნა, რომ ეს საწოლები ფარცხანაყანევიდან, მშობლიური სახლიდან წამოუღია და განსაკუთრებით ყვარებია. გრძნობა, რაც აღამიანს წინაპრებისა და მისი ბავშვობის ეპოქასთან აკავშირებს, სუბიექტს აიძულებს გრადიციებს მიანიჭოს უპირატესობა მოღურ ნივთებთან შედარებით, ეს არის ერთ-ერთი ფორმა საკუთარი კერიისადმი სიყვარულის გამოვლენის.

რამდენად დიდი იყო მშობილური კუთხისადმი სერგის სიყვარული, ამას მოწმობს მისი რეაგირება ილიას ნათქვამზე – სამეგრელოში მოვედი და აქ ვნახე საქართველო. რეგიონის მაცხოვრებლებმა ილიას ეს გამოთქმა აღფრთოვანებით მიიღეს. სერგიმ კი ამას კრიტიკულად შეხედა და თავის დღიურში წერს: „რატომ უნდა გაკვირვებოდა სამეგრელოში საქართველო რომ იხილა, განა არ იცოდა სად მიდიოდა“?

შინაარსი

თავი I. ს. დანელიას სოციოლოგიური შეხედულებანი	3
თავი II. ს. დანელიას პოლიტიკური მრწამსი	37
1. რუსული სულის დახასიათება	37
2. ბოლშევიზმისა და საქართველოს შეუთავსებლობა	50
თავი III. ს. დანელია ეროვნული მოძრაობის ცენტრში	58
თავი IV. ს. დანელიას ნაციონალიზმი	81

რედაქტორი მ. ჩიკვილაძე
ტექნიკური რედაქტორი ლ. კობიაშვილი
კორექტორი მ. კილაძე

სააღრ.-საგამომც. თაბახი 75

ტირაჟი 500 შეკვეთის N30

გამომცემლობა „მერიდიანი“, კაბადონი“.
თბილისი, გურამიშვილის გამზ. 74